

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**İNANCA DAYALI KİŞİLİKLER (KUR'ÂN'DA
MÜ'MİN-KÂFİR-MÜNÂFIK)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Abdülkâdir ETÖZ

HAZIRLAYAN
Ümmügülsüm DEMİRÖZ

KONYA 2010

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ümmügülsüm DEMİRÖZ		
	Numarası	074245051005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Din Psikolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
Tezin Adı	İNANCA DAYALI KİŞİLİKLER (KUR'ÂN'DA MÜ'MİN-KÂFİR-MÜNÂFİK)			

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ümmügülsüm DEMİRÖZ
Öğrencinin İmzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ümmügülsüm DEMİRÖZ		
	Numarası	074245051005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Din Psikolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ETÖZ		
Tezin Adı	İNANCA DAYALI KİŞİLİKLER (KUR'ÂN'DA MÜ'MİN-KÂFİR-MÜNÂFİK)			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan İnanca Dayalı Kişilikler (Kur'ân'da Mü'min-Kâfir-Münâfik) başlıklı bu çalışma 28/ 06/ 2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Y. Doç. Dr. Abdülkadir ETÖZ	Danışman	
Doç. Dr. Abdülkerim BAHADIR	Üye	
Doç. Dr. Adil YAVUZ	Üye	

ÖNSÖZ

Yüce Allah (c.c.)’ın yaratmış olduğu bütün canlılar içinde insanın apayrı bir üstünlüğünün ve ayrıcalığının olduğu şüphesiz bir gerçektir. Bu üstünlüğünün en temel kaynağı ise hayatını dinî kurallara göre ahenk içinde düzenlemesi için kendisine verilen akıl nimetidir. İnsanın bu üstünlüğü Kur’ân’da da sık sık dile getirilmektedir. Buradan maksat akıl sahibi ve inanan insanın Allah’ın büyüklüğünü aklıyla kavraması ve kâmil insan olmasıdır.

Kur’ân-ı Kerîm, gerek ferdî ve gerekse toplumsal olmak üzere bütün dert ve sıkıntıların çözümünü bünyesinde toplamakta ve insanlığa sunmaktadır. Çünkü Kur’ân, insanlığın huzuru, mutluluğu ve selâmeti için insanlığın refah ve selâmetinin nasıl olacağını en iyi bilen Allah tarafından gönderilmiştir.

İnsanı değerli veya değersiz kılan tutum ve davranışlarıdır. Davranışlar ise kişinin inanç, değer ve kişilik özelliklerine göre şekillenir. Kişinin davranışları onun nasıl bir insan olduğu ile ilgili bilgiler verir.

Mü’min, Allah’a inanan, güvenen, inanç esaslarını kalp ile tasdik, dil ile ikrar eden, bununla birlikte Allah’ın emir ve yasaklarını yerine getiren kişi demektir. Kâfir ise, şeriatın ilkelerini ve hükümlerini çiğneyen, hakkı gizleyen, üstünü örten, Allah’a şükrünü yerine getirmeyen kişidir. İnanç gruplarından en tehlikelisi olan münâfik da kararsız, iki yüzlü, menfaatleri gereği inanmadığı halde inanmış gibi görünen kimseye verilen isimdir.

Çalışmada, yukarıda kısaca tanımları verilen insanın inanç yapısı doğrultusunda şekillenen kişilik özellikleri Kur’ân’ın sunmuş olduğu tüm bu bilgiler rehberliğinde incelenmektedir. Çalışma esnasında, Abdurrahman KASAPOĞLU’NUN “Kur’ân’da İmân Psikolojisi” ve Emin SERT’in “Kur’ân’da İnsan Tipleri ve Davranışları” isimli çalışmalarından oldukça istifade edilmiştir.

Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, kişiliğin değişik açılardan ele alınan tanımları, kişilikle yakından ilgili olan hatta kişilik kavramı ile sıklıkla karıştırılan karakter ve fitrat kavramlarına değinilmektedir. Değişik kaynaklardan beslenen kişiliğin oluşumunda ve gelişiminde etkili olan faktörler ve bu

faktörlerin en başında gelen din kavramından bahsedilmektedir. Ayrıca bu bölümde insan hayatının gelişim dönemlerine göre kişilik yapıları analiz edilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümü, imân, küfür ve nifâk kavramlarının sözlük ve terim anlamları ve Kur'ân'da bu kavramların nasıl geçtiği ile ilgili âyetlerden örnekler içermektedir.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise, Kur'ân'ın ele alış sırasına göre mü'min, kâfir ve münâfik insan tipinin kişilik özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu üç inanç şekline mensup insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarındaki belirgin kişilik özellikleri, insanın övülen ve yerilen davranışları Kur'ân-ı Ker'im ışığında ve âyetlerle desteklenerek anlatılmaktadır.

Gerek konu seçiminde gerekse çalışma süresince destek ve kıymetli yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdülkâdir ETÖZ Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ümmügülsüm DEMİRÖZ

Konya 2010

	T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
	Öğrencinin	Adı Soyadı Ümmügülsüm DEMİRÖZ	
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Din Psikolojisi	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ETÖZ	
	Tezin Adı	İnanca Dayalı Kişilikler (Kur'ân'da Mü'min-Kâfir- Münâfık)	

ÖZET

Din, geçmişten günümüze kadar insan hayatında önemli etkilere sahip bir olgu olmuştur. İnanma ihtiyacı doğuştan olduğu için, insanlar dinî inanç etrafında toplanmışlardır. Ve bu inanç şeklinin tezahürleri kişilerde kolayca gözlenebilmektedir. Bu bağlamda bakıldığında, kişiliği etkileyen önemli faktörlerden birinin dinî inanç olduğunu görmekteyiz.

Mü'min, Allah'a inanan, güvenen, inanç esaslarını kalp ile tasdik, dil ile ikrar eden, kişi demektir. Kâfir ise, şeriatın ilkelerini ve hükümlerini çiğneyen, hakkı gizleyen, Allah'a şükürünü yerine getirmeyen kişidir. Münâfık da kararsız, iki yüzlü, menfaatleri gereği inanmadığı halde inanmış gibi görünen kimseye verilen isimdir.

Münâfıklar iki yüzlüdür, kalplerindeki ile dillerindeki farklıdır. Münâfıklar bencil ve menfaatçidirler. En tipik özellikleri yalan söylemeleri, emanete hıyanet etmeleri ve verdikleri sözü tutmamalarıdır. Münâfıklar, şüpheli, dünya malına düşkün, imânda kararsızlık yaşayan, gösteriş (riyâ) düşkünü, nankör, cimri, umutsuz kişilik özelliği gösterirler.

Din ideal insanın özelliklerini vermeye davranış ve kişilik özelliklerini olumlu yönde düzenlemekte, iyileştirmektedir. Böylece toplum hayatı da özlenen şeklini alacaktır.

		T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü			
Student's	Name Surname	Ümmügülsüm DEMİRÖZ		ID: 074245051005	
	Department/Field	Philosophy and Religion science / Religion Psychology			
	Advisor	Assist Assoc. Dr. Abdülkadir ETÖZ			
Research Title		Personalities Based To Belief (Muslim- Misbeliever-Factious In Qur'an)			

ABSTRACT

The religion has been a phenomena which has important effects in human life from past to today. Believing need is inborn so the people gathered around religious beliefs. The affects of those belief ways are easily observed at the people. When it is considered in this respect, we see that one of the most important factors is religion belief.

The Muslim who believes and trust to Allah, certify the belief principles by his hearth and says. The misbeliever violates the principles and obligations of Islamic law, hides the right, doesn't thank to Allah. The factious means inconsistence, hypocrite people who seem as believer but in fact being misbeliever.

The factious people are hypocrite, their minds and sayings are different from each other. The factious people are egoist and self-seeker. Their most typical feature is lying, misappropriating, not keeping their promises. The factious are skeptic, found of property, lives inconsistency at the faith, found of showiness (hypocrisy), ingrate, mean, hopeless.

The religion provides qualifications of an ideal person and arranges personality and behavior features in positive way and rehabilitates it. So the society life will have its desired shape.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİŞİLİK VE KİŞİLİĞİN OLUŞUMUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

1.1. KİŞİLİĞİN TANIMI	4
1.1.1. KİŞİLİK VE KARAKTER.....	6
1.1.2. KİŞİLİK VE FITRAT.....	7
1.2. KİŞİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	8
1.2.1. KALITIM.....	9
1.2.2. KÜLTÜR VE ÇEVRE.....	10
1.2.3. DİN	12
1.2.3.1. Kişilik ve İmân.....	13
1.2.3.2. Kişilik ve İbadet.....	14
1.3. KİŞİLİK GELİŞİMİ VE DİN İLİŞKİSİ.....	16
1.3.1. ÇOCUKLUK DÖNEMİ VE DİN.....	17
1.3.2. GENÇLİK DÖNEMİ VE DİN	19
1.3.3. YETİŞKİNLİK DÖNEMİ VE DİN.....	21
1.3.4. YAŞLILIK DÖNEMİ VE DİN.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN IŞIĞINDA İNANÇ TIPLERİ (İMÂN-KÜFÜR-NİFAK)

2.1. İMÂN KAVRAMININ ANLAMI VE ÇERÇEVESİ	26
2.1.1. İMÂN KELİMESİNİN ANLAMI	26
2.1.2. İMÂN'IN TERİM ANLAMI VE KUR'ÂN'DA MÜ'MİN	26
2.1.3. İMÂN ÇEŞİTLERİ	28
2.2. KÜFÜR KAVRAMININ ANLAMI VE ÇERÇEVESİ	29
2.2.1. KÜFÜR KELİMESİNİN ANLAMI	29
2.2.2. KÜFR'ÜN TERİM ANLAMI VE KUR'ÂN'DA KÂFİR	30
2.2.3. KÜFÜR ÇEŞİTLERİ	32
2.3. NİFAK KAVRAMININ ANLAMI VE ÇERÇEVESİ	33
2.3.1. NİFAK KELİMESİNİN ANLAMI	33
2.3.2. NİFAĞIN TERİM ANLAMI VE KUR'ÂN'DA MÜNÂFİK	34
2.3.3. NİFAK ÇEŞİTLERİ	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNANCA DAYALI KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

3.1. KUR'ÂN'A GÖRE MÜ'MİNLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ	37
3.1.1. FERT OLARAK MÜ'MİN	38
3.1.1.1. İmânda Duyarlılık	38
3.1.1.2. İbadetlere Bağlılık	42
3.1.1.3. Sabır ve Şükür	44
3.1.1.4. Doğruluk ve Dürüstlük	50
3.1.1.5. Takvâ	52
3.1.1.6. İhlas ve Mütevazilik	55

3.1.2. SOSYAL HAYATTA MÜ’MİN	58
3.1.2.1. Dayanışma ve Cömertlik (İnfak).....	59
3.1.2.2. Emr’i-bi’l Maru’f- Nehy’i ani’l- Münker	63
3.1.2.3. Hoşgörü ve Affedicilik.....	65
3.1.2.4. Öfkesine Hakim Olma (Hilm).....	68
3.1.2.5. Şûrâ	70
3.1.2.6. Diğerkâmlık (Îsâr).....	72
3.2. KUR’ÂN’A GÖRE KÂFİRLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ.....	73
3.2.1. İNKÂR.....	74
3.2.1.1. Nankörlük.....	77
3.2.1.2. İmânda Duyarsızlık	79
3.2.1.3. Gaflet.....	81
3.2.1.4. Şeytanla Olan Yakınlık	82
3.2.2. KİBİR.....	83
3.2.2.1. Alay (İstihzâ).....	86
3.2.2.2. Öfke ve Saldırganlık	89
3.3. KUR’ÂN’A GÖRE MÜNÂFIKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ	90
3.3.1. FERT OLARAK MÜNÂFIK	90
3.3.1.1. Yalan Söylemeleri ve Yalan Haber Yaymaları.....	92
3.3.1.2. Riyâ (Gösteriş)	95
3.3.1.3. Bencillik ve Cimrilik.....	97
3.3.1.4. İmânda Kararsızlık ve İbadetlerde Gevşeklik	100
3.3.1.5. Şüphencilik ve Korkaklık.....	103
3.3.1.6. Hırs ve Açgözlülük	107
3.3.1.7. Kötülüğü Emretme – İyilikten Sakındırma	108

3.3.1.8. Düzgün Dış Görünüş ve Etkileyici Söze Sahip Olmaları	109
3.3.2. SOSYAL HAYATTA MÜNÂFIK.....	110
3.3.2.1. Hile ve Aldatma	111
3.3.2.2. İhânet (Hıyânet) ve Sözünden Dönme (Hulf)	113
3.3.2.3. İftira.....	116
3.3.2.4. Kin ve Nefret.....	117
3.3.2.5. Hased ve Bozgunculuk (İfsâd).....	118
3.3.2.6. İnkarcıları Dost Edinme:	121
SONUÇ.....	123
BİBLİYOGRAFYA	127

KISALTMALAR

age	: Adı Geçen Eser
agm	: Adı Geçen Makale
(a.s.)	: Aleyhisselâm
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
(c.c.)	: Celle Celâluhu
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
OMÜİFD	: On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
(r.a.)	: Radiyallahu Anh/Anha
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
(s.a.v.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ŞİA	: Şamil İslâm Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: Tarihi yok
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Din, geçmişten günümüze kadar insan hayatında çok önemli etkilere sahip bir olgu olmuştur. İnanma ihtiyacı doğuştan olduğu için, şekli ne olursa olsun insanlar bir dinî inanç etrafında toplanmışlardır. Ve bu inanç şeklinin tezahürleri kişilerde kolayca gözlenebilmektedir.

İnsanın çevresiyle ilişkisi neticesinde geliştirmiş olduğu duygu, düşünce, inanç, tutum, değer yargıları o insanın kişiliğini meydana getirir. Bu bağlamda konuya bakıldığında, kişiliği etkileyen en önemli faktörlerden birinin dinî inanç olduğunu görmekteyiz.

Mü'min imân eden kimsedir. İmân ise Allah'ın buyruklarına hiç şüphesiz inanmak ve sadece Allah'a dayanmak demektir. Kur'ân'ın kâmil insan olarak tanımladığı Mü'min; Allah'tan peygamberleri aracılığı ile gelen vahye, kesin olarak inanan ve gereklerini yerine getiren kişidir. Kur'ân'ın bizlere anlattığı diğer bir inanç mensubu da kâfirdir. Kâfir Allah'ı ve O'nun emirlerini, nimetlerini inkâr eden, yok sayıp nankörlük eden kimselerdir. Allah'a ve insanlara karşı kibirlenene, Allah'ın emirlerini alay konusu yapan kâfir kimselerden mü'minlerin uzak durmaları gerekmektedir. Mü'minlerin dikkatli olmaları gereken en önemli inanç grubu münâfıklardır. Münâfıkların kalpleri hastalıktır, iki yüzlüdürler. İnanmadıkları halde inananların yanında inanmış gibi görünürler. Böyle davranmalarını tek nedeni menfaatleridir. Dünya çıkarlarını her şeyin üstünde tutan bu kişiler sadece kendilerini kandırmaktadırlar.

İnsanların hayatlarının vazgeçilmezi olan inancın, insanların kişilik özellikleri ve davranışları üzerindeki etkileri çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu konu çerçevesinde çalışmanın birinci bölümünde, kişiliğin değişik ekollere göre tanımları, kişilikle ilişkili olan karakter ve fitrat kavramlarının anlamları, kişiliği oluşturan etmenler ve bu etmenlerin en önemlilerinden sayılan, tez konumuzu da oluşturan kişilik ve din ilişkisi ele alınmaktadır. İkinci bölümde,

Kur'ân'ın ele aldığı inanç çeşitlerinden imân, nifak ve küfür kavramlarının sözlük ve terim anlamlarına yer verilmektedir. Çalışmanın son bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise, Kur'ân'a göre mü'min, kâfir ve münâfikların gerek fert olarak gerekse sosyal yaşamdaki davranış ve kişilik özelliklerine değinilmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsan, düşünen, akleden, duyan, hisseden, irade sahibi bir varlıktır. İnsanın, duygu ve düşünce dünyasını, inandıklarını bilmeden, anlamadan davranışlarını da değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla insanın davranışlarını belirleyen şeyin neler olduğunu iyi anlamak gerekmektedir.

Kur'ân'ın ana konularından biri insan ve onun davranışları, kişilik özellikleridir. İnsan, Kur'ân'ın hem muhatabı, hem de temel konusudur. Bu hususlar dikkate alındığında Kur'ân'ın doğru anlaşılıp yorumlanması büyük önem arz etmektedir. Çünkü Allah ne yarattığını gayet iyi bilmekte ve bunu da bize İlahî kitabında anlatmaktadır.

Günümüz insanının yaşadığı en önemli problemlerinden birisi de hiç şüphesiz kişilik bozuklukları ve kişilik kaymalarıdır. Bunun doğal bir sonucu olarak da insanlar davranış bozuklukları göstermektedir. Bu sorunlar üzerinde durmak ve nedenlerini araştırmanın gerekli olduğunu düşündüğümüzden kişilik çeşitleri ve özelliklerini, bunların temellerini inceledik. İnsanların davranışlarının altında yatan nedenleri ve bunların inançları ile ilişkisini incelemeyi amaç edindik. Bu konu çerçevesinde yapılan çalışmaların azlığı göz önüne alınırsa çalışmamızın Din Psikoloji alanında yapılan çalışmalara katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamız ile inanç ve bu inanca dayalı kişilik özelliklerini de dikkate alarak, inanç şekillerini Kur'ân'daki sınıflandırma ile ele alıp İslâm'ın temel kaynağı Kur'ân ışığında inanç şekillerinin kişilik üzerindeki etkilerini incelemek ve bu alanda yapılan çalışmalara bir nebze de olsun katkıda bulunmayı amaçladık.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Çalışmamız, kişilik ve kişilik üzerinde etkili olan faktörler ve Kur'ân'ın özelliklerini sıraladığı farklı inanç tiplerinden mü'min, kâfir ve münâfik kişilik

özellikleri ile sınırlıdır. Çalışmada, Kur'ân temel kaynak olmuş fakat tezin kapsamı açısından konuyla ilgili bütün âyetlere yer verilememiş, geçen âyetlerde de çok fazla detaya girilmemiştir. Kur'ân'ın zenginliği ve yol göstericiliğinden faydalanılmıştır.

“İnanca Dayalı Kişilikler” konulu çalışma hazırlanırken konuyla ilgili daha önceden yapılmış çalışmalardan faydalanılmıştır. Psikoloji, Din Psikolojisi, Sosyoloji gibi bilimlerden istifade ederek ilgili ayetler yorumlanmaya çalışılmıştır. İnançlara dayalı kişilik özellikleri Kur'ân ışığında sıralanmıştır. Kütüphaneler, internet ve online veri tabanları taranmış, elde edilen ürünler titizlikle incelenmiş ve konuyla ilgili olanlar kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİŞİLİK VE KİŞİLİĞİN OLUŞUMUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

1.1. KİŞİLİĞİN TANIMI

Kişilik kavramının genişliği ve psikolojiye yön veren akım ve düşüncelerin kişilik kavramı üzerinde yoğunlaşması neticesinde ortak bir kişilik tanımı yapılamamaktadır. Dolayısıyla kişiliğin birden çok tanımı ortaya çıkmıştır.

Kişiliğe geniş bir perspektiften baktığımız zaman, bu kavramın bireyin bütün özelliklerini içine alan bir yapısının olduğunu görürüz. Kişinin duygu, düşünce ve davranışları kişiliğin tanımı içerisinde değerlendirilebilir.

“Şahasa” fiilinden türemiş olan kişilik şahsiyet anlamında kullanılmakta olup, yükselmek, görünmek, ortaya çıkmak, açıklamak gibi anlamlara gelmektedir (Lahbabi, 1972: 21-22).

Kişilik teriminin yabancı dillerdeki kökeni “persona” sözcüğüne dayanmaktadır. Persona sözcüğünün asıl anlamı, Latin dilinde, tiyatro oyuncularının kullandığı “maske”den gelir. Oyun sırasında yüz maskenin altındaydı ve dolayısıyla konuşma ya da şarkılar maskenin içinden çıkıyordu (Gülgün, 1990: 9). Bununla da düşüncelerimizin veya düşüncemizin ifadesini temsil eden sözlerimizin bizim kişiliğimizi yansıttığını ve ortaya çıkardığını görürüz.

Psikoloji ilmi açısından duruma baktığımızda da aynı sonuçlarla karşılaşmaktayız. Psikologlar da kişiliği anlatırken bir tanım üzerinde birleşememişler ve değişik tanımlar ortaya koymuşlardır.

Guilford, temel fikirler açısından psikolojinin kişilik tanımlarını dört başlık altında toplamıştır:

1. GÜDÜ TANIMLARI: Kişilik, bir ferdin sosyal hayatını güdüleyici bir değeridir. Bu da bir “maske” tanımıdır ve bu tanımlar kişiliği, yalnızca başkalarına yapılan etkiler şeklinde ele alır.

2. İçerik Tanımları: Kişilik, “bütünlerin toplamıdır” biçimindeki tanımlardır. Bu tanımlar, ferdin gerçekleştirmeye muktedir olduğu yönelimleri, eğilimleri ve alışkanlıkları gibi faaliyetlerini sıraya koyar.

3. Tamamlayıcı Tanımlar: Bu tipteki tanımlama ise, kişiliğin bir “organizasyon” olduğunu vurgular. Tamamlayıcı tanıma göre kişilik, onu oluşturan parçaların toplamından daha fazla bir şeydir.

4. İntibak Tanımları: Bu tanımlamada da kişilik, “bir organizmanın mensubu olduğu çevresine olan uyumu” şeklinde tarif edilmektedir (Mehmedoğlu, 2004: 44).

Jung ekolünde kişilik, ruh ve zihin anlamına gelen “psişe” kelimesi ile ifade edilir ve bu da bilinçli veya bilinç dışı tüm duygu, düşünce ve davranışları kapsar (Geçtan, 1988: 120). Alportt ise, kişilik tanımlarını felsefi, hukukî, sosyolojik, teolojik ve psikolojik anlamlarına göre tasnif etmiştir (Mehmedoğlu, 2004: 42-43).

Kişilik tanımları 3 grupta özetlenebilir:

1. Davranışçı psikologlara göre kişilik, “insanın gözlenebilir davranış ve alışkanlıklarıdır.”;

2. Sosyal açıdan ise kişilik, “ferdin diğer insanlar üzerinde bıraktığı etkiler ve izlenimlerdir.”;

3. Derinlik psikologlarına göre ise, “ferdin, iç hayatındaki dinamik güçlerin kendine has özellikleridir.” Özellikle derinlik psikolojisinin kurucusu Freud’a göre “id, ego, süper ego olmak üzere üç bölümün bileşimidir.” (Baymur, 1984: 255-256).

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi tek bir kişilik tanımından bahsetmek hayli güçtür. Yeryüzünde ne kadar insan varsa o kadar kişilikten söz etmek mümkündür. Kişilik, bir insanı diğerinden ayıran en önemli özelliktir.

İnsanın çevreyle olan ilişkileri sonucu geliştirdiği algılar, duyular, düşünceler, değerler, yargılar, amaçlar ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri karşılıklı etkileşim sonucu kişiliği oluşturur. Kişilik; bir insanın bütün ilgi, tutum,

yetenek, konuşma tarzı, dış görünüş ve çevreye uyum biçimini içeren bir davranış yumağıdır (Cüceloğlu, 1996: 423).

Kişilik, kişinin çevreye uyum sürecinde kazanmış olduğu bütün bedensel özelliklerin, duygu, düşünce ve eğilimlerin, kazanılmış deneyimlerin bütünüdür. Kişilik, kişiye özgü ve onu diğerlerinden ayırdeden özelliklerin tamamıdır.

1.1.1. KİŞİLİK VE KARAKTER

Kişilik kavramı sıklıkla karakter kavramı ile birlikte kullanılır ve bu iki kavram birbiriyle karıştırılır.

Kişilik kavramıyla bazı yönlerden irtibatlı olan karakter, bir nesnenin, bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özellik, öz yapı ve seciye gibi bireyin alışkanlıkları, duyguları ve idealleriyle bütünleşerek herhangi bir durum karşısındaki değişmez tutumunu ya da tepkisini oluşturan yapısı, bir şeyi benzerlerinden ayırmaya yarayan temel hususiyet demektir.(Ergin, t.y.: 666). Karakteri, “kişinin içinde yaşadığı toplumun ahlâkî değer yargıları ve davranış tarzlarını kendine mal etme ve benimseme sonucunda ortaya çıkan yerleşik eğilim ve davranış özellikleri” (Hökelekli, 1998: 185). şeklinde de tanımlayabiliriz. Karakter, kişiliğin bir parçasıdır.

Karakter, ruhta iyice yerleşen, prensipler ve değerler vasıtası ve kişinin kendi iradesi ile yaptığı eylemlerde ruhun istikrar kazanmış olması durumudur (Kanad, 1997: 15). Karakter, çevreden öğrenilen ve bir takım değer yargılarının benimsenmesi ile biçimlenen, kişilerarası ilişkilerde gösterilen tutum ve davranışa, onlar üzerinde bırakılan etki sonucuna göre belirlenen ve daha çok ahlâkî özellikler için kullanılan bir kavramdır. Bu bakımdan karakter teriminin kişilik ile ilişkisi vardır. Ancak kişilik, karakteri de ihtiva eden daha kapsamlı bir terimdir (Baymur, 1984: 252).

Karakter; çocukluk çağından itibaren gelişmeye ve şekil almaya başlar. Karakterin gelişip, şekillenmesinde aile, okul, çevre etkilidir. Çocukluk çağında başlayan bu gelişme sonucunda kişinin karakterinin nitelik ve niceliği belirginleşir.

Karakter kelimesiyle ferdin ahlâkî davranışlarının yönü ve tutarlılığı kastedilir. İnsanın içinde yaşadığı sosyal çevrenin kültürel değerlere yaptığı etki sonucunda karakter teşekkül eder (Çamdibi, 1983: 32).

Kişiliğin çok yönlü öge ve özellikleri bulunmasına karşın, karakter, yalnız töreler ya da törel (ahlâkî) değerlerle ilgilidir. Karaktere kısaca, kişiliğin ahlâkî yönü de diyebiliriz (Binbaşoğlu, 1983: 20).

1.1.2. KİŞİLİK VE FITRAT

Fıtrat kelimesi, “yarmak, ikiye ayırmak; yaratmak, icat etmek anlamlarına gelen “fatr” kökünden isim olup, yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş anlamında kullanılır. Mukaddes bir emanet olan fıtrat, ilk yaratılış anında varlık türlerinin temel yapısını, karakterini ve henüz dış tesirlerden etkilenmemiş olan ilk durumlarını belirtir (Hökelekli, 1996: 47). Türkçe’de huy, tabiat, mizaç ve yaratılış gibi kavramlar da fıtrat yerine kullanılır. Fıtrat bir bakıma, yaratılış halini ve değişmeyen orijini ifade eder.

Dünyaya gelen her insanla ilgili olan fıtrat kavramı; onların yaratılış, tabiat ve mizaç bakımından genellikle temiz ve sağlıklı olduklarına işaret eder. Olumlu veya olumsuz yönde bazı özellikler ise insan gelişimiyle beraber bu fıtrata eklenir. Fıtratın davranışlar üzerinde belirleyici bir etkisi olmakla birlikte; bu zorlayıcı bir durum ifade etmez (Aydın, 2001: 42).

Fıtrat, bir kabiliyet olarak dinî düşünce ve davranışların temelini oluşturur. İnsan maddi planda, beden ve organlar olarak tek bir fıtratta yaratıldığı gibi manevî planda da; ruh, zekâ, akıl, içgüdüler, bütün psikolojik haller bakımından da tek bir fıtrat üzerindedir. Bu fıtrat tam ve sağlamdır, ilâhîdir, Allah’a, Hakk’a doğru gitmeye elverişlidir, bunda hiçbir eğrilik ve eksiklik yoktur (Gölcük, 2000: 32).

İslâm literatüründe fıtrata asıl anlamını kazandıran, “Her çocuk fıtrat üzere doğar. Daha sonra anne-babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsi yapar” (Buharî, Cenaiz, 80) hadisidir.

Burada anne-baba terimi, geniş anlamda, sosyal faktörler ve etkileri veya bir diğer yaklaşımla aile çevresini ifade eder. Hadisin ifadesinden anlaşılacağı üzere, fitrat daha sonraki bazı etkenlerle dejenerasyona uğrayabilmektedir (Sert, 2004: 41).

İnsanın fitratının müspet yönünün olduğu inkar edilemez bir gerçektir. İnsan hayatı boyunca, fitrata uymak veya bozulmak şekliyle bu iki yön arasında mücadele eder. Psikolojik olarak sosyal ve ahlâkî şahsiyetini tekmil eder. İnsan fitrattan uzaklaşarak bozulur. Tekrar fitrata avdet ederek düzelir. Olumsuzluklar onun olgunlaşmasını sağlar. Müsbet-menfi, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi. Zıtlıklar arasında gidip gelerek; evrendeki nizam ve ahenk kemale erer. Varoluş, zıtlıklar halinde tecelli eder ve evrendeki nizam ve ahenk, bu zıtlıkların eseridir. Nitekim, hayat ve ölüm, sıcak ve soğuk, kuvvet ve zayıflık, kadın ve erkek, gece ve gündüz olmaksızın, evrende hayatın devam etmesi düşünülemez (Sert, 2004: 45).

İnsan bu zıtlıklar içinde fitratına en uygun inanç ve davranış özelliklerini kazanarak olgunlaşır. İradesini fitrata uygun yaşama yönünde kullanan kazanır. Bu irade ve farkında oluş da insanı insan yapan en önemli unsurdur.

1.2. KİŞİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnsanın kendisiyle ilişkisi, doğayla ilişkisi, başka insanlarla ilişkisi ve Tanrı'yla olan ilişkisi onun kişiliğinin oluşmasında ve gelişmesinde temel unsur olarak karşımıza çıkar (Urhan, 1998: 9).

Kişiliğin oluşumunda kalıtımın mı yoksa çevrenin mi daha baskın olduğu hep tartışılmıştır. Bu faktörlerden birisini kabul etmek, diğerini görmezden gelmek mümkün değildir. Her iki faktörün etkisi ve önemi açıktır. Kişilik; kalıtımın, çevrenin, eğitimin, din ve kültürün etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir kavramdır.

Kişiliğin temeli doğumla başlar, ancak altıncı yaşa doğru ana çizgileri belirir, gençlik yılları sonunda istikrar kazanır. Bir insanın duygu, düşünce, yetenek, ilgi, tutum, davranış ve eylemleri, kişiliğini oluşturan başlıca unsurlardır. Bunlar, insanın görünüşü, hareketleri, mimikleri, jestleri ve çevreye uyumuyla dışarıya yansır. Kişilik, bireyin yapısı ve deneyimleri sonucu oluşan bir yapıya sahiptir. Bu yapısal temelin veya çekirdeğin çerçevesinde deneyimlerin kurulması ile gelişimini

tamamlar. Her birey, kendine özgü bir kişilik yapısı içerisinde, yaşam deneyimlerini gerçekleştirme imkânı bulur. Böylece kişiliğini sağlam temeller üzerine kurar (Yörükoğlu, 1986: 71).

1.2.1. KALITIM

Kalıtımı tanımlamak güçtür. İnsanların hem birbirine benzeyen hem de benzemeyen yanları kalıtımın ürünü olabilir. Kalıtım sadece anne-babaya benzerlik olarak tanımlanamaz. Çünkü, çocuk anne-babasına benzemediği halde, gene de bir çok niteliği soyaçekimden yani dedelerden ileri gelebilir. Kalıtım, bireyde doğuştan gelen özellikler olarak da açıklanamaz. Çünkü, çocukta doğuştan bulunan özellikler dışında bir kısmı da ana rahminde ya da doğuş sırasında edinilmiş olabilir; hamile annenin ateşli hastalık geçirmesinden kaynaklanan problemler gibi... Biyolojik kalıtım, en iyi, çoğalma süreci sırasında birtakım özelliklerin genler yoluyla bir kuşaktan ötekine geçmesi olarak tanımlanabilir. Yani, kalıtım, genlerle saptanan bütün özelliklerdir (Baymur, 1984: 211).

Kişilik oluşumunda kolektif bilinçaltından bahseden Jung, her bireyin davranışlarını etkileyen ve diğer bilinçaltı malzemeler gibi doğrudan ulaşılamayan ortak bir bilinçaltı malzeme ile dünyaya geldiğimiz görüşünü savunmaktadır. Ona göre, ortak bilinçaltımız, bilinç düzeyine çıkartılması zor olan düşünceler ve imgelerden oluşur. Ancak bu düşünceleri asla bilincimizde bastırmaya çalışmayız. Hepimiz bu bilinçaltı malzeme ile doğarız ve bu malzeme herkeste temelde aynı özellikleri göstermektedir. Nasıl fiziksel özelliklerimizi atalarımızdan kalıtım yoluyla alıyorsak, bilinçaltı psişik özelliklerini de atalarımızdan almaktayız (Burger, 2006: 157). Jung'a göre, kişilik doğuştan sahip olduğumuz özelliklerimizle ilgilidir.

Kişilik oluşumunda kalıtımın izlerini görmek mümkündür. Kişi kalıtımla sahip olduğu özelliklere ilerleyen yaşlarda tecrübelerini de ekleyerek kişiliğini şekillendirir.

Aynı anne-babadan doğdukları, aynı ailede büyüdükları halde farklı özelliklere sahip çocukların varlığı kalıtıma verilebilecek en iyi örneklerdendir. Aynı şekilde, aynı çevrede buldukları, aynı eğitimi aldıkları halde farklı ahlâkî özellikler geliştiren kişilerin durumları da kalıtımla açıklanamaz.

İnsanın doğarken getirdiği gizil güçlerle ve sonradan toplumsal yaşam sonucu kazandıklarıyla, bir yandan kişiliğini geliştirdiğini ve değiştirdiğini, öte yandan yaşantıları sonucu toplumu etkilediğini ve değiştirdiğini savunan bir başka görüş de söz konusudur (Köknel, 2005: 70). Kişiliğin gelişiminde iki etkenden söz edilmektedir. Birincisi fiziksel etkenlerdir. Buna biyolojik yaklaşım da diyebiliriz. Bu yaklaşım kalıtımın kişilik üzerindeki etkisinden önemle bahseder. İkincisi ise, çevresel ve kültürel faktörlerdir.

1.2.2. KÜLTÜR VE ÇEVRE

Dış çevreden gelip de insan davranışlarını ve kişiliğini etkileyen bütün etmenlere *çevre* denir. Çevreden maksat kültür, toplumun örfü, ahlâkî ve düşünceye dayalı törelerin; yönetim ve iş hayatıyla ilgili gelenek ve göreneklerin tümü anlamına gelmektedir. Toplumda konuşulan dil, yaşam koşulları, aile hayatı, yeme, giyinme, eğlenme biçimleri; müzik, şiir, sanat hayatı; görgü kuralları vb. hepsi kültür kavramı içine girer (Baymur, 1984: 226-274).

Din, insanın dünyayı anlama ve anlamlandırmasında en önemli etkenlerden biri olduğuna göre, kültürün tarifinde de din en önemli yere sahiptir. Din, kültürün içine nüfûz etmiştir ve ondan ayrı düşünülemez.

Kültür ve kişilik ilişkilerini ilk ele alan antropologlar Benedict ve Mead'dır. İnsan davranışının şekillenmesinde kültürün gücü üzerinde duran Benedict'in bu konuda ortaya koyduğu "kültür modelleri (patterns of culture)" kavramı büyük önem ve anlam taşır. Kültürü ekrana büyütülerek yansıtılmış bireysel psikoloji olarak kabul eden Benedict'e göre kültür "düşünce ve eylem örüntüleri"nden ibarettir (Benedict, 1998: 66).

Kültür ve kişilik ilişkisi çift yönlüdür. Bir ferдин özgül kişilik tipi onun kültürü tarafından şekillenmektedir. Kültür, bireye kişiliğini oluşturmada bir araç görevini üstlenir ve ferдин kişiliğinin oluşmasına katkı sağlar. Fert de kültürün devamlılığını sağlar, onun hem hamisi, hem var edicisi, hem de değiştiricisidir. Bir anlamda fert kültürün içine doğar, önceleri ondan etkilenerek kişiliğinin temellerini atar, sonraları ise kültüre etki ve katkı da bulunur (Krech, 1982: 103).

Kültür-kişilik ilişkisiyle ilgili teoriler genellikle beş grupta toplanmıştır.

a) *Kültür-kişilik yaklaşımına karşıt görüş*: Bu görüşe göre kültüre ait temel bir kişiliğin varlığından söz etmek gereksizdir, çünkü toplumdaki fertler aynı kurumların ve aynı ekolojik çevrenin etkisinde olduklarından birbirlerine benzer karakter özellikleri göstereceklerdir.

b) *Psikolojik indirgeme yaklaşımı*: Bu görüş bir toplumun sanat, din, inanç sistemleri gibi kültürel yapılarının hatta politik ve ekonomik durumunun toplumu oluşturan fertlerin kişilik özellikleriyle açıklanabileceğini ileri sürer.

c) *Kişilik kültürdür görüşü*: Benedict'in biçimlendirilmiş kişilik ve Mead'in kültürel karakter görüşlerinin kişilik psikolojisine uygulanmasıdır. Bu görüşe göre kültürle kişiliği birbirinden farklı olgular olarak kabul etmek gereksizdir.

d) *Kişiliğin ara değişken olduğu görüşü*: Linton ve Kardiner'in görüşüdür. Bu görüşe göre kişilik, birincil ve ikincil kurumlar arasında, onları dengelemeye ve bütünlemeye çalışan bir değişkendir ki, kültürün hem sonucu ve hem de nedenidir.

e) *İki sistem görüşü*: Inkeles ve Levinson'un görüşüdür. İstatistiksel bir yaklaşımdır ve fertlerin psikolojik özelliklerinin toplum içindeki dağılımını inceleme konusu yapar. Yani sayısal işlemlere uygun bir çerçeve içinde kişilik ve sosyo-kültürel kurumların birbirleriyle ilişkili iki ayrı sistem olarak ele alınmasıdır (Kağıtçıbaşı, 1988: 267-273).

Toplumsal temeller üzerinde yükselen kişilik, sosyo-kültürel şartlar altında şekillenmektedir. Bireysel huzurun varlığı, çoğunlukla kültürel normlar doğrultusunda davranmayı ve toplumla hareket etmeyi zorunlu kılar. Çünkü anlamlı bir hayatın teşekkülünde belirleyici rollere sahip sevgi, ilgi, fedakârlık, sorumluluk gibi bütün insani özellikler, başkalarıyla kurulan ilişkilerle gerçeklik kazanır (Bahadır, 2002: 25).

Kişinin, içinde bulunduğu toplumdan bağımsız olması düşünülemez. Fert, içinde bulunduğu toplumun kültür özellikleriyle yoğrulur ve kişiliğini de böylece şekillendirir. Doğuştan getirilen özellikler ile kültür ve çevre özelliklerini sentez ederek yeni bir şahsiyet kazanır.

1.2.3. DİN

Din kelimesi, hüküm, emir, itaat, kulluk, şeriat, kanun, yol, mezhep, ceza, mükâfât, hesap gibi anlamlara gelir (Mevdûdî, 1981: 109-113).

Din, akıl sahibi insanları kendi iradeleriyle hayırlara sevk eden ilahî kanundur. Din insan içindir, doğrudan araç niteliği taşımaktadır. Din, akıl sahiplerini peygamberlerin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran kanundur (Tümer, 1994: 314). Dinin en büyük amacı, karakterin sağlam olmasını sağlamak ve yüksek ahlâkî değerleri kazanmaktır.

Din, dünyayı anlama ve kendini orada bir yere koyma ve özel bir rol alma modeli olarak fonksiyon görür ve ferdi kişiliğin en derin tabakalarına nüfuz ettirir. Şüphesiz ki, kişiliğin oluşmasına ve şekillenmesine etkide bulunan psikolojik ve sosyolojik faktörlerin en önemlilerinden biri dindir. İnsanın sağlıklı bir ruh yapısına sahip olmasında ve olumlu kişilik özellikleri kazanmasında din realitesini görmemezlikten gelemeyiz. Genelde dinler, özelde İslam dini, esaslarına riayet edildiği sürece insanların olumlu kişilik oluşturmalarına sebep olacak ilkeler içerdiği aşikârdır (Peker, 1986: 103-105).

Din, insanın kişiliğinin şekillenmesinde en önemli faktörlerden biridir. İnsanın sağlıklı bir ruh yapısına sahip olmasında ve olumlu kişilik özellikleri kazanmasında dinin etkisi yok sayılamaz.

Din-kişilik ilişkisine baktığımızda, ruhsal organizasyon sürecinde dinin kişilik üzerinde belirleyici fonksiyonlara sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Dinî inanç, kişiliği oluşturan temel yapı taşlarına nüfûz ederek duygu, düşünce, tutum ve davranışların şekillenmesi üzerinde önemli bir rol oynar. Ayrıca din, kişiliği oluşturan öğeleri sistematik bir bütün etrafında toplar. Zamanla bireyin tüm ilişkileri bu merkezden düzenlenir (Hökelekli, 2003: 187).

Dinin kişilik üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, sağlam bir kişilik meydana gelmesi için iyi bir eğitim ve manevî destek gerekmektedir. Aksi halde dinî gelişim ve yaşamını ihmal edenler veya yanlış dinî eğitim verilmiş bireylerin her türlü olumsuzluğa açık olduğu da bir vakıdır.

1.2.3.1. Kişilik ve İmân

Kişilik ve karakterin oluşumu, doğuştan getirilen ve sonradan kazanılan çok sayıda faktörün etkileşiminin bir sonucudur. Genel olarak imân ile kişilik arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Temelde dinî imân, bütün kişiliği kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Olgunluk seviyesinde ve tam bir tutum hâlini almış olan imân, kişiliği meydana getiren her şeyi kuşatabilen tek ruhî faktördür. Din, ferdin geçmiş hayatı içindeki en karanlık ve derindeki köklerini kavrar; en sürekli, en derin duygusal bağları ele geçirir ve üzerinde aklın karar vermek zorunda olduğu daha büyük tecrübeyi meydana getirir. Böylece mü'min, tutum ve davranışın bütün görüntülerini birleştirmeye ve bir yapıya kavuşturmaya yönelir (Hökelekli, 2003: 187).

Dinî kişilik, “dinî imana bağlı olarak kurulan ve gelişen bir kişilik tipidir. Bütün eğilimlerin belli bir düzene göre yerlerini aldıkları, şuur ve şuur-dışının ortaklaşa ördükleri karmaşık ve bütünleşmiş bir yapıdır. Bu yapıda intibakın en üst seviyesini imân yani Allah ile uyum teşkil eder. Dünyevî hayat bu uyumun derecesine göre şekillenir ve bir anlam kazanır (Hökelekli, 1985: 21).

Din insanda; barış, ahenk ve kalbi tatmin hissi verir. İnsana, şuur hali, inanç, şahsî bütünlük, iyimserlik, neşe ve manevî haz kazandırır. Din, dış dünya ile açık bir iletişim, diğer insanlara karşı vazife, saygı ve şefkat hislerini ortaya çıkarır.

Gerçek bir imân sayesinde farklılaşmış ve bütünleşmiş bir kişiliğe sahip kimselerin dinî zihniyetleri, diğer yapılarla karşılıklı ilişki ve irtibat halindedir. Bu bakımdan her zaman yeni bir düzenleme ihtimali vardır. Oldukça gelişmiş bir dinî zihniyete sahip kimse, inançlarının kendisine telkin ettiği duygu ve düşüncelerle çelişen olumsuz bir tecrübeyle karşılaştığı zaman, esas dinî sistemini değiştirmeden onu kolaylıkla kendine mâledebilir. Bu hâdis, onun dinî inançlarının birisi üzerine bir etki yapsa bile, esas dinî inanç sistemi bundan fazla zarar görmeyecek, değişmemiş kalacaktır (Hökelekli, 2003: 189). Yani dini değil, din karşısındaki olayı kendine göre adapte edecektir.

1.2.3.2. Kişilik ve İbadet

İbadet, “Yüce Allah’a saygı ve sevgi göstermek, korku ve ümit beslemek, kulluğumuzu hareketlerle ifade etmek”tir (Mevdûdî, 1981: 63). İbadetin iki rüknü olan sabır ve şükrü göstermektedir.

İstilahî anlamda ise ibadet, “kişinin yüksek güç sahibi kâmil birinin üstünlüğünü kabul edip ona itaat etmesi, onun karşısında her türlü mukavemet ve isyanı terk etmesi, tam bir bağlılıkla ona boyun eğmesidir (Yıldız, 2005: 15). İbadet, kişinin Allah ile kurduğu ilişki sonucunda O’na olan bağlılığının, sevgisinin davranışlarına yansımalarıdır.

İnsan yaratılışı gereği güzelliğe, iyiliğe meyilli olduğu gibi bir o kadar da sınırsız, arzu ve istekler peşindedir. İbadetler, insanların meyil ve arzularını kötü olanlarından seçip ayıklar. Kişiyi tertemiz yapar. Şehvî ve gazabî duygularının önüne bir set çekerek insanları taşkınlık ve kötülüklerden uzaklaştırır. İnsanın yapısında bulunan kendini diğerlerinden üstün görme, kibirlilik, bencillik, cimrilik gibi olumsuz kişilik özelliklerini yıkarak, yerine alçakgönüllülük, insanlara değer verme, cömertlik gibi kişilik vasıflarını yerleştirir. Özellikle zekât, sadaka, kurban, hac, oruç gibi ibadetler insanların durumlarından haberdar olma, onlarla daha yakından ilgilenmeyi sağladıkları için diğerkâmlığı öğretir (Ekerim, 2006: 171). Özetle ibadetler, kişinin bazı eğilimlerinin aşılıp geride bırakılmasını ve fitratında bulunan güzel sıfatların güçlenip gelişmesini sağlar.

İbadetler öz eleştiri yapma imkânı tanıdığından kişiliğinin gelişiminde de önemli bir etkiye sahiptirler. Bu bağlamda ibadetler bireyin kişiliğinin gelişimini düzenleyici sistemler bütünü olarak da düşünülebilir. Yaşamın meşakkatlerine katlanma, benliği geliştirme, bireye psikolojik bir olgunlaşma sağlayan ibadetler, hazır bir yaşam standardı sunarak kişiliğin geliştirilip biçimlendirilmesinde de bir referans kaynağıdır (Hökelekli, 2003: 241-244).

Tanrı’yı görmese de yüce varlığın kendini gördüğünün bilincinde olan bir insan, ibadetler sayesinde dünya bağıni koparmadan, yaratıcısına tam bir teslimiyetle bağlanır. Ahiret ve Allah’ı önceleyerek dünyasını dizayn eder. Çünkü ibadet ancak bu dünyada yapılır. İbadet dışındaki davranışlarında da kötü arzu ve isteklerinden

vazgeçer. Yaşam süreci içerisinde meydana gelen travmatik olaylar karşısında isyan etmeyerek sabreder. Herkesin kendinden emin olduğu dürüst bir birey olarak kişiliğinin bütün özelliklerinin tutarlı olmasına dikkat eder. Böylece ibadetlerindeki yüksek dini şuur, onun kişiliği ile birleşerek onun kişilik gelişimini sağlar (Armaner, 1980: 126).

İbadetler, en başta kişiye sorumluluk duygusunu kazandırır. Kişinin bireysel anlamda ahlâkî özelliklerinin gelişimini sağladığı gibi onun sosyal hayatını da düzenler. Toplumda yer edinmesini sağlar. Topluca yapılan ibadetler, cemaatle kılınan namazlar buna en güzel örnektir.

İbadetler kişinin, kişilik özellikleri bakımından başkaları tarafından olumlu yönde algılanmasını da etkiler. Bir araştırmaya göre, oruç tutan kişi “ince ruhlı, kendine güven duygusu olan, güçlü üst-benlik ve sorumluluk duygusu gelişmiş bir kişi” olarak algılanmıştır (Uysal, 1994: 207).

Şuurlu yapılan ibadet, karakterin gerek iç ve gerekse dışa dönük yönünün gelişmesine yardımcı olur. Çünkü, kendisini Allah karşısında kabul eden dindar, her zaman Allah’ın kontrolünde olduğunu düşünerek kendi durumunu değerlendirir; hayatını Allah’ın emir ve yasakları çerçevesinde gözden geçirir (Şentürk, 2000: 42).

İbadetler pratikleri toplumsal kontrolü sağlayarak insanları toplumun kuralları çizgisinde tutmaya yardım eder. İbadet kişinin, bilinci içinde içselleşerek vicdan dediğimiz, bir tarzda işler. Toplumsal hayatta hoş karşılanmayan işlerden uzak tutacak şekilde insan bilincini şekillendirebilmesi ibadetin herkesçe arzu edilen ve bilinen en açık işlevlerinden birisidir (Hayta, 2002: 124).

Yaratıcısına samimi bir inançla bağlı olan ve bu inancını ibadetlerle destekleyen insan, her türlü kötülükten uzak durarak, manevî destek kazanır, olumlu, sabırlı bir yaşam biçimi oluşturur, kişiliğini sağlamlaştırır. İbadetler insanı olgunlaştırır, düzgün karakterli, şerefli insanlar seviyesine yükseltir. Kulu Allah rızasına doğru yaklaştırır.

1.3. KİŞİLİK GELİŞİMİ VE DİN İLİŞKİSİ

Dinin, insanları kendi iradeleriyle hayırlara sevk eden ilahî kanun olduğunu daha önce belirtmiştik.

İnsan hayatını aşamalar halinde sınıflandırdığımızda, her gelişim aşamasının karakteristiğine göre değerlerin, kişilik üzerinde önemli etkileri söz konusudur. Kuşkusuz din ile insan arasında birbirine geçmiş karşılıklı bir ilişki hüküm sürer. Bu ilişkinin bir yanında tutarlı bir değerler sistemi olarak dinin insana yönelik mesajları yer alırken, diğer yanında insanın doğuştan potansiyel bir ihtiyaç olarak ruhunun derinliklerinde barındırdığı ve hayata iştirakiyle birlikte çevre şartları doğrultusunda sürekli geliştirdiği bir dinî yapılanmadan söz edebiliriz. Kendi ötesinde bir aşkınlığa yönelmişliği ifade eden bu yapılanma, kişilik düzleminde din-insan ilişkisinin, aralarındaki bağların gücü nedeniyle birbirinden bağımsız olamayacağı sonucuna ulaştırır. Buna göre, insan için dinin önemi ne kadar büyük ise, din için de –mesajın konusu olarak- insanın önemi, en az o kadar büyüktür (Bahadır, 2002: 112).

Kişilik, insanın doğumundan ölümüne kadar değişerek gelişir. Bu değişim süreklidir. Kişilik gelişiminde pek çok faktör etkilidir. Bu faktörlerin başında hem psikolojik, hem de sosyal bir etki yapan din gelmektedir.

Bütün teorisyenler gelişimde hem süreklilik hem de süresizlik olduğu konusunda birleşmektedirler. Özellikle kişilik psikolojisi alanında varılan sonuç, kişiliğin karmaşık ve çok yönlü bir yapısı olduğu, bazı öğelerinin süreklilik, bazılarının da süresizlik gösterdiği biçimindedir. Genellikle en büyük sabitlik çeşitli zihinsel ve bilişsel boyutlarda ve en düşük değişmezlik kişilerarası davranış ve tutumlarda ortaya çıkmaktadır (Onur, 1995: 21).

Doğumdan ölüme kadar insan hayatı bir bütün olmakla beraber, gelişim özellikleri bakımından biri diğerinden farklı devreler vardır. Çocukluk, gençlik, yetişkinlik, orta yaş ve yaşlılık olmak üzere gelişim devrelerini ayırd etmek mümkündür. Gelişim devreleri içinde dinî hayatın çeşitli boyutlarında müşahade edilen değişmeler ve gelişmeler, din ile psikoloji arasındaki karşılıklı ilişkiyi açığa vururlar (Hökelekli, 2003: 251).

Gelişim özellikleri bakımından genel olarak, çocukluk, gençlik (ergenlik), yetişkinlik ve yaşlılık diye ayırdığımız gelişim dönemlerini kişilik ve din ilişkisi bakımından ele alacağız.

1.3.1. ÇOCUKLUK DÖNEMİ VE DİN

Çocukluk dönemi kendi içerisinde genellikle bebeklik (0-2 yaş), ilk çocukluk (2-7 yaş) ve son çocukluk (7-11/13 yaş) olarak üç bölümde ele alınmaktadır. Bebeklik döneminde zihinsel gelişimin temelleri atılır ve dil gelişiminde ilerleme görülür. İlk çocukluk dönemi bebeklikle okula başlama yaşı arasındadır. Zihinsel, duygusal, sosyal, cinsel, kişisel, ahlâkî ve bedenî gelişimin temelleri bebeklik ve ilk çocukluk döneminde atılır. Son çocukluk ise dünyayı mantıkî ilişkiler içinde görebilme, olay ve olguları soyut kavramlara göre daha kolay anlayıp yorumlama dönemidir (Kulaksızoğlu, 1998: 14-16).

Çocuklukta iki çağ önemlidir. Bunlardan ilki 3-5 yaş grubu, ikincisi de 12-15 yaş arası ergenlik dönemidir. Çocuk 3 yaşına kadar kendini ve çevresini tanımaya çalışır. Bu yaşta benliği oluşur. Her şey ve herkes onun “ben” merkezi etrafında birer ayrıntıdır. Düşüncesi, konuşması ve talebi daima “ben”li başlar ve “ben” ile biter. İşte tam bu sırada en büyük ve en hakîki “BEN” olan Allah ile tanışırmanın zamanı gelmiştir (Etöz, 2008: 68).

Çocuk kendine özgü bir dinî inanç geliştirmektedir. Bu, yalnız dilin inancı değil, aynı zamanda ruhun da inancı ve duyusudur. Bu inancın çocuğa göre bir değeri vardır. Yaşlar ilerledikçe çocuklar inançlarında daha kararlı, daha bilinçli ve akılcıdırlar. 7-9 yaşında olanların dinî inancı uyanma ve gelişme dönemindedir. Fakat bu durum, 10-12 yaşında, özellikle dinî yönden beslenen ve özendirilen çocuklar arasında daha belirgindir. Bunların derlediği dinî bilgiler 7-9’a oranla daha yoğunlaşmış ve anlama kapasiteleri daha da artmış bulunmaktadır. Onlar çevrelerinden öğrendikleri ve algıladıkları dinî inançlarını daha kolay anlatmakta ve daha sağlam kararlar vermektedirler (Yavuz, 1983: 247-248).

Sosyal ve duygusal davranışı elde etme yollarından birisi olan model alma yoluyla öğrenme, çocuk ve gencin sosyal gelişmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk ve gençlerin bireysel ve sosyal hayatlarında meydana gelen örnek alma süreci

dinî inanç, düşünce ve davranışlarında da görülmektedir. Çocuk dinî hayatın gerekleri hakkındaki bilgi, tutum ve davranışları informal yolla almaktadır (Kılavuz, 2005: 57).

Çocuğun, çevresindekiler Allah'a dua ederken, ibadet ederken bazı söz ve davranışları işitmesi, görmesi onun bilincine yerleşir ve yavaş yavaş o da büyükler gibi bunları benimser. Bu dönemdeki çocuğun söz ve davranışları, henüz dinî konuları düşünüp anlama sonucu meydana gelmediğinden, onun davranışları adeta mekanik ve taklit olarak kendini gösterir. Meselâ, sofrada ilk lokmaya “besmele” ile başlayıp “hamd” ile sofradan kalkması, namaz kılan anne babasıyla yatıp kalkması gibi hareketler, çocukta henüz anlamını kavramadan genellikle büyüklerinden gördüğü şekilde taklitle öğrenilir. Bunun gibi ailedeki kişilerin her türlü dinî davranışları, kullandıkları dinî sözler ve ibadet şekilleri çocukta derin izler bırakır ve taklit edilmeye çalışılır (Peker, 2003: 168).

Her türlü dış müdahaleden, taklit, telkin ve öğrenmeden bağımsız olan, içten gelen tabii, ilahî ve hissi bir tarzda belirir. Dinî kabiliyet ve eğilim, çevredeki uyarıcılarla etkileşim içersinde, yaşın ilerlemesine bağlı olarak kendisini açığa vurmaktadır. Çocuk güçsüz ve muhtaç durumdadır; kendisine yetecek ve kendisini yönlendirecek güç ve imkanlardan yoksundur. Bu da onu yetişkinlere bağımlı kılmaktadır. Yetişkinler karşısında genel olarak çocuğun geliştirdiği itaat, başeğme, hürmet, uyum... gibi davranış özellikleri onun dinî verasete katılımını kolaylaştırır (Hökelekli, 2003: 252).

Kavrayış açısından o yaşlarda din, düşüncelerden ziyâde, duygu ve uygulamalarda kendisini gösterir. Emirler ve yasaklar şeklindeki ibâdet ve ahlâk, akîdeden daha öncelikli, zihinlerde birinci sıradaki yerini alır. Hatta zor tatmin olan akıl bile, kendisine takdim edilen şeyleri münâkaşasız olarak kabul eder. Dinî uygulama, çocuğun büyük bir ilgi duyduğu, fevkalâde düzenli, bir çeşit oyuna benzer. İbadet, çocuğu cezbeden geleneksel şenliklerin ortaya çıkmasına sebep olur. Eğiticilerin faaliyetleri ve Allah'ın insan fitratına yerleştirdiği inâyetler birlikte çalışırlar ve erinlik dönemine erişinceye kadar bu ilerlemeyi sürdürürler. Ergenlik fırtınası başlamadan önce çocuk, Allah'ı sevme ve O'na itaat etme duygusunun zevkini tadar. Ayrıca, Allah'a karşı sonsuz bir güven duygusu besler ve O'nu Hoşnut

etmek için, kendisinin her türlü fedakârlıkta bulunmaya hazır olduğuna inanır (Özyılmaz, 1987: 230).

Çocukluk döneminde dinî gelişimde genel olarak ailenin ve eğitimin payı vardır. Bunun yanında çocukta da bu dönemde dine karşı bir istek ve öğrenme özlemi yer almaktadır. Çocuk dinî pratikleri bu hevesle uygulamaya koymaktadır. Çocukta bu dönemde Allah'ı öğrenme ve O'na bağlanma isteği vardır. Çünkü, çocuklar günah yönünden masum oldukları için, sanki veliler gibi Allah'a yakın olurlar.

Çocuğun Allah tasavvurunda ben-merkezci bir anlayış vardır. Çocuğun Allah tasavvurunun kendisiyle yakından bir ilişkisi vardır. Allah çocuğun yaratıcısıdır, ona anne-baba ve kardeş vermiştir. İsteklerini yerine getirmeye her zaman hazırdır. Çocuk Allah'ı kendisinden uzaklaştırmaz. Ayrıca Allah'ı insan vasıfları içerisinde değerlendirir. Bu değerlendirme daha sonra ruhanîleşir (Özyılmaz, 1987: 264).

Hız. Peygamber (s.a.v) büyükler için şirk saydığı (antropomorfist) insana benzeyen Tanrı anlayışını çocuklar için mübah görmüştür. Çünkü, çocukların büyüdükçe somuttan soyuta idrakleri artar. Zaten insanlara mücerret (soyut) kavramları anlatmak için, müşahhas (somut) misaller verilir.

1.3.2. GENÇLİK DÖNEMİ VE DİN

Ergenlik, ön-ergenlik denilen ve 1-2 yıl kadar süren bir safhayı da içine alan, 7-8 yıllık bir süreye yayılan bir dönemdir. Kavram olarak ergenlik ve gençlik aynı anlamı ifade eder; yerine göre her ikisi de kullanılabilir (Hökelekli, 2003: 265).

Ergenlik, bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçişini sağlayan bazı özelliklerinden dolayı diğer gelişim dönemlerinden farklı bir dönemdir. Gencin kendini, hayatı ve toplumu sorgulayarak eskisinden farklı bir şekilde dünyayı algılamaya başladığı bu dönemde en önemli sorunlardan biri, kendini tanıma ve tanımlamada çektiği sıkıntıdır. Çünkü genç, biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişim ve değişime uğramıştır. Biyolojik olarak vücut organlarında bir gelişme gözlenirken;

ruhî yönden tam olarak nasıl davranması gerektiğini bilememenin verdiği bir davranış karmaşıklığı yaşamakta, sosyal açıdan da, aileden çevreye yönelmiş bir sosyalleşme süreci içerisine girmektedir. Aynı zamanda soyut düşünme gücünün gelişmesine bağlı olarak ergen, bütüncü bir dünya görüşüne sahip olma ve bu dünya içerisinde kendi yerini ve görevini belirleme ihtiyacıyla karşı karşıya gelmektedir (Kula, 2002: 31).

Gençlerin dinî yaşantı ve davranışlarını bilimsel yöntemlerle anlamaya yönelik merak ve ilgi, geçen yüzyılın başlarına kadar uzanan bir geçmişe sahiptir (Hökelekli, 2002: 13).

Bu dönemde bedensel gelişme yanında zihinsel yönden de gelişen ergen, çocukluk çağındaki pasif halinden sıyrılıp kendini ilgilendiren konuları bir organda bağımsız düşünmeye başlar. Dinî konular da ergeni ilgilendiren konular arasında yer aldığından, bunlar üzerinde de düşünür ve inançlarını gözden geçirir. Dinî emirler ve yol göstermeler karşısında kendi durumunu tayin eder, vaziyet alır. Küçüklüğünde anne babasından duyduğu ve çoğunlukla olduğu gibi kabul ettiği telkinleri ilk ergenlik çağı boyunca zaman zaman yeniden düşünür ve dinin bazı noktalarına çok daha şiddetle sarılırken bazı noktalar hakkında da şüphe etmeye başlar. Şüphe, ergenlik döneminin ana problemlerindedir (Peker, 2003: 172).

Araştırmalar gösteriyor ki, gençlerin büyük çoğunluğu, İslâm'ı kabul etmekte, Allah'a inanmaktadır. Bununla beraber farz olan namaz ibadetini gençlerin çoğu yerine getirmemektedir. Oruç ibadeti ise en çok yerine getirilen ibadettir. Gençler ahlâklılık kavramına daha çok önem vermektedir (Koştaş, 1995: 109-111).

Ergen yaşadığı gelişim döneminin tabiatı gereği, zihinsel alanda ortaya çıkan soyut yapılanmaya uygun olarak varlığın ve varoluşun ne anlama geldiğini kavrama sorunu ile yüz yüze gelir. Bunun doğal bir sonucu olarak yaşanan gerçekliği anlamlandırma çabasında o, her türlü açıklama modellerine ilgiyle yaklaşır. Din, bu yönünde ergene, ortaya koyduğu ilkeler ve sembolik sistem çerçevesinde, varoluşun anlamını ve amacını içeren büyük ölçüde tatmin edici bir açıklama modeli sunar. Din ergenin sadece inanma arzusunu değil, onun çevresi ve kendisi ile ilgili

fiziksel ve sosyo-kültürel çevresi ile ilgili beklenti ve arayışlarına da cevap verir (Bahadır, 2002: 114-115).

Din, ergenlik döneminde bazı sorunların kolay atlatılmasında önemli bir rol oynar. Birey dinî inanç sayesinde ergenlik dönemi şüphe, tereddüt ve krizlerinden kolayca uzaklaşabilir. Gene inancı sayesinde ruhsal sıkıntılara yakalanma ihtimali azalır. Kötü alışkanlıklara bulaşmasına neden olabilecek sıkıntılara sahip olmayacağı için bu tür maddelere bağlanma riski de zayıflayacaktır. Başına gelen sıkıntılarda daha soğukkanlı ve dayanıklı olacak, dolayısıyla umudunu yitirmeyecektir.

Ergenliğin asıl bunalımlı safhasına girmeden önceki bir iki yıl içinde dinî ilgi yüksek seviyededir. İbadetleri yerine getirme, camiye ve cemaate katılma helâl-haram, günah-sevap gibi konulara karşı ilgi ve duyarlılıkta belirli bir artış gözlenmektedir. Fakat bu devir çok sürmez. Ergenliğin kendine has bunalımlarının ortaya çıkmasıyla, din de bundan nasibini alır. İmânla ilgili şüphe, kararsızlık ve çatışmalar insan hayatında en çok bu dönemde kendilerini gösterirler. Geleneksel dinî kalıpları tenkit ve değerlendirmeye tâbi tutarak şahsi bir din anlayışına ulaşma, genel olarak da bu bunalımlı safhayı izler. Ergenliğin sonlarına doğru çatışmaların şiddeti azalır ve yavaş yavaş bir kişilik değişimi başlar. Ergen, çocukluktan beri kendisi için huzur kaynağı olmuş olan dini inançlarına yeniden sarılır. Dine dönüş, farklı eğilimler arasında kararsız kalmış olan ergene kendi birliğini ve Allah'tan varolmanın delilini verirken, aynı zamanda şiddetli sevgi, mükemmellik ve yorum ihtiyacını tatmin etmeye imkân verir. Böylece dinî değerler çerçevesinde hayatını yönlendirmeye çalışan ergende bir rahatlama, yatışma, sevinç ve güven duygusu gelişir (Hökelekli, 2003: 269-280).

Gençlik dönemi, bir taraftan dinî uyanışın ortaya çıktığı dönem olmakla birlikte bir taraftan da dinî şüphe ve tereddütlerin en yoğun olduğu dönemdir.

1.3.3. YETİŞKİNLİK DÖNEMİ VE DİN

Yetişkin sözcüğü Latince büyüme fiilinin geçmiş zaman ortacından türemiştir. Dolayısıyla “yetişkin” bir kişi “büyümüş” bir kişi sayılır. Buradaki tanım sorunu, yetişkinin sadece fiziksel özellikler bakımından değil, psikolojik özellikler

bakımından da dikkate alınması dikkate alınması gereğinden doğmaktadır. Yetişkin kişi, fiziksel ve psikolojik bakımdan olgunlaşmıştır (Onur, 1995: 51).

Yetişkinlik, ergenlik ve gençlik yıllarını izleyen bir dönemdir. Bu dönemi kendi içinde “ilk yetişkinlik” ve “orta yaş” olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bu dönemlerde kişilik özellikleri değişim göstermektedir.

Ergenlikte yaşanan dinî şüphe, kararsızlık ve çalkantıların nisbeten durulmaya başladığı görülür. Dinî hayatta bir dengelenme, bir yapılanma, eski inanç ve alışkanlıkları gözden geçirip düzenleme yönünde gelişmeler yaşanır. Bu gelişmelerin duygusallıktan akılcılığa doğru oluştuğunu söylemek mümkündür. Böylece, genellikle bu dönemde kişi ya dinî şüphelerini çözümlyerek, kendisi açısından tatmin edici olan dine dayalı bir hayat felsefesi geliştirmekte; ya da kendisine herhangi bir anlam ifade etmediği için ya da çok az bir öneme sahip olduğundan, kendi ailesinin dinini reddedebilmektedir. Her iki durumda da genç yetişkinler için din, birinci derecede öneme sahip bir ilgi alanı olmaktan uzaklaşmaktadır (Hökelekli, 2003: 281-282). Bizce din konusunda tutarsızlık, şüphe veya din duygusundan rücû; temelde akıl, bilgi ve kalbî tatmin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu dönemin başında dine karşı ilgisizlik görülürken daha sonra evlenme, aile kurma, anne baba olma gibi durumlar ortaya çıkınca dine yönelme görülmektedir. Çocuklarına örnek olma duygusuyla da dinî pratikleri yerine getirme konusunda bir çaba görülür.

Çalkantıların sona ermesinden sonra orta yaşa gelinir ve tekrar bir bunalımlı dönem kendini gösterir. İnsanlar artık yavaş yavaş zamanının azaldığını düşünür, geçmişin muhasebesini yapmaya başlar, pişmanlıkları, üzüntüleri oluşmaya başlar. Bu dönemde kişileri rahatlatan en önemli unsur dindir. Din bu dönemde hayatı anlamlandırır ve doldurur.

1.3.4. YAŞLILIK DÖNEMİ VE DİN

Yaşlanma, canlının olgunlaşmasını tamamladıktan sonra gittikçe yıpranması, yaşam fonksiyonlarının, üreme ile ilgili olanlar dahil, aksaması,

bozulması ve böylece o tür için beklenen ömür süresinin sonuna doğru gelme süreci olarak tanımlanabilir. Canlının değişik doku ve sistemlerinin farklı zamanlarda “yaşlanmaya” başlaması, genel bir tanımlama yapmayı güçleştirir. Yaşlı, ömrünün son bölümüne ulaşmış, hayatî fonksiyonlarının kapasiteleri azalmış ve çevre ile ilişkisi güçleşmeye başlamış bir kişi olarak tanımlanabilir (Karan, 2007: 17).

Din, belki insan yaşamının her döneminde önemli olmasına rağmen, yaşlılık döneminde daha farklı bir yere sahiptir. Zîrâ yaşlılık, biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan pek çok olumsuzluğun yaşandığı bir dönemdir. Gerek fizîki alandaki düşüşler, gerek sosyal alandaki güç kaybı ve gerekse bazı psikolojik olumsuzluklar sonucu yaşlılar, hayatlarının en nazik ve en kırılgan günlerini yaşamaktadırlar. Böyle bir dönemde dinî inanç insan hayatında çok önemli bir yere sahiptir. İnançın ötesinde, yaşlılar için anlam sağlamada, çalışmanın yerini dinî ibadet ve değerler alabilir. İbadetlerin yaşlılar için önemli bir sorun haline gelen kimlik ve aidiyet duygusunu kazandırmada da önemli bir fonksiyonu vardır. Kendine güven, ümit, tevâzu, kendini kabul, sorumluluk, başkalarına yardım etme, başkalarıyla ilgilenme ve tefekkür gibi olumlu psikolojik ve sosyal sonuçlar, ibadetlere katılma sonucunda gelişmektedir (Köylü, 2007: 222-223).

Yaşlıların Allah’a, peygambere, âhiret hayatına inançları ve âhiret hayatını bir bütünlük çerçevesinde kavrama durumları, yaşlılarda dindarlığın teorik boyutunun güçlü yani, Tanrı-insan ve evren ilişkisinin anlamlı bir uyum sergilediğini söyleyebiliriz. Dindarlığın ikinci boyutunu oluşturan dinî pratikler alanına ait bulgulara gelince; yaşlılıkta bütün sosyal aktiviteler yaşa bağlı olarak gerilerken, dinî ibadetlere yönelme ve devamlılık fiziksel yeterliliğe göre ileri yaşlara kadar sürmektedir. Geçmiş hayat evrelerinin dindarlık açısından en iyi değerlendirildiği zaman yaşlılık dönemidir (Akgül, 2004: 50).

Yaşlılık öyle bir dönemdir ki, bir yandan gelişim sürdürülürken, öte yandan gerileme ve yaklaşmakta olan ölüm bulunur. Dolayısıyla ölümden sonraki hayata, cennet ve cehenneme, ilâhî mahkemeye duyulan inanç, ileriki yaşlardaki insanlarda belirgin bir oranda artış görülür. Yaşlı insanlar çoğu zaman geçmişi onarma çabasına girerler. Geçmişteki günahlarının verdiği suçluluk duygusu ile kendilerini bağışlatıcı davranışlar gösterirler. Bu dönemde dinî hayatta şüphe, tereddüt, karmaşa artık

kalmamıştır, ağır başlı, kararlı bir tutum ve teslimiyetçi bir tevekkül vardır (Hökelekli, 2003: 286-288).

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, din ile ruh ve beden sağlığı arasında pozitif bir ilişki vardır. İnsanlar yaşlandıklarında, ölüm düşüncesinin de etkisiyle dine yönelirler. Geçmişin muhasebesini yaparlar ve günahlarını affettirip, bağışlanma düşüncesiyle gerek ferdî gerekse sosyal açıdan ibadetlerinde artış görülür. Din bu dönemde de yaşlıların hayata bağlanıp, yaşamlarını devam ettirmelerinde en önemli etkiye sahiptir.

Yaşlılar, çocukluk ve gençlik dönemlerinde iyi niyetli, bilinçli ve ahlâken çok da kötü insanlar değilse; günahkâr ve ihmalkâr da olsalar; yaşlandıkları zaman dindar ve iyi bir insan olabiliyorlar. Aksi halde gençliği kötü niyetli, zâlim ve alçak olanlar hidâyete ermeden mahvolur giderler.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN IŞIĞINDA İNANÇ TİPLERİ (İMÂN-KÜFÜR-NİFAK)

Din, insanın en temel ihtiyaçlarındandır. Toplumsal bir kurum olarak din; tabiatüstü bir varlık (ya da varlıklar) ile ilişkili olan birtakım işaretlerin, davranışların, duyguların ve dilin bütünüdür. Sembolik sistem olarak ise din; birtakım dinî güdülenmeler, yatkınlıklar ve dinî tecrübeler meydana getirmektedir. Din, kendine özgü bir semboller dünyası meydana getirir ve karakteristik tabiatı ile grup ve topluluklarda ortak temele dayalı bir yayılma imkanı bulur. Din olgusu basit değil, çok boyutlu olup hayatın bütün safhalarına nüfûz etmektedir (Vergote, 1999: 15-20).

Dinî hayat, gerilimler ve beklenmedik olaylardan meydana gelen, mânidar bir tarih teşkil eder. Bir dine mensup olmak, belirli hususlara inanmak, onların varlığını doğrulamak ve onlara güvenerek bir hayat yaşamak anlamına gelir. Yüce Allah, insan tabiatını esas alarak onu huzura kavuşturacak vahye dayalı hakiki dini, insanlığa elçileri aracılığıyla ulaştırmıştır (Sert, 2004: 166). Buna rağmen insanı serbest bırakmıştır. Dileyen dindar, dileyen inkârcı olabilir. Dileyen olduğunun aksine görünebilir. Dünyada iken istediğimiz hayatı yaşamak serbesttir; ama ahirette yapıp ettiklerimizin hesabı sorulacaktır.

Kur'ân insana değer vermiştir. Bu değeri de şöyle belirtmektedir: “Biz, hakîkaten insanoğlunu şerefli ve onur sahibi kıldık. Onları, karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın pek çoğundan üstün tuttuk.” (İsrâ, 17/70). İnsanın bu üstünlüğü elinde tutması yine kendisine bağlıdır. Bütün insan bir şeye inanırlar. İnsanları birbirinden ayıran da neye inandıkları ve neye değer verdikleridir.

İnsan kendi dünyasını, imân veya küfür temelleri üzerine kurma ve işletme özgürlüğüne sahiptir. Allah'ın insanlara teklifleri bellidir. İnsan, hür iradesiyle doğruyu seçerse kazanır, yine hür iradesiyle yanlış seçerse kaybeder. Dileyen inanabilir, dileyen sonucuna katlanabilecekse inkâr edebilir (Kehf, 18/29).

Kur'ân, insan ve davranışları açısından incelendiğinde onun öngördüğü bir tipi tespit etmek mümkündür. Nitekim Kur'ân bazı insanları ve davranışları överken, bazılarının tutum ve davranışlarını da yermektedir. Kötülüklerden uzaklaşıp iyiliklere koşarak yarışanları överken, kötülüklerle dalanları kınamaktadır. İnsanlardan bir kısmı dünyanın müspet tarafında yer alırken, diğerleri de menfî tarafında yer alırlar. Böylece yeryüzünde temel iki grup insan oluşur (Sert, 2004: 179). Bir grup, inanan insan, diğeri de inkârcı insan tipidir. Bir de ikisi arasında olan münâfiklardan da bahsetmek mümkündür. Bu bölümde Kur'ân'da bahsedilen üç inanç tipinden ve bunların mensuplarından bahsedilecektir.

2.1. İMÂN KAVRAMININ ANLAMI VE ÇERÇEVESİ

2.1.1. İMÂN KELİMESİNİN ANLAMI

İmân, Arap dilinde *el-emn* ve *el-emân* kökünden türemiş bir mastardır. Emn, korkudan uzak emniyet içerisinde olmak anlamındadır. Emân ise, güven verme ve güven alma demektir, ihânetin zıddıdır (Şimşek, 1999: 25).

İmân sözlükte, “bir şeye inanmak, tasdik etmek, güvenmek, boyun eğmek” gibi anlamlara gelir. Bunların hepsi “itmi'nân” kelimesine indirgenebilir ki, bu da; “güvenip, dayanmak ve kalben huzur ve tatmin içerisinde bulunmak” demektir (İbnü'l-Manzur, t.y.: 21).

İmân, inanç esaslarını kalp ile tasdik, dil ile ikrar etmek, bununla birlikte Allah'ın emirlerini yapmak ve yasaklarından sakınmak, Allah'ın hükümlerine teslim olmaktır.

2.1.2. İMÂN'IN TERİM ANLAMI VE KUR'ÂN'DA MÜ'MİN

Dinî imân şekil olarak, tarihî bir vahiy halinde Allah tarafından bildirilen ilâhî tebliğlerin muhtevasını doğruluğunu tasdik etmelidir. İmân eylemi vasıtasıyla mü'min, dinî tebliği sanki kendisine şahsen bildirilmiş gibi kabul ve tasdik eder. Hökelek, 2003: 158). Bu yüzden dinî imân, kesin bir inanç, teslimiyet ve değişmez bir güvendir.

Mü'min, imân eden kimse demektir. Mü'min, İslâmî literatürde, Allah'tan peygamber aracılığıyla gelen vahye, mutlak olarak inanan ve onun doğru olduğunu kabul eden kimsedir. Mü'min olma durumu insanın Allah'ın huzurundaki kulluk durumudur. İmân etmiş mü'min, yaratılıştaki nedeni doğrulamış, kendinden aşkın bir varlığı yüce bilmiş, O'na ait bütün unsurları kabul etmiş ve kendi konumunu belirlemiş bir insandır. Mü'min aynı zamanda etrafına da güven veren kimsedir (Ece, 2006: 449).

Kur'ân mükemmelliği hedef alan bir kitaptır. Mü'minin mükemmelliği ise; ihsan, ihlâs ve takva kavramlarını hayatına aksettirdiği nispette ortaya çıkmaktadır. Bu da akıl, bilgi ve iradeyi iyi kullanmakla mümkün olacaktır (Sert, 2004: 180). Akıllı olmak, imân etmekle yükümlü olmanın yanında, zihinsel faaliyete konu olan fikrî bir obje, bir hakikat olmaktadır. Akıl ve düşünce Tanrı kavramının şuura nakledilmesinde olduğu gibi, kazanılmış bulunan, şuurda muhafaza edilmesinde de önemli bir rol üstlenir (Bilgin, 1995: 449).

Mü'min gönül, her yerde Allah'a güven ve emniyetle doludur. O'ndan her zaman korkar. Her zaman gezip dolaştığı her yerde Allah'ın kendisini koruduğundan emindir. Aynı anda her yerde kendisini gördüğünü bildiğinden günah işlemekten dolayı korku içindedir. Bu bir terbiye metodudur (Kutup, 1987: 240).

Kur'ân-ı Kerîm'de mü'minleri tanımlamak için pek çok âyet yer almaktadır. Bu ayetlerin hepsine değinmek mümkün olmadığından örnek olması açısından birkaçına değineceğiz:

“Onlar, (mü'minler ise), şüphesiz, Rableriyle karşılaşacaklarını ve (yine) şüphesiz, O'na döneceklerini bilirler.” (Bakara, 2/46).

“Elçi, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, mü'minler de. Tümü, Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve elçilerine inandı. “O'nun elçileri arasında hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz. İşittik ve itaat ettik. Rabbimiz bağışlamayı (dileriz). Varış ancak Sanadır” dediler.” (Bakara, 2/285).

“Ancak onlardan ilimde derinleşenler ile mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar. Namazı dosdoğru kılanlar, zekatı verenler, Allah'a

ve ahiret gününe inananlar; işte bunlar var ya, Biz bunlara büyük bir ecir vereceğiz.” (Nisâ, 4/162).

“Mü’minler (düşman) birliklerini gördükleri zaman ise (korkuya kapılmadan) dediler ki: “Bu, Allah’ın ve Resûlü’nün bize vadettiği şeydir; Allah ve Resûlü doğru söylemiştir.” Ve (bu,) yalnızca onların imanlarını ve teslimiyetlerini arttırdı.” (Ahzab, 33/22).

Bu âyetlerde mü’minlerin, Allah’a, peygamberine ve O’nun getirdiğine şüphesiz bir şekilde inandıkları, güven duydukları ve inanç sonucu ibadetlerinde düzenli oldukları anlatılmaktadır. Aşağıda değindiğimiz âyetlerde de mü’minlere sadece Allah’ın yettiği, O’nun mü’minlerin dostu olduğu ve mü’minlerin bu imânları sayesinde hakettikleri mükâfâta değinilmiştir.

“Ey Peygamber, sana ve seni izleyen mü’minlere Allah yeter.” /Enfâl, 8/64).

“Tevbe ve pişmanlık içinde Rab’lerine yönelen kimseler; O’nu övenler; ve (O’nun hoşnutluğunu) aramaya durmaksızın devam edenler; ve (O’nun önünde) rükû eden, O’nun önünde secde edenler; doğru ve güzel olanın yapılmasını emreden, eğri ve kötü olanın yapılmasına engel olanlar; Allah’ın koyduğu sınırları gözetirler. Ey Peygamber o mü’minleri müjdele.” (Tevbe, 9/112).

“Allah, mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara içinde ebedi kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vadetmiştir. Allah’ın rızası ise en büyüktür. İşte büyük kurtuluş ve mutluluk budur.” (Tevbe, 9/72).

2.1.3. İMÂN ÇEŞİTLERİ

İmân kendi içinde bazı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bunlardan birincisi kabul ve tasdiğin nasıl ve ne ile yapıldığına göre yapılmıştır.

a) Kalb ile yapılan tasdik: Bir kimsenin herhangi bir şahsı veya hükmü kalbiyle kabul ve itiraf etmesidir.

b) Bizzat dil ile yapılan tasdik: Bu da, insanın, inandığı şeyin hak ve gerçek olduğunu başkası duyacak şekilde söyleyip ilân etmesidir. Dil ile yapılan bu

tasdik de iki türdür: a) Hakîkî, b) Zahirî, Hakîkî anlamda; dil ile ikrar edilen, kalb ile de tasdik edilir. Yani dil ile kalb tasdikte birleşir. Böyle bir tasdike sahip olan kimse, hakîkaten inanmış bir “mü’min”dir. Zâhirî alanda ise dil ile tasdik olunan şey, kalp ile tekzip olunur. Yani dili ve zahiri başka, kalbi ve batını başkadır. Kalbi, dilinin söylediğini inkar ve reddetmektedir. Bu gibi zahiri tasdik sahiplerine, dinî literatürde “münâfik” adı verilir. Bunlar zahiren mümin; hakîkatta ve Allah katında kafir sayılırlar.

c) Organlarla yapılan fiili tasdik: Söylenen sözün gereğini bilfiil ifâ etmek sûretiyle yapılan tasdik şeklidir ki, bunun makbul olanı; işlenen fiilin, hem dil, hem de kalp ile yapılan bir tasdike dayanmasıdır. Şayet yalnız dil ile ikrarın eseri ise, yapılan iş, riyadan başka bir şey değildir ve nifak alametidir (Yazır, t.y.: 179).

Bir başka imân sınıflandırması da şöyledir:

1- İCMÂLÎ İMAN: İman edilecek şeylere kısaca ve bir bütün olarak iman etmektir. Buna göre bir kimse, manasını bilerek ve inanarak kelime-i tevhidi söylese, icmali olarak iman etmiş olur.

2- TAFSÎLÎ İMAN: İman edilecek şeylerin her birine ayrıntılı bir bilgi ve idrak ile iman etmektir. Başka bir ifadeyle, altı iman esasını; namaz, oruç, hac, zekat gibi farz kılınan ibadetleri; içki içmek, kumar oynamak, adam öldürmek, zina yapmak gibi haram kılınan şeyleri öğrenmek, tasdik etmek, helali helal, haramı da haram bilmektir.

2.2. KÜFÜR KAVRAMININ ANLAMI VE ÇERÇEVESİ

2.2.1. KÜFÜR KELİMESİNİN ANLAMI

Küfür, “örtmek, nimeti inkâr etmek” anlamına gelir (Gölcük, 2001: 139). İmân edilmesi gereken şeylerden birini veya hepsini kabul etmemedir.

“*El-Küfr*” kavramı k-f-r- fiilinin mastarı olan bir isimdir. Sözlükte kök anlamı bir tanedir ve “*gizlemek, örtmek, realiteyi çarpıtmak*” anlamındadır. Küfrün ikinci derecede yaygın anlamı *nankörlük*’tür (İzutsu, t.y.: 165-169). Bunların başında iyiliği takdir etmeme, teşekkür, vefaya aldırılmamak gelir.

2.2.2. KÜFR'ÜN TERİM ANLAMI VE KUR'ÂN'DA KÂFİR

Kur'ân tarafından çokça kullanılan *el-küfr* kavramının iyi anlaşılması gerekmektedir. Kur'ân küfr kavramını değişik açılardan ele almıştır.

Küfrün “örtme” anlamına geldiğini daha önce belirtmiştik. Bu basit bir örtme, yüzeysel bir gizleme değildir. Örtme anında açığa çıkması ve görülmesi istenmeyen şey adeta kaybedilmek, yok edilmek istenmektedir. İkinci bir husus da ne kadar sağlam gizlenir ve örtülürse örtülsün gizlenen nesnenin, bir hakikat ve gerçek olduğu için, çok geçmeden gün yüzüne çıkması, örtük biçimde ve gizlenmiş halde kalmayı kabul etmemesidir (Yolcu, 2004: 41).

İslâmî değerlerin ortaya çıkışı ve yaygınlık kazanması ile *küfr* kavramı da Kur'ân terminolojisindeki yerini almıştır. Küfr kavramı bazen asıl anlamında kullanılmış, bazen de imân ve İslâm'ın zıt anlamlısı olarak tanımlanmış ve öylece algılanmaya başlanmıştır.(Öztürk, 1993: 333).

Kur'ân'da ve hadislerde şeriatın ilkelerini ve hükümlerini çiğneyen, hakkı gizleyen ve Allah'a karşı şükür yükümlülüğünü yerine getirmeyen kimseler için de yer yer küfr kavramının kullanıldığı gözlenmektedir (Yolcu, 2004: 48).

Kâfir de bir şeyin üzerini örten demektir. Nitekim insanları tamamen örttüğü için geceye, tohumun üzerini örttüğü için çiftçiye bu anlamda “kâfir” denilmektedir (İsfehânî, 1986: 451). Kur'ân-ı Ker'im'e göre kâfir, küfr eden, İslâm'ı kabul etmeyen, İslâm'ı ve Kur'ân'ı inkâr eden demektir. Kâfir bir anlamda Allah'tan geleni kabul etmeyip, üzerini örten kimsedir.(Ece, 2006: 319). Kur'ân bütün inkarcılara kâfir demektir.

“Allah'ı bırakıp kendilerine yarar ve zarar sağlayamayacak şeylere ibadet ediyorlar. Kafir, (asıl) kendi Rabbine karşı (şeytana) arka çıkandır.” (Furkan, 25/55).

“Meleklerle: “Âdem'e secde edin” dediğimizde İblis dışında hepsi yere kapandı, o ise reddetti, böbürlendi: Böylece kâfirlerden oldu.” (Bakara, 2/34).

“Allah’ın kullarından, dilediğine Kendi fazlından (peygamberliği) indirmesini ‘kiskanarak ve hakka baş kaldırarak’ Allah’ın indirdiklerini tanımamakla, nefislerini ne kötü şeye karşılık sattılar. Böylelikle gazab üstüne gazaba uğradılar. Kafirler için alçaltıcı bir azap vardır.” (Bakara, 2/90).

“Her kim Allah’a, meleklerine, elçilerine, Cibril’e ve Mikail’e düşman ise, artık şüphesiz Allah da kafirlerin düşmanıdır.” (Bakara, 2/98).

“De ki: ‘Allah’a ve elçisine itaat edin.’ Eğer yüz çevirirlerse şüphesiz Allah, kafirleri sevmez.” (Âl-i İmran, 3/32).

“Ey iman edenler, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi, alay ve oyun (konusu) edinenleri ve kafirleri dostlar (veliler) edinmeyin. Ve eğer inanıyorsanız, Allah’tan korkup-sakının.” (Mâide, 5/ 57).

Yukarıdaki âyetlerde kâfirin değişik tanımları yapılmıştır. Allah’ın getirdiklerini unutup, şeytana arka çıkan, Allah’a karşı gelip kibirlenen, Allah’a, meleklerine, peygamberlerine düşmanlık besleyen, Allah’ın emirlerini alay konusu yapan insanlar kâfir olarak nitelendirilmektedir. İnananların bu kişilerden uzak durmaları gerektiği vurgulanır. Kâfirler, en büyük nimet olan “var olma” yı, “insan olma” yı, “sağlıklı ve akıllı olma” yı, “sayısız nimetler içinde olma” yı hesaba katıp Allah’a şükretmez, küfrânı nimet içinde Allah’a küfredeler.

Aşağıdaki âyetlerde de inkârcıların akıbeti anlatılmaktadır. Onlar kötülüklerine kötülük ekleyerek kâfir olarak ölecekleri, yakıtı insanlar ve taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış cehenneme girecekleri, en önemlisi de meleklerin ve Allah’ın lânetine uğrayacakları haber verilmektedir.

“Kalplerinde hastalık olanların ise, iğrençliklerine iğrençlik (murdarlık) ekleyip-arttırmış ve onlar kafir kimseler olarak ölmüşlerdir.” (Tevbe, 9/ 125).

“Şüphesiz, inkar edip kafir olarak ölenler, Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti bunların üzerinedir.” (Bakara, 2/161).

“Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı ki, kendilerinden öncekilerin nasıl bir sona uğradıklarını görsünler. Allah, onları yerle bir etti. O kafirler için de bunun bir benzeri vardır.” (Muhammed, 47/ 10).

“Ey Peygamber, kafirlere ve münâfıklara karşı cihad et ve onlara karşı ‘sert ve caydırıcı’ davran. Onların barınma yeri cehennemdir. Ne kötü bir dönüş yeridir o.” (Tahrim, 66/ 9).

Son ayette Peygamberin kâfirlere nasıl davranması gerektiği açıklanmaktadır. Bu uyarı aynı zamanda tüm inananlar içindir. Kâfirlerin özellikleri, sonlarının nasıl olacağı ile ilgili Kur’ân’da çok fazla âyet yer almaktadır. Bu âyetlerin hepsine yer veremeyeceğimiz için birkaçıyla yetindik.

İnsanı küfre götüren ve kâfir olmasında etkili rol oynayan bazı niteliklere de Kur’ân’da yer verilir. Kur’ân’ın kâfiri tanımlamak için kullandığı nitelermeleri incelediğimizde; bunların üç temelde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bunlardan biri kâfirin iç dünyasını yani zihinsel yapısını, ikincisi ahlâkını, üçüncüsü de kâfirin tavır ve davranışlarını oluşturmaktadır (Yolcu, 2004: 45). Yâni, kâfirin inancı bozuk ve ameli değersizdir. Ki hakka değil bâtıla inanır. Ahlaksız olduğu için güvenilmez. Konuşurken yalan söylemesi, emânete hıyânet etmesi ve her şeyde haddi aşmasıyla dikkat çeker.

2.2.3. KÜFÜR ÇEŞİTLERİ

Küfür, meydana geliş şekli, sebebi ve yeri bakımından dörde ayırmışlardır:

1- Küfr-i İnkârî: Allah’ı, Hz. Peygamberi ve O’nun Allah’tan getirmiş olduğu esasları, kişinin kalbiyle kabullenmemesi, diliyle de inkâr etmesidir.

2- Küfr-i Cühûd: Kişinin kalben Allah’ı bilip kabul etmesi, fakat dili ile imanını itiraf etmemesi, inkâr etmesidir.

3- Küfr-i İnâdî: Kişinin kalben hakikati bilmesi, dil ile de zaman zaman itiraf etmesine rağmen; hasetlik, fesatlık, şan, şöhret ve makam endişesi, menfaatçilik, kavmiyetçilik gibi sebeplerle İslâm’ı bir din olarak kabul etmemesidir. Ebû Leheb’in küfrü böyledir.

4- Küfr-i Nifak: Kişinin inanılması gereken şeyleri diliyle ikrâr etmesi, fakat kalbiyle tasdik etmemesidir. Münâfıkların küfrü böyledir (Kılavuz, 1984: 59).

Küfürle ilgili başka bir ayırım da söz konusudur:

1- Cehlî Küfür: Cahillik sebebiyle kişinin Allah’a inanmamasıdır. Ama kişi çevresindekilere bakarak bile Allah’ın varlığını bulabilir.

2- İnâdî Küfür: İnsanın her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu bilmesine rağmen inadından dolayı inanmamasıdır. İnkârî küfür de denebilir.sebepleri çeşitlidir.

a) Kibir, gurur ve üstünlük duygusu. Firavun’un küfrü.

b) Mevki, mansıb ve makamın elden gideceği endişesi.

c) Kınanma ve ayıplanma korkusu (Ebû Tâlip gibi)

3- Hükmî Küfür: Allah’ın ve Resûlü’nün (s.a.v.) tekzib alâmeti olarak bildirdikleri amelleri işlemek, sözleri söylemekle İslâm’dan çıkmaktır. Küfrün bu çeşidi diğer ikisi gibi açık değildir. Bunun için Müslümanların dikkatli olmaları gerekir. Bu hallere düşmemek için de uyanık olmak gerekir (Gölcük, 1999: 59).

2.3. NİFAK KAVRAMININ ANLAMI VE ÇERÇEVESİ

2.3.1. NİFAK KELİMESİNİN ANLAMI

Nifak kelimesinin kök harfleri olan “*nefeka*” fiili; azalmak, eksilmek, yok olmak, tükenmek, geçip gitmek anlamlarına gelir (Şimşek, 1999: 46).

Ayrıca nifak kelimesi sözlükte; “iki yüzlülük, dedikoduculuk, geçimsizlik, yalan, hile, kandırma, riya, içindekinin zıddını söyleme, söylediğinin tersini gizleme” gibi anlamlara gelir (İzutsu, t.y.: 214).

Nifak kelimesi İngilizce eserlerde de “ikiyüzlü” anlamına gelen “hypocrisy” kelimesiyle ifade edilir. İzutsu, nifak teriminin İngilizce’ye umumiyetle “riya” olarak tercüme edildiğini belirttikten sonra bunu, ikiyüzlülüğün karşılığı olarak “hypocrisy” kelimesiyle ifade eder (İzutsu, t.y.: 238).

Nifak kelimesinin sözlükte geçen bir başka anlamı da; yer altında bir delikten girip öbür delikten çıkmaktır. Yer altındaki bir ucundan girilip öbür ucundan çıkılan yola veya tünele de “nefak” denmektedir (Ece, 2006: 454).

2.3.2. NİFAĞIN TERİM ANLAMI VE KUR’ÂN’DA MÜNÂFIK

Dinde nifak; bazı sebepler yüzünden İslâm’a girip zâhiren Müslüman görünmek, içten içe ise, inançsızlığını ve inkârını gizlemektir. Buna göre Şeriat’in bir kapısından girip başka bir kapısından da çıkmak anlamındadır (Kılıç, 1982: 31).

İstılâhî olarak münâfık; kararsız, müteredit ve ikiyüzlü manâlarını ifade etmekte olup, Müslüman olduğunu söyleyip küfrünü gizleyen, olduğundan farklı görünen kimsedir. Kendisine, zâhiren Müslüman gözüktüğünden dolayı, dünyada ve ölümü hâlinde techiz ve tekfininde Müslüman muamelesi yapılır. Fakat gerçekte kalbinde tasdik olmadığı için münâfık, kâfirlerle bir değerlendirilecektir (Sert, 2004: 274). Münâfık kavramı, Kur’ân dilinde karanlık bir kişiliği betimler. Buna göre münâfık, karanlık iş ve hareketlerin sahibidir (Yolcu, 2004: 71) dili ile kelime-i şahadet ve kelime-i tevhidi söylediği halde kalbiyle söylediklerine inanmayan kişidir münâfık.

Kelimenin sözlük anlamında, yer altındaki hayvanın giriş ve çıkış olmak üzere iki ayrı deliği olduğu gibi, aynı kökten türeyen münâfığın da biri İslâm’a giriş, diğeri İslâm’dan çıkış şeklinde iki ayrı tarafı vardır. Bu durumda giriş ve çıkış yerinin farklılığı cihetiyle köstebeğin gizli çıkış yeri olan “nâfıkâ” ile, ikiyüzlülük ve döneçlik anlamına gelen “nifak” kelimesi arasında bâriz bir ilişki görülmektedir (Yıldız, 2000: 24). Bu anlamda bakıldığında münâfığın da İslâm’a nerden girip nerden çıktığının anlaşılmasında ve eylemlerini gizli, kapaklı yerlerde gerçekleştirmesi arasında bir bağ vardır.

Münâfıkları anlatan âyetlerden birkaçına değineceğiz:

“İnsanlardan öyleleri vardır ki: “Biz Allah’a ve ahiret gününe iman ettik” derler; oysa inanmış değillerdir. Sözde Allah’ı ve iman edenleri aldatırlar. Oysa onlar, yalnızca kendilerini aldatıyorlar ve şuurunda değiller.” (Bakara, 2/ 8-9).

“İman edenlerle karşılaştıkları zaman: “İman ettik” derler. Şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında ise, derler ki: Şüphesiz, sizinle beraberiz. Biz (onlarla) yalnızca alay ediyoruz.” (Bakara, 2/ 14).

“Bunların örneği, ateş yakan adamın örneğine benzer; (ki onun ateşi) çevresini aydınlattığı zaman, Allah onların aydınlığını giderir ve göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı dönmezler.” (Bakara, 2/ 17-18).

“Münâfıklık yapanları da belirtmesi içindi. Onlara: “Gelin, Allah’ın yolunda savaşın ya da savunma yapın” denildiğinde, “Biz savaşmayı bilseydik elbette sizi izlerdik” dediler. O gün onlar, imandan çok küfre daha yakındılar. Kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı. Allah, onların gizli tuttuklarını daha iyi bilir.” (Âl-i İmran, 3/ 167).

“Onlara: “Allah’ın indirdiğine ve peygambere gelin” denildiğinde, o münâfıkların senden kaçabildiklerince kaçtıklarını görürsün.” (Nisâ, 4/ 61).

“Gerçekten sizden olduklarına dair Allah adına yemin ederler. Oysa onlar sizden değildirler. Ancak onlar ödleri kopan bir topluluktur.” (Tevbe, 9/ 56).

Bu âyetlerde münâfıkları tanımlarken onların, inanan insanlara inandık dedikleri, kendi dostları insan şeytanlarıyla baş başa kaldıkları zaman da Müslümanları kandırdık dedikleri anlatılmaktadır. Allah yolunda savaşmaya isteksiz oldukları ve hep bahaneleri olduğu anlatılmıştır. Ama onlar böyle yapmakla sadece kendilerini kandırmaktadırlar.

“Münâfıklara (helâk olacaklarına dair) müjde ver: Onlar için gerçekten acıklı bir azap vardır.” (Nisâ, 4/ 132).).

“Gerçekten münâfıklar, ateşin en alçak tabakasındadırlar. Onlar için bir yardımcı da bulamazsın.” (Nisâ, 4/ 145).

“Böylece O Allah, (münâfıkların) verdikleri sözü tutmamaları ve yalan söylemeleri nedeniyle, kendisiyle karşılaşacakları o güne kadar, kalplerindeki nifakı (sonuçta köklü ve kötü bir duygu olarak) yerleşik kıldı.” (Tevbe, 9/ 77).

“Öyleyse melekler, yüzlerine ve arkalarına vura vura (o habislerin) canlarını aldıkları zaman nasıl olacak? (bir görseydin...)” (Muhammed, 47/ 27).

Bahsi geçen âyetlerde de münâfıkların karşılaştıkları azap ve ceza anlatılmaktadır. O güne kadar ise onlar münâfıklıklarında ısrar edeceklerdir. Diğer konu başlıklarında olduğu gibi burada da âyetlerden sadece birkaçına değinebildik.

2.3.3. NİFAK ÇEŞİTLERİ

Nifak kavramı da kendi arasında sınıflandırılabilir:

1- İtikâdî Nifak: Kişiyi imân çerçevesinden çıkaran nifak çeşididir. Kalben inanmadıkları halde inanmış gibi görünen kalplerinde şüphe olan insanlardır. Bu nifak çeşidini de kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür:

a) Halis Nifak: Hiçbir zaman dinin sınırı içinde olamayan ve cehennemlik olduğu kesin olan kişinin inancıdır. Bu kişi inanmadığı halde inanmış görünendir.

b) Kısmî Nifak: İmân ve nifak arasında gidip gelen, bocalayan, tereddütle birlikte sürekli çatışma yaşayan kişinin nifağıdır. Mü'min kişi de bu nifak türüne dikkat etmelidir. Çünkü kalbe düşen bir tereddüt insanı bu nifak çeşidine düşürebilir (Kılıç, 1982: 35-36).

2- Amelî Nifak: Amelî nifak, mü'minleri ilgilendiren nifak türüdür. Kişi kalben mü'mindir. Ama ibadetlerini yerine getirme konusunda sıkıntılar yaşar. Bunlar amelen nifak grubuna dahildir (Yıldız, 2000: 89). İbadetlerinde gevşeklik ve tembellik gösterirler. İnsanlardan çekindikleri zaman dindar görünme gayreti gösterirler. Münâfıklar gibi rahatlıkla yalan söyler, emânete hıyanet eder, münakaşa yaparlarsa haddi aşarlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNANCA DAYALI KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

İnsanın davranışları, ruhsal özellikleri ve bu özelliklerin dışa yansımaları açısından bakıldığında, Kur'ân'da her türlü insanı bulmak mümkündür.

Dinin insanın en temel ihtiyaçlarından olduğundan bahsetmiştik. Dolayısıyla din, insan için vazgeçilmezdir. İnsan, inandığı değerler etrafında kişiliğini şekillendirir ve davranışları da gene bu çerçevede belirir. Her insanın sahip olduğu bir inanç sistemi vardır. Her çağ ve her kültürde farklı inanışlar mevcuttur. Ama değişmeyen şey insanın tabiatıdır. Bu tabiat gereği de insan mutlaka bir değere inanır, bağlanır. İnadıkları doğrultusunda hayatını oluşturur.

İnsanların düşünce yapıları farklılık gösterdiğinden bir çok inanç tipi var olagelmıştır. Kur'ân'da farklı inanışlara sahip olan pek çok insan tipinden örneklerle bahseder. Bu çalışmada mü'min, kâfir ve münâfık kişilik özelliklerini Kur'ân ışığında inceleyeceğiz.

3.1. KUR'ÂN'A GÖRE MÜ'MİNLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Kur'ân'da bütün yaratılmışlar arasında en büyük değer insana verilmiştir. Diğer canlılardan üstün tutulmuş ve üstün özellikler verilmiştir. Bunun en önemli örneği vahye muhatap edilmesi, Allah'ın elçisi olma konumuna yükseltilmesidir.

Esasen insanın üstünlüğü, onun yaratılışında cereyan eden olaylarla ortaya çıkmaktadır. Allah'ın halife olarak yarattığı insana meleklerin itirazı, Allah'ın melekleri denemesi, insanla mukayesesini ve insanın üstünlüğünün ortaya çıkmasıyla son bulmuştur. Bu üstünlük, insanın bizatihî kendiliğinden değil, ona Allah'ın bir lütfu ve keremi olarak verilmiştir. Adem'e bütün isimlerin öğretilmesi ile insan, bilgi ve akılca âlemlere tafdil edilmiştir. Ve bilgi yarışmasıyla bu belli olmuştur. Nimete nankörlük sebebiyle insan (Bakara, 2/ 30-34) kendi fitratına, bedeninin maddî ve manevî ihtiyaçlarına bile kafa tutmuştur. Kendisinin iyiliğine ve hayrına olan şeylerin tersini bile yapabilmektedir. Hem aklının gösterdiği, hem de aklının muhalefet ettiği doğrultuda davranışlar sergileyebilmektedir. Seçme yeteneği de

Allah'ın insana verdiği en önemli ve belirgin özelliklerdendir (Şanver, 2001: 148-149).

Şuurlu insan davranışı; akıl, bilgi, kalp ve vicdanın uyum ve onayından sonra meydana gelir. Bunun da seviyeli bir hayat çizgisi meydana getireceğini tahmin etmek zor değildir. Seviyeli hayat çizgisi de, ancak kişilik gelişimini tamamlamış kimseler tarafından ortaya konabilir. Şahsiyetin olgunlaşması, insanın iyi niyetli yüce kalpli olmasını gerekli kılar. Dolayısıyla insanın sahip olması gereken en önemli ihtiyacı, iç âleminin güzelliğidir. O olmadan insanın huzur ve mutluluğa erişmesi mümkün değildir (Sert, 2004: 183).

Kur'ân insanın aklını kullanmasını ve bilinçli bir hayat sürmesini ister. Mü'minin özelliklerini sayarken de sürekli aklını kullanmayı vurgular. Kur'ân'da iman incelenecek olursa; fiil anlamının isim anlamından daha çok geçtiği görülür. “*Yâ eyyühellezîne âmenü*”, (Ey İmân edenler!) ifadesi daha çok kullanılmakta ve emirler genellikle imân edenlere verilmektedir. Biz de bu emre muhatap olan ve aklını kullanan insanın, mü'minin özelliklerini Kur'ân ışığında, fert ve toplum bazında olmak üzere iki grupta inceleyeceğiz.

3.1.1. FERT OLARAK MÜ'MİN

Mü'minin davranış özelliklerini Kur'ân ve sünnet belirlediği için; onun davranışlarında bunun etkisini görmek gerekir. Mü'min, davranışlarının kaynağını ve hareketlerini İslâmî hükümlerden almak zorundadır.

İnsan yaşamının bireysel ve toplumsal olmak üzere iki boyutu vardır. Bireysel yani ferdî boyut kişilik özelliklerinin bizzat kişinin kendisi ile ilgili bölümünü oluşturur. Çalışmanın bu bölümünde mü'minin Kur'ân'da belirtilen ferdî özelliklerinden imân yönünden duyarlılık ve ibadetlere bağlılık durumu göz önüne alınarak; onun sabır ve şükür, ihlas ve takvâ, doğruluk ve dürüstlük, hayâ ve edep, adalet ve hak anlayışı gibi vasıfları incelenecektir.

3.1.1.1. İmânda Duyarlılık

İnsan beden ve ruhuyla ayrılmaz bir bütündür. İnsanı insan yapan da bu birlikteliktir. Ruhu bedenden ayrı düşündüğümüzde kişilik de ortadan kalkar.

İmân, kalbi duyarlı hale getirerek ona hayat verir ve kalbe yeni bir anlayış ve irfan boyutu kazandırır. Zîra kalp imân nuru ile çalışır ve manevî fonksiyonunu bu sayede yerine getirir. İmân edenin kalbi, Allah'ı anar ve O'nun delil ve âyetlerine saygılı bir tavır takınır. **“Ey İnananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun. Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer. Ve siz mutlaka O'nun huzurunda toplanacaksınız.”** (Enfal, 8/ 24). İmân ışığı ile aydınlanmış mü'min insanın kalbi, dünyanın ve varlıkların yaratılış hikmetini ve gayesini marifetullah ile daha iyi anlar.

Mü'min, imânında bilinçli davranarak söz ve davranışlarının imânına uyup uymadığını her zaman kontrol eder. İmânda duyarlılık çok istenildiği halde sırf imân esaslarına uymadığı için isteğinden vazgeçmeyi gerektirir. Duyarlı mü'min, imânı uğrunda her türlü fedakârlığı göze almayı bilir. **“ İnsanlar arasında, Allah'ın rızasını kazanmak için canını verenler vardır.”** (Bakara, 2/ 207). Bu âyette insan duyarlılığının son mertebesi anlatılmaktadır. İnanan, Allah yolunda canını bile vermekten kaçınmayacaktır. Bir başka âyette bu duyarlılık şöyle anlatılır: **“Ve kendilerine Rabb'lerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.”** (Fırkan, 25/ 73). Mü'min, Rabb'inin hüküm ve kurallarına karşı son derece hassas ve duyarlıdır. **“ Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabreder...”** (Hacc, 22/ 35). **“ Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imânları ziyadeleşen ve yalnız Rabb'lerine dayanıp güvenen kimselerdir. Onlar namazlarını dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimizden harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için Rabb'leri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.”** (Enfal, 8/ 2-4). Kalbin titremesinin sebebi, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı bir teyakkuz halidir. O'nun huzurunda olmanın bilinci ve mü'min olmanın samimiyetiyle duyulan heyecandır.

Allah'ın adı anılınca mü'minin kalbi ürperir. Kur'ân okunduğunda mü'minin tüyleri diken diken olur. İmanın artması beyin ve gönül ilişkisi açısından önemlidir. Okunan hükümler, mesajlar beyinden kalbe ulaşır, imânen tatmin olur. İman artınca da tevekkül akla gelir. O'na inanıp dayanmak imanın zirve noktasıdır (Bayraklı, 2003: 499).

İmânda duyarlılık dinî hükümlerde duyarlılığı da beraberinde getirir. Bu duyarlılık mü'minin tüm hayatını kapsamalıdır. Ahirete, kaza ve kadere olan imân kişiye güven verir, geleceğe umutla bakar, hayatının anlamlandırır, sorumluluk sahibi olur.

Her zaman ve mekanda asıl karakterlerden sapmadan olması gerektiği gibi davranabilmek imândaki istikâmetin önemli vasıflarındandır. İstikâmet üzere olabilmek için kişi; kendi niyetinin, güdülerinin ve isteklerinin farkına varmalıdır. (Cüceloğlu, 2000: 138). Bu istikâmeti bozmadan doğru davranmak mü'minlerin en temel görevidir. **“ O halde sen beraberindeki tövbekârlarla birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol!”** (Hûd, 11/ 112) âyetinin Peygamberimizi ihtiyarlattığını bizzat Efendimiz bildirmiştir. Allah, doğru olmayı, istikâmeti, beynin kalbinde başlatmaktadır. Bu istikâmet de beyin ve gönül istikâmetidir. Ahlakî boyutu ise gene beyin ve gönül birlikteliğine dayanmaktadır.

Mü'min, imânın gereği olarak imân esaslarının hepsine şüphesiz inanır. Allah'ın, meleklerin, peygamberlerin, ahiret gününün, kaza ve kaderin, gaybın varlığını tüm kalbiyle tasdik eder. Dinî hükümlere, emir ve yasaklara sıkı sıkıya bağlıdır. Yasaklardan kaçınma, emirlere uyma konusunda azamî çaba gösterir.

“Peygamber de, imân edenler de ona indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine imân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirisinin arasını ayırt etmeyiz. İştittik ve itaat ettik. Affını dileriz, ey Rabbimiz, dönüş Sana'dır, derler.” (Bakara, 2/ 285). **“Onlara Kur'ân okunduğu zaman derler ki: 'O'na inandık, doğrusu o, Rabbimizden gelen hakır. Şüphesiz biz ondan önce de Müslümanlar olmuştuk.”**(Kasas, 28/ 53). **“Ey İmân edenler! Allah'a, peygamberlerine, peygamberlerine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba imân edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur.”** (Nisâ, 4/ 136).

“Elif, Lâm, Mîm. Bu, kendisinde şüphe olmayan, muttakilere için yol gösterici bir kitaptır. Onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler.” (Bakara, 2/ 1-3).

Materyalizmin kökten reddettiği duyular üstü alemler, genellikle bütün dinlerde ana esas olarak kabul edilir. Diğer dinler bu konuda aşırı giderek, tüm varlığı görünmeyen aleme hasrederler. İslâm ise görünen âlem ile görünmeyen âlem arasında denge kurar. Her iki âlemin varlığını esas alır. Gayb âlemini inkar eden budalaları reddederek mü'minin ana vasfının gabya imân olduğunu bildirir. Gabya imân, kişiyi asit maddi âlemin sınırlarının üstüne çıkarır ve gerçek varlık ile irtibata geçirir. Gabya imân insanoğlunun yükselme yolundaki ilk adımıdır. İnsan tasavvurunun görüş ufukları bu mertebede açılır. Görünen ve görünmeyen kâinatın ötesinde kâinattan daha büyük hakikatin bulunduğunu, bu varlıkların O'ndan südür ettiğini ve varlığını O'nun varlığından aldığı anlar (İbn Kesîr, 1990: 165-169).

Burada sayılan imân ve onun gereği olan ibadetler, insanın manevî bağışıklık sistemini ayakta tutar. Beşerî bilginin sınırını aşan ve insan aklının uzanamadığı alanı ifade eden gayb, imân alanı içindedir. Böyle bir alanın olduğunu kabullenmek, insanın kendisini Tanrı olarak görece kadar firavunlaşmasını ve kibirlenmesini önleyecektir. Gayb görünmeyen alandır. İnsanın yanında olmayan birine görmeden saygı göstermesi erdemli bir davranıştır. Âyette fakirin elinden tutmayı ibadet olarak üçüncü sıraya yerleştiren Yüce Allah, insanın insana yardım etmesini ne kadar önemseydiğini beyan etmektedir. Allah'ın verdiği rızıktan –ki rızkın kaynağı Allah'tır- insanların hayrına harcamak cömertliktir. Cömertlik, mü'minin takvasının önemli bir kısmını oluşturur. Cimriliği israfla, israfı da cimrilikle terbiye edince, orta yol olan cömertlik bulunur. Zıt duygu ve davranışları birbirine kontrol ettirerek iç denge oluşturmak ilahî eğitim metodudur. Allah yolunda harcamaktan kasıt, niyetin sadece Allah rızası olmasıdır.(Bayraklı, 2003: 170-176).

Yukarıdaki âyetlerde mü'minlerin, Allah'a, meleklerine gönülden inandıklarından; peygamberlere ve peygamberlere gönderilen kitapları da ayırt etmeden hepsine inandıklarından bahsedilmiştir. Peygamber ve kitapların hepsine bağlılık mü'minlerin ayırt edici özelliğidir. Ahiret ve kadere imân, inananların bu dünyada daha mutlu olmalarını sağlamaktadır. İnananlar bilirler ki, bu hayat boşa değildir. Her şeyin bir amacı olduğunu bilen kişi, hayata daha anlamlı bakar ve daha anlamlı yaşamaya çalışır. Boş ve faydasız şeylerden yüz çevirir. İmândaki

duyarlılığın da tesiriyle iradesini güçlendirir, samimi bir hayat sürer. Peygamberimiz imânı tanımlarken sevgi ve samimiyet unsurunu şöyle bildirmiştir:

“Hiçbiriniz, ben kendisine, babasından da evladından da daha sevgili olmadıkça imân etmiş olmazsınız.” (Buharî, İman, 8).

Dinî sevgi, temelde, insana lütfettiği sonsuz nimetler karşılığı Allah’a duyulan derin minnettarlık ve şükran hisleriyle yakından ilgilidir. Bunun tamamlayıcısı olan Allah korkusu da, bu nimetlerin getirdiği itaat ve kulluğu gereği gibi yapamamanın doğurduğu hassas bir sorumluluk hissini ifade eder. Her iki duygu da dinî imânın ayrılmaz unsurlarıdır. İster minnettarlık ve sevgi temeline, isterse vazife ve sorumluluk, korku ve çekinme duyguları temeline bağlı olarak yaşansın imân, insanın kendi kendisiyle giriştiği iç mücadelede Allah’ın iradesi yönünde bir sonuca ulaşılmasıyla tam bir yapı kazanır (Hökelekli, 2003: 166-168).

3.1.1.2. İbadetlere Bağlılık

İmân, insanın bio-psişik varlık bütünlüğüne ait bir eylemdir. Hem psişik yapıya ait fenomenlerle (sevgi, korku, teslimiyet vs.) hem de maddî varlığının ortaya koyduğu her çeşit fiille ilişkisi vardır. Dolayısıyla, diyebiliriz ki, imânın insanda cereyân eden bir iç (psikolojik) yönü, bir dış varlığa yansıyan haricî (fizyolojik) yönü mevcuttur (Bilgin, 1995: 152). Kur’ân-ı Kerîm’de “imân” ile “amel” kavramlarının pek çok ayette yan yana, defalarca ve sık sık tekrar edilmesinin amacı, kalbî imânla, imânın dış boyutu arasındaki ilişkiyi belirtmek içindir. (Kasapoğlu, 1997: 91).

Allah’a olan imânına bağlı olarak mü’min kişi, Allah’ı sevmek durumundadır. Allah’ı sevince, Allah’ın sevdiği tarzda hareket etmesi O’na ittiba etmesi lâzımdır. Kendisine ittiba edeni de Allah sevecektir (Kasapoğlu, 1997: 75). **“Habibim de ki: eğer Allah’ı seviyorsanız hemen bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı örtsün. Allah çok affedici ve esirgeyicidir.”** (Âl-i İmran, 3/ 31).

Dinî irade, kişinin dinin emirleri ve nehiyeleri doğrultusunda davranışlarını ayarlama gücüdür. Dini iradenin gücü, inancın kuvvetliliği ve dîni davranışların sıklığı ile doğru orantılıdır (Peker, 2003: 82).

“Onlar ki, namazlarını sürekli kılarlar.” (Meâric, 70/ 23), **“Onlar ki namazı kılarlar, zekâtı verirler, ahirete de kesin olarak inanırlar.”** (Lokman, 31/ 4),

“...namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak ederler.” (Bakara, 2/ 3) **“ Mü’minler muhakkak kurtuluşa erdiler. Onlar namazlarında huşû içindedirler.”**, **“Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler. Onlar ki boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler...”** (Mü’minûn, 23/ 1-3).

İmân ile kurtuluş bağdaştırılarak imânın tanımı yapılmaktadır. İmân insanın inkardan kurtuluşudur. Sonra da kurtuluşa eren mü’minlerin özellikleri sıralanmaktadır. Namazda huşû içinde olmak; alçakgönüllülük ile kibirden kurtulup bütün benliğin ile Allah’a yönelmekle olur. Boş şeylerden yüz çevirmek, mâlâyânî şeylerden kalbi temizlemek, onlara bulaşmamak demektir. Bütün bu sayılanlar kurtuluşun basamaklarıdır.(Bayraklı, 2003: 184).

Ayetlerde namaz ibadeti sıklıkla vurgulanır. Mü’minlerin en belirgin özellikleri namazlarında devamlı ve özenli olmalarıdır. Onları münâfiklarda ayıran özellik ise namazda huşû içinde olmalarıdır. Huşû içinde namaz kılmak samimi bir şekilde namaz kılmak demektir. Namazda iken aklımızın başka şeylerde olmaması, sadece namazı düşünmemiz, gösteriş için değil Allah’ın sevgisini kazanmak için namaz kılmaktır. Namazlarında ve diğer ibadetlerinde bu bilinci taşıyan kişi ise, boş şeylerden uzaklaşacak ve Allah’ın rızası doğrultusunda yaşamını düzenleyecektir. Kurtuluşa ermekle müjdelenenler de işte böyle kişilerdir.

Mü’minler her an omuzlarında sorumluluğun yükünü hisseden kişilerdir. Dünya bir imtihan yeri ve hayat da imtihan için ayrılmış bir süredir. Mü’min hayatının her anını yararlı ve nihâi sonuca götürücü işlerle geçirir. Mü’min doğru düşünür, pak ve temiz tabiatlıdır, halis zevkler sahibidir (Mevdûdî, 1986: 364-365).

Zekâtla ilgili âyetlere baktığımızda; mü’minlerin başta gelen özellikleri arasında zekatı da görürüz. Dikkat çekici olan, dinin temeli olan namazla birlikte zekâtın söylenmiş olmasıdır. Mü’minlerin zekat verdikleri söylenirken hep namazla birlikte bahsedilmiştir.

“Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle beraber siz de rükû edin.” (Bakara, 2/ 43), **“Ki onlar zekâtlarını verirler.”** (Mü’minûn, 23/ 4), **“Mü’minlere doğruluk rehberi ve müjdedir. Onlar ki namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve âhirete de kesinkes inanırlar.”** (Neml, 27/ 2-3).

“Ey imân edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.” (Bakara, 2/ 183).

“Doğrusu imân edip salih amel işleyenler halkın en hayırlısıdır. Onların mükâfâtı Rableri katında altından ırmaklar akan Adn cennetidir....” (Beyyine, 98/ 7-8). Salih amel imânın tüm boyutlarını kapsar. Salih amel dediğimizde, Allah’ın hoşnutluğunu ve rızasını kazanmak için yaptığımız her şeyi kastediyoruz. Dolayısıyla namaz, oruç, hacc, zekât vs. gibi ibadetler ve yaptığımız tüm iyilikler salih amel kapsamındadır. Mü’minler imânlarını gereği sürekli hayır üzeredirler ve salih amel işlerler. Mükâfâtları da Rabb’leri katındadır.

Namaz ibadeti başta olmak üzere diğer ibadetlerin de en önemli hazırlığı temizliktir. **“Ey imân edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinizle birlikte ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp oldunuz ise boy abdesti alın.”** (Mâide, 5/ 6). Abdestte inanandan yıkamasını istenen yerler günlük hayatımızda en çok kirlenen ve en çok kullandığımız uzuvlarımızdır. Mü’min abdest almakla hem beden temizliğini hem de ruh temizliğini sağlamış olacaktır.

3.1.1.3. Sabır ve Şükür

İmân iki kısımdır; bir yarısı şükür, diğer yarısı da sabırdır ifadesine göre imânın iki kısmından birini oluşturan sabır; ağrı, acı, katlanması zor durumlar karşısında dişini sıkıp dayanma manalarına gelir. Zorluk ve sıkıntılara tahammül etmek demektir. Sabır iradeyi zorunlu kılar. Güçlü bir irade olmadan sabır da söz konusu olmaz. İrade dediğimiz şey ise, karar verebilme gücümüzdür.

Sabır, imânın bir alâmeti ve mutluluk sınırlarındandır. Sabır, dîni inanç ve davranışların önemli bir göstergesidir (Hökelekli, 2003: 93). Sözlükte “engellemek, hapsetmek, güçlü ve dirençli olmak” anlamlarındaki sabır kelimesi ahlakî terim olarak “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında direnç gösterme, olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi anlamlara gelir (Çağrı, 2008: 337). Sabır, insan tabiatına aykırı olan zorunlu hallere uymak ve güçlülere karşı koymak demektir. Yine sabır, itidali muhafaza etmek, kolayca

vazgeçmemek, sıkıntılara tahammül göstermek, düşmanın taarruzlarına karşı gerçek inançla sebat etmektir (İzutsu, t.y.: 150).

“Muhakkak, her güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Evet, her güçlkle beraber bir kolaylık vardır.” (İnşirah, 94/ 5-6). Bu âyette her zorlukla beraber muhakkak bir kolaylığın olduğunun müjdelenmesi kişinin sabrını ve umudunu artırır. İnsan, bu hayata amaçsız, başı boş gelmemiştir. Bir amacı vardır ve imtihan edilecektir. Bu imtihanı başarıyla atlarsa mükâfât alacaktır. Sıkıntılı zamanlarında Allah’ın yardımının geleceğine inanan mü’min sıkıntılara göğüs gerer ve sabreder.

Sabrın birkaç çeşidi vardır:

1- Tevhid, adalet, nübüvvet ve ahiretle ilgili bilgileri elde etme ve o bilgilerle muhaliflere cevap verme meşakkatine sabretme,

2- Farz ve nafil ibadetleri eda etmenin sıkıntı ve zorluklarına sabretme,

3- Yasaklardan, haramlardan kaçınmanın sıkıntılarına sabretme,

4- Hastalık, fakirlik, kıtlık ve korku gibi dünyevî musibet ve afetlere karşı sabretme (Razî, 1988: 299). Sabrın çeşitleriyle ilgili âyetler şöyledir:

“Ey mü’minler! Sabır ve namazla Allah yardım isteyin. Allah muhakkak ki sabredenlerle beraberdir. Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin; zirâ onlar diridirler, fakat siz farkında değilsiniz. Muhakkak sizi biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenleri müjdele. Onlara bir musibet geldiğinde; ‘Biz Allah’ınız ve O’na döneceğiz’ derler.” (Bakara, 2/ 153-156).

Önderler olarak tayin edilen mü’minler, bu konunun sorumluluklarını yerine getirebilmelerini sağlayan emir ve talimatlarla eğitmeye başlıyorlar. Mü’minler başlangıçtan itibaren zorluklar, engeller, sıkıntılarla karşılaşacaklar ve bunlara sabırla katlanmak zorunda kalacaklar. Sabır ve namaz bu görevi taşımada güç yaratacaktır. Sabır güç verecek, namaz da kişiyi eğitecektir (Mevdûdî, 1983: 111).

Sabır ve şükür ile hatırlama ve şükürün harekete geçirilmesi gerekir. Allah'ın beraberliğini kazanabilmek için sabır ve namaza sığınmak, ruh olgunluğu ve problemlere çare aramak bakımından çok önemli eylemlerdir. Sosyal ve psikolojik problemlerin ağır baskısından ve nankörlük psikolojisinden kurtulmak için sabır ve niyaz gibi ruhî olgunluk şarttır (Bayraklı, 2003: 315).

Allah teâlâ, sabır ve namazı kendilerinde ibadetleri yerine getirmede yardımcı olacak hususiyetler bulunduğu için sabır ve namazı yardım isteme vesilesi yapmıştır. Sabırda bu hususun bulunması, o nefsi Allah rızası için hoşuna gitmeyecek şeylere zorlamak, güçlükleri sırtlanmaya ve sızlanmamaya alıştırmak olduğu içindir. Kim nefsini ve kalbini böyle bir boyun eğmeye sevk ederse, ona ibadetlerini yapmak, yasaklardan uzak durmak kolay gelir. İşte, kim namazda bu yolu tutarsa, o namazın dışındaki diğer ibadetlerin zorluğuna katlanma hususunda nefsini terbiye edip hazır hale gelmiş demektir (Razî, 1988: 73-74). Âyette de görüldüğü gibi mü'minlerin temel görevi olan namaz ve gene mü'minlerin temel özelliği olan sabır birlikte zikredilmiştir. Allah'tan bu ikisiyle yardım istenmesi belirtilmiştir. İnsan hayatında muhakkak denenecektir. Sabır gösterenler ve Allah'a dayananlar ise müjdelenmektedir.

“Ey inananlar! Sabredin, düşmanlarınızdan daha sabırlı olun, cihada hazır bulunun, Allah'a karşı gelmekten sakının ki, başarıya erişesiniz.” (Âl-i İmran, 3/ 200). Asr suresinde de imân edip, salih amel işleyenlerin ve sabrı tavsiye edenlerin dışında kalan kimselerin ziyanda olduğu haber verilmektedir (Asr, 103/1-3).

Sabır, her türlü baskı, zorluğa ve zalimliğe boyun eğmek anlamına gelmez. Üstesinden gelebileceğimiz sıkıntılar söz konusu olduğunda elimizden geleni yapmamız gerekir. Çaresiz kaldığımız durumlarda ise sabredip, Allah'a dayanmalıyız. Böyle kişilere Allah mükâfat hazırladığını müjdelemektedir (Ahzâb, 33/ 35). Sabır, âlemin bir kader planına göre çalışması sırasında, kulun hoşuna gitmeyen, hevâsına dayalı arzularının aksine olayların kendi rayında yürümesine müdahale etmemektir.

“Yüzlerinizi bazan doğu, bazan batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Fakat iyiye eren o kimselerdir ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve bütün peygamberlere iman edip, yakınlığı olanlara, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirleri kurtarmaya seve seve mal verirler. Namazı kılarlar, zekatı verirler. Bir de sözleştikleri zaman sözlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık durumlarında ve harbin şiddetli zamanında sabır ve kararlılık gösterenler var ya, işte doğru olanlar da bunlardır, korunanlar da bunlardır.” (Bakara, 2/ 177).

“Evet, sabreder ve (Allah’tan) korkarsanız, onlar ansızın üzerinize gelseler, Rabbiniz size nişanlı nişanlı beş bin melek yardım eder.” (Âl-i İmran, 3/ 125).

“Ayrıca Allah’a ve Resulü’ne itaat edin. Ve birbirinizle didişmeyin. Sonra içinize korku düşer ve kuvvetiniz elden gider. Sabırlı olun, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”(Enfal, 8/ 46).

“Rablerinin rızasını kazanmak arzusuyla sabrederler ve namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açıkça Allah yolunda harcarlar ve çirkinlikleri güzelliklerle yok ederler. İşte bunlar, bu hayatın akibeti kendilerinin olacak olanlardır.” (Ra’d, 13/ 22).

Âyetlerde Allah’tan korkanların, Allah’a ve peygamberine itaat edenlerin sabretmeleri ve Allah’tan yardım istemeleri öğütlenmiştir. Bu öğüdü tutanlar da yine Allah tarafından ödüllendirilecektir. Allah daima sabredenlerdir ve onların yardımcısıdır. Sabrın her türlü mü’minin en temel vasfıdır. Hz. Muhammed (sav) de sabırlı olması konusunda vahye maruz kalmıştır. Bu mü’minlere örnek olması bakımından dikkat çekicidir (Ahkâf, 46/ 35). Efendimiz bir sabır ve şükür kahramanıdır.

İmânın diğer kısmı şükürdür.

Şükür, kulluğun insana bahşedeceği anlam ortamında şekillenerek, inanan kimsenin Rabb’inden razı olduğunu, davranışlarıyla ortaya koymasını gerektirir. Psikolojik olarak da, insanın halinden memnun olmasının kendisine kazandıracığı

huzur ve mutluluk duygusunu kimse ona yaşatamaz. Şükür, nimeti tasavvur edip göstermektir. Karşıtı nimeti unutmak anlamındaki “küfr”dür (İsfehanî, 1986: 272). Şükür, nimeti vereni tanıyıp minnet duyarak, dünyayı ve içindekileri hakikaten veya hiç olmazsa hükmen terk etmektir. Mutluluğa erişmek için, şükür ruhuna sahip olmak gerekir (Sert, 2004: 209-210).

Şükür de üç türdür:

Kâvli şükür: Dil ile yapılan şükürdür. Bütün nimetlerin Allah-u Teâlâ’ya âit olduğunu düşünüp itiraf etmektir. Zikir ve ibadetler böyledir.

Hâli şükür: (Kalp ile yapılan şükürdür.) Allah-u Teâlâ’yı canından, ikram ettiği her şeyden fazla sevmek, her şeyi O’nun yarattığı ve O’nun verdiğini bilmek. En güvenilir gerçek dostun Allah-u Teâlâ olduğunu bilip tefekkür etmek.

Fiili şükür: Allah’ın kendisine lütfettiği nimetlerin hepsini Allah’ın hoşlanacağı, beğenip râzı olacağı şekilde kullanmaktır. Beden ile yapılan şükürdür (Turgay, 2000: 327). Hac, zekât ve sadaka gibi...

Bir başka sınıflandırmada ise şükür; imân ve sağlık nimetine, rızık nimetine, mal ve para nimetine olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Bedeni, Allah’ın yasaklarından korumak ve buyruklarına uymaktır. Dili kötü sözlerden korumak: Yalan söylememek, iftira etmemek, koğuculuk yapmamak, alay etmemek, gıybet etmemek. Kulağı çirkin şeyler dinlemekten korumak, gözleri harama bakmaktan korumak, haram yiyip içmemekle kulağımızın, dilimizin, gözümüzün şükrünü vermiş oluruz.

Allah’ın bitmek tükenmez nimetlerine karşı şükran ve tazimlerini sunmak için, kalbimiz, dilimiz ve bedenimizle yaptığımız namaz bir şükürdür. Allah Resul’ü (s.a.v)’in gece sabahlara kadar namazla meşgul olması ve kendisine “*Niye bu kadar kendinizi yoruyorsunuz?*” sorusuna “**Şükredici bir kul olmayayım mı?**” (Nesaî, Kıyamü’l-Leyl, 17). şeklindeki cevabı namazın da bir şükür ifadesi olduğunu gösterir.

Şükür, mü'minin en önemli vasıflarındandır. İnanan, sahip olduğu her şeyin Allah'ın ikramı olduğunu, Allah'ın yardımını olmazsa elindekilere sahip olamayacağını bilir ve şımarmaz. Kimseye zalimlik yapmaz. Şükürün zıddı şımarıklık, haddi aşırısı gitmedir, nankörlüktür. Mü'min de bu tür özellikler bulunmaz. **“Şükrederseniz, and olsun ki, size karşılığını artıracam; nankörlük ederseniz bilin ki azabım pek çetindir.”** (İbrahim, 14/ 7). Buyurarak Allah, şükür karşılıksız bırakmayacağını, şükürün nimetlerin çoğalmasına vesile olduğunu söylemektedir. Şükürün tersi olan nankörlüğün de sıkıntıların çoğalmasına sebep olduğu açıktır.

“Ve onlar derler ki, lütfedip hidayetiyle bizi buna, bu nimete kavuşturan Allah'a hamdolsun.” (A'raf, 7/ 43). Şükür, hakka itiba'dır.

Başına gelen her şeyin Allah'ın takdiri ile olduğunu bilen mü'min, musibetlerde aşırı derecede sızlanmaz, onları kabullenir. Sahip olduğu nimetlerden dolayı da şımarıp, taşkınlık yapmaz.

“Öyleyse beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, nankörlük etmeyin.” (Bakara, 2/ 152).

“Eğer siz Allah'ın nimetlerine şükredip iman ederseniz Allah size niye azap etsin?” (Nisâ, 4/ 147).

“Şükredenlere ise muhakkak mükâfat vereceğiz.” (Âl-i İmran, 3/ 145).

Yukarıdaki âyetlerde Allah'ın şükredenlerle beraber olduğu ve şükredenlere muhakkak karşılığı verileceği anlatılmıştır. İmân ettikten sonra bu imânın gereği olarak şükretmek kişiden azabı uzaklaştıracaktır.

“Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoş ve temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin, eğer yalnız O'na kulluk ediyorsanız.” (Bakara, 2/ 172). Allah'ın verdiği sayısız nimete, kulluk görevi gereği şükretmek inanan insanın borcudur ve karşılığını da şöyle diyerek alacaktır:

“Onlar orada şöyle derler: “Hamd olsun Allah'a, bizden o üzüntüyü giderdi. Gerçekten Rabbimiz çok bağışlayıcı ve şükürün karşılığını vericidir.” (Fâtır, 35/ 34).

Âyetlerde bahsi geçen, mükâfâta lâıyk görülen kimselerden olmak için **”Hayır, onun için yalnız Allah’a kulluk et ve şükredenlerden ol.”** (Zümer, 39/66) öğüdüne kulak verilmelidir.

3.1.1.4. Doğruluk ve Dürüstlük

Doğruluk, doğru olma halidir. Allah’ın emirleri doğrultusunda bir hayat sürmedir. Kur’ân’da doğruluk kavramını “sıdk” karşılar (Mâide, 5/ 119). Sıdk, sözün hem kalpte olana hem de haber verilen şeye uygun olmasıdır.(İsfehanî, 2986: 284).

İmân, insanı kendi özüne karşı dürüst olmaya götürür. Kendi özüyle çelişmeyen insanın davranışları da bir kıvama ererek seviye ve denge kazanır. Dürüst kişi, her durumda gerçeği söylemeli ve menfaatler uğruna gerçeklerden taviz vermeyerek, “gerçeğin ciddi yüzüne” hem kendini hem de toplumu alıştırmalıdır. İnsanın kendisine ve topluma faydalı davranışlar sergileyip bu konuda hatasızlığı, titreyen kalbin bir fonksiyonudur. Çünkü bu kalp sahibine hassasiyet ve dürüstlük kazandırır (Sert, 2004: 200). Bu bakımdan, doğruluk, dürüstlük, dengeli olma mü’minde bulunması gereken en önemli özelliklerdendir. Hayatta mutlu olabilmek de bu unsurlara bağlıdır.

“Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir.” (Buharî, İman, 3). Hadisinin anlatmak istediği de Müslüman olabilmek için etrafımızdaki insanların bizden emin olmaları gerektiğidir. Bu emin olma hali hayatımızın her alanına nüfûz etmelidir. Hiç kimse bizden şüpheyeye düşmemelidir.

Peygamberimiz cennetin anahtarının şunlara bağlı olduğunu söylemiştir: **“Bana altı konuda garanti verirsiniz, ben de size cenneti garanti ederim. Birincisi, konuşunca doğru konuşmak, ikincisi söz verdiğinde sözünde durmak, üçüncüsü emanet edilen bir şeyi iade etmek, dördüncüsü namuslu olmak, beşincisi gözleri haramdan korumak, altıncısı ellere hakim olmak.”** (Hanbel, Müsned: 323). Hadîs-i şerîfe baktığımızda doğruluk kapsamına giren bütün vasıflardan bahsedilmektedir. Doğru sözlü olmak ve verdiği sözü tutmak, emanete hıyanet etmemek, ahde vefâ göstermek, namuslu olmak, uzuvlarımızı günahattan korumak hep doğruluğu tanımlar. Allah da **“Ey imân edenler! Allah’ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve dürüst**

insanlarla beraber olun.” (Tevbe, 9/ 119) buyurarak dürüst insanlarla beraber olmak gerektiğini hatırlatmaktadır.

“Ey inananlar! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin.” (Ahzâb, 33/ 70). Her ne konuda olursa olsun doğruyu söylemek, Allah’tan korkmanın tezahürüdür. ***“ Emrolunduğun gibi dosdoğru ol”*** (Hûd, 11/ 112) âyeti doğruluğun aslında fitratımızda olduğunu göstermektedir. Mü’min emrolunduğu gibi her hususta doğru ve güvenilir olmalıdır. Hem sözlerinde, hem düşüncelerinde, hem davranışlarında bu doğruluğu, dürüstlüğü, hakkaniyetliliği göstermelidir.

Doğruluk ve dürüstlük kavramlarının kapsadığı bir kavram da güvenilir olmaktır. Güvenilir olmak emanete riayet etmek demektir. Emanet, insanın güvenilir olması, bir şeyin insana güven duyularak ve huzur içinde teslim edilmesi ve aynı şartlarda geri alınmasıdır (Öztürk, 1993: 117). Emanetin zıddı ihanettir. Emanet, insandaki güvenilirlik ve dürüstlük hali iken; ihanet, ikiyüzlülük ve hainlik halidir (İzutsu, t.y.: 133).

Mü’min güvenilir kişi demektir. Güvenilir olma özelliği de peygamberlerin sıfatları arasında yer alır. Hz. Muhammed (sav)’e de güvenilir Muhammed anlamında *Muhammedü’l-Emin* denilmiştir. Burada dikkat edilecek husus, Hz. Muhammed (sav)’in güvenilirliğini Müslüman olsun veya olmasın herkes kabul etmişti. ***“Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim.”*** (Şuarâ, 12/ 107) âyeti de bunu göstermektedir. ***“Yine onlar ki emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler.”*** (Mü’minûn, 23/ 8). Burada mü’minlerden bahsetmektedir ve verdikleri sözde itina gösterdiklerine, emanete sahip çıktıklarına dikkat çekilmiştir. Mü’minler verdikleri söze ve anlaşmalarına da sadıktırlar. ***“ Onlar ki Allah’ın ahdini yerine getiriler ve anlaşmayı bozmazlar.”***(Ra’d, 13/ 20). Bu anlaşma, Allah’ın emir ve yasaklarına uyma, farzları yerine getirip, haramlardan kaçınma şeklinde anlaşılabilir.

“Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.”(Nisâ, 4/ 58).

“Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutan ve kendiniz, ana-babanız ve yakın akrabanız aleyhine de olsa, yalnız Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Zira zengin de olsa, fakir de olsa, Allah ikisine de (sizden) daha yakındır. Nefsinizin arzusuna uyararak adaletten uzaklaşmayın. Eğer (şahitlik ederken) dilinizi eğer, bükerseniz veya çekinirseniz, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Nisâ, 4/ 135).

“Yine bizim yarattığımız insanlardan öyle bir ümmet var ki, onlar hakka yol gösterirler ve o hak ile adaleti yerine getirirler.” (A'râf, 7/ 181).

Burada da doğruluğun başka bir tezahürü olan adalet kavramından bahsedilmektedir. Adalet, adil olmak, herkese hakkını vermektir. Davranışta ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, denge kurmak, eşit kılmak, düzene koymak, her iki tarafı denk tutmak ve Haktan yana olmak anlamlarına gelmektedir. Kur'ân'a göre adaletin ölçüsü hakkaniyettir. İslâm ahlâkçılarına göre insanın üç fazileti vardır. Hikmet, şecaat, iffet. Adalet de bu üç faziletin gerçekleşmesiyle kazanılan, diğerleri değişse de ismi kesinlikle değişmeyecek olan bir vasıftır. Toplumda mü'minlerin adaleti ayakta tutmaları gerektiği anlatılmıştır. Kişinin nefsinin hevâsına uymaması, kendi aleyhine de olsa adaletten ayrılmaması imânın gereğidir.

Bütün bu vasıfları kendisinde bulunduran mü'mine herkes saygı duyar, onu sevsin veya sevmesin doğruluğunu tasdik edip, söylediklerine inanır.

3.1.1.5. Takvâ

Korkma, sakınma, Allah korkusuyla günahı kaçınma, Allah'ın emir ve yasaklarına uymada titizlik gösterme anlamlarına gelen takvâ Kur'ân'da çokça geçmektedir (Turgay, 2000: 373). Takvâ, koruma, vazgeçme, alıkoyma, geri durma, terk etme, eylemsiz bir ibadet olarak nefsi her türlü şer ve kötülüklerden uzak tutmadır. Takvâ 3 çeşittir:

1- Ebedî cehennemden korunmak için imân etmek. *“Ve onları takvâ kelimesine bağladı.”* (Fetih, 48/ 26).

2- Büyük günahlardan kaçınmak, küçük günahları tekrar tekrar işlemekten uzak durmak, farzları edâ etmek. *“O ülkelerin halkı inanıp Allah’ın azabından korunsalardı.”* (A’râf, 7/ 96).

3- Bütün benliği ile Allah’a dönmek ve insanı Allah’tan alıkoyan her şeyden uzak durmaktır. *“Ey imân edenler! Allah’tan, O’na yakışır biçimde korkun.”* (Âl-i İmran, 3/ 102). İşte gerçek takvâ budur (Yazır, t.y.: 162).

İnanan kişi için, birinci derecede sakınılması gereken Allah’tır. Bu gerçek şöyle belirtilmiştir: *“İnanıyorsanız Allah’tan sakının, aranızdaki münasebetleri düzeltin, Allah’a ve peygamberine itaat edin.”* (Enfal, 8/ 21).

“Siz de onlardan korkmayın, benden korkun ki hem üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım, hem de bu sayede doğru yola eresiniz.” (Bakara, 2/ 150). Allah’ın kullarına olan nimetini artırması ve tamamlaması ancak O’ndan korkmakla mümkün olmaktadır. İşte doğru yol da budur.

Takva, iyi şeyler yapıp kötü şeylerden sakınma diye de tanımlanmıştır. Allah’a duyulan gerçek sevgi ve saygının göstergesidir. Allah’tan sakınan takvalı kişi, ibadetlerini yerine getirir ve gerçek iyilikleri yapmak için çaba sarf eder (Sert, 2004: 206).

Takva sıradan bir korkma anlamına gelmemektedir. Korku unsurunun içinde, çekinme, saygı da vardır. Aynı zamanda ümit, teslimiyet ve tevekkül de gene takvanın kapsamındadır. Takva kişide aynı zamanda sorumluluk duygusunu da beraberinde getirir.

“Ey Ademoğulları, biz sizin çirkin yerlerinizi örtecek bir elbise ve size ‘süs kazandıracak bir giyim’ indirdik (varettik). Takva libası ile kuşanıp-donanmak ise, bu daha hayırlıdır. Bu, Allah’ın ayetlerindedir. Umulur ki öğüt alıp-düşünürler.” (A’râf, 7/ 26).

İnsanlar avret yerlerini örtecek maddi elbiseyi iyi giyinebilirler ama hayâ ve iffet elbiseleri yoksa çirkin işler yapabilirler. Takvâ denilen sakınma ve iffet duygusu, doğuştan gelen psikolojik özellikleri korur. Allah’a imân ve hayâ hissi verir. Fitratın bozulmasını önler. Dinî eğitimle bunlar gelişir (Bayraklı, 2003: 99).

En geniş ve kapsamlı koruma Allah'ın korumasıdır. Takva, insanın kendisini Allah'ın koruması altına koyarak ahirette zarar ve acı verecek şeylerden sakınması, ya da günahlardan uzak durması ve iyiliklere sarılmasıdır. Allah'ın emrettiklerini tutmak, ihlas, yasaklarından kaçınmak takvâdır. Yapılması günah olanı yapmaktan nefsi alıkoymak takvâdır. Allah'ın cezalandırmasından korkarak, O'nun verdiği bir nur ile O'na itaat etmektir', 'Allah'tan gayrısını Allah'a tercih etmemektir' şeklinde tanımlayanlar da olmuştur (Ece, 2006: 665-666). Takvayı bu tanımlamaların hepsiyle de anlatabiliriz.

“Çünkü onlar, Allah'a karşı sana hiçbir fayda vermezler. Doğrusu zalimler birbirlerinin dostlarıdır; Allah da takva sahiplerinin dostudur.” (Câsiye, 45/ 19).

“Ey imân edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öyle korkup gerektiği gibi sakının ve kesinlikle Müslüman olarak can verin” (Âl-i İmran, 3/ 102).

“Takvaya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda (Allah'ın emir ve yasaklarını) hatırlayıp hemen gerçeği görürler.” (A'râf, 7/ 201).

“Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayansınlar.” (Âl-i İmran, 3/ 160).

“Her kim sözünü yerine getirir ve kötülükten sakınırsa, bilsin ki Allah, sakınanları sever.” (Âl-i İmran, 3/ 76). **“Bilesiniz ki Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de. Onlar imân edip takvaya ermiş olanlardır.”** (Yunus, 10/ 62-63).

Sadece Allah'a dayanıp, güvenmek gerektiği, yalnızca O'ndan korkmak gerektiği âyetlerde açıklanmıştır. Mü'min böyle davranırsa Allah onunla beraberdir ve Allah da en iyi dosttur. Allah'ın dostları takva sahibi olanlardır. Onlar Allah'ın izniyle üzülmeyeceklerdir.

Allah katında bütün insanlar eşittir. İnsanı Allah katında değerli kılan ise, kişinin Allah'a olan bağlılığı ve takvasıdır. Mü'min takvası sayesinde yasaklardan kaçınır, emirleri yerine getirir, Allah'ın sevgisini kazandıracak işler yapar, samimi

bir hayat sürer. Kur’ân’da takva sahibi mü’minlerin makamlarından bahsedilir. İnsanların bu konuda birbirlerine örnek olması da şöyle anlatılır: “*İyilik ve takvada yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın.*” (Mâide, 5/ 2).

Aşağıdaki âyetlerde takva sahiplerinin mükâfâtları anlatılmaktadır:

“*Takva sahiplerine vadedilen cennet; onun altından ırmaklar akar, yemişleri ve gölgelikleri sürekli. Bu kötülüğü işlemekten korkup-sakınanların (mutlu) sonudur, inkâr edenlerin sonu ise ateştir.*” (Ra’d, 13/ 35).

“*O gün) Cennet takva sahiplerine yaklaştırılır.*” (Şu’arâ, 26/ 90).

“*Gerçekten takva sahibi olanlar, cennetlerde ve pınar başlarındadır.*” (Hicr, 15/ 45).

Takva; inanç ve davranışlarda, eğri ve batıldan sakınmak anlamına da gelmektedir. “*Eğer ihsan eder ve de takvayı korursanız bilin ki, Allah işlediklerinizden haberdardır.*” (Nisâ, 4/ 128). Güzel davranışlarda bulunanların mükâfâtını Allah zâyi etmeyecektir. Her şeyin kendine yakışan bir ziyneti vardır. Mü’minin ziyneti de günahları terk ederek takvaya devam etmektir (Sert, 2004: 209).

3.1.1.6. İhlas ve Mütevazilik

Kalpte doğup gelişen imân olgusunda mevcut bulunan niteliklerden birisi de ihlâstır. İmânın tarifini, onun özelliklerinden hareketle tanımlamaya kalkışan kimse, imânın unsurlarından birinin samimiyet ve içtenlikle bağlanma olduğunu, riyâ ve iki yüzlülük gibi samimiyete gölge düşüren unsurları bünyesinde barındırmadığını ifade edecektir (Kasapoğlu, 1997: 83). Güzel davranışların ve ibadetlerin kabul olma şartı da ihlasa bağlıdır.

İhlâs, kulun bütün davranışlarında, sözlerinde sadece Allah’ın rızasını gözetmesidir. “Arınmak, saflaştırmak, kurtulmak” manâsındaki *hulûs* kökünden türetilmiş olup “bir şeyi içine karışmış ve değerini düşürmüş olan başka şeylerden temizleyip arındırmak, saflaştırmak, iyilikleri riyâdan arındırıp sadece Allah için yapmak demektir.” (İsfahanî, 1986: 155).

Kur’ân-ı Kerîm’de ihlas kavramı sıklıkla geçmektedir. Bir âyette ihlas sahibi insan şöyle anlatılır:

“Ancak, tevbe edip hallerini düzeltenler, Allah’a sımsıkı sarılıp dinlerini yalnız O’nun için yapanlar başkadır. İşte bunlar mü’minlerle beraberdirler. Allah, mü’minlere yakında büyük mükâfât verecektir.” (Nisâ, 4/ 146).

İmânını Allah’a has kılan kişi bütün hayatını O’nun yoluna feda eder, ihlasla sadece O’na bağlanır ve tüm bağılıklarını, ilgilerini ve sevgisini sadece O’na hasreder, O’nun Allah’a olan bağılılığı o kadar kuvvetlidir ki, herhangi bir şeyi veya kimseyi O’nun yoluna feda etmeye hazırdır (Mevdûdî, 1986: 373). Allah’a sımsıkı sarılmak, kişinin hayatını Allah’ın rızasını ve sevgisini kazanmak için harcaması ve bundan asla vazgeçmemesidir. Dini yalnız Allah için yapmak ise, kişinin yapmış olduğu ibadet ve işlerde başkasının takdirini, sevgisini ve beğenisini kazanmak için değil sadece Allah rızası için yapmasıdır. Mü’min ihlas sahibidir. Onun tek gayesi Rabb’inin sevgisini kazanmaktır. Aksi de mü’minin değil münâfiğin özelliğidir.

“De ki: Rabb’im bana adaleti emretti. Her mescitte yüzlerinizi O’na doğrultun ve dini yalnız Allah’a has kılarak O’na yalvarın. İlkini sizi yarattığı gibi yine O’na döneceksiniz.” (A’râf, 7/ 29)., **“De ki. Ben dini Allah’a has kılarak O’na kulluk etmekle emrolundum.”**, **“De ki: Ben dinimde ihlas ile ancak Allah’a ibadet ederim.”** (Zümer, 39/ 11-14).

İhlasla ilgili âyetlere bakıldığı zaman dini *Allah’a halis kılmak* ifadesi karşımıza çıkar. Mü’minin yaptığı bütün ibadetler, salih ameller, diğer insanlarla ilişkilerinde yapmış oldukları yalnız O’nun rızasını kazanmak için olur. Mü’minin hayattaki en temel gâyesi de budur. Kişide bulunan bu samimiyet duygusunun beraberinde getirmiş olduğu bir diğer özellik de, mütevâziliklerdir.

Tevâzu; alçak gönüllülük, kendini küçük görme demektir. Kibirleşmenin, büyüklemenin zıddıdır. Buradaki küçük görme seviyesiz davranışlarda bulunma, kişiliğini yok sayma anlamında değildir. Kendini diğer insanlardan üstün görüp böbürlenmeme anlamındadır.

Kibir ve böbürlenme Müslümana yakışmayacak özelliklerdir. Haddini bilen, kendini bilen, dolayısıyla yaratıcısına sürekli şükür ve minnet duyguları içerisinde bulunan insanın, Rabb’i karşısında acizlik hissetmekten başka bir yapacağı yoktur.

Kendi rızası ve isteği olmadan doğan, yaşayan ve ölen bir insanın kendisini yeterli görmesi, abesle iştigalden başka bir şey değildir.

“Bizim âyetlerimize öyle kimseler inanır ki, onlar kendilerine öğüt verildiği zaman, secdelere kapanırlar ve Rabb’lerini de hamd ile tesbih ederler de kibirlenmezler.” (Secde, 32/ 15).

Onlar bâtil inançlardan vazgeçmeye gururlarını zedeleyecek bir şey gözüyle bakmazlar, Allah’ın emrettiği şeye inanıp O’na kulluk ve itaati benimserler. Gururları Allah’ı anmaktan alıkoymaz (Mevdûdî, 1986: 362).

“Rahman’ın kulları onlardır ki, yeryüzünde mütevâzi olarak yürürler. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman ‘selâm’ derler.” (Furkan, 25/ 63)., **“Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.”** (İsrâ, 17/ 37).

Mütevâzi olarak yürümek, ağır ve vakur bir şekilde yürümek demektir. ‘Yürürler’ ifadesi de onların yaşayışları, hayatta kalış süreleri ve onların uygulama ve tasarruflarını ifade eder. Mü’minler yeryüzünde cahillerin, cahilliklerine karşılık vermeksizin, vakarlı olarak alçak gönüllüce yürürler. Orta yollu olmak, ağırbaşlılık ve güzel davranış peygamberlerin ahlâkındandır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de yürümek maksadıyla ayağını yerden kaldırdı mı güçlüce kaldırır, adımını ortalama bir şekilde meyillice atar, yumuşak ve vakar ile yürür, yukarıdan aşağıya inermiş gibi geniş adım atarak ilerlerdi. Yani o yürürken ayaklarını hızlıca kaldırır ve adımını atardı, bu ise böbürlenerek yürüenin yürüyüşünden farklıdır. Nereye gidecekse oraya doğru yönelirdi. Bütün bunları da yumuşaklıkla, yere sağlam basarak ve acele etmeksizin yapardı (Kurtubi, 2003: 601-602).

Alçakgönüllü olan mü’minler, aynı zamanda utanma duygusuna da sahiptirler. Bu utanma duygusu Kur’ân’da hayâ olarak geçmektedir. Hayâ; ar, utanma duygusu, edep, mahcubiyet, nefsin kötü ve çirkin şeylerden sıkılması ve bunun için kötü şeyleri terk etmesi anlamlarında kullanılmaktadır (Özalp, 2000, 221). Mü’minler hayâları gereği yüzüzlük yapmazlar. Bu durumu en iyi anlatan âyetlerden biri **“(Yapacağınız hayırlar) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler,**

iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.” (Bakara, 2/ 273). Âyetidir. Burada ihtiyaç sahibi olan mü'minlerin bunu asla söyleyemedikleri anlatılmıştır. Onlar utanmaları sebebiyle durumlarını söyleyemezler, ama zengin mü'minlerin onları arayıp bulmaları gerekmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de hayâ duygusunun imânın gereği olduğunu şöyle haber vermektedir:

“İmân altmıştan fazla şubedir. Hayâ da imândan bir şubedir.” (Buharî, İman, 2)

Mü'minlerin tevazusu Allah'a ve tüm mü'minlere karşıdır. Kibirleşmez, kendilerini büyük görmezler. Kin ve nefretten uzak dururlar, affedici ve merhametlidirler. Gerçek kibir, küçüklüktür. Gerçek tevâzû büyüklüktür. Kibir sadece Allah'a mahsustur. Ve bu O'nun hakkıdır.

3.1.2. SOSYAL HAYATTA MÜ'MİN

Sosyalleşmek, kişiliğimize önemli katkılarda bulunur. Mü'min, cemaat hayatında da kimliğini dürüst ve seviyeli bir duruma getire kimsedir.

Gerçek mü'min, imânın hayata yansımaları anlamına gelen salih amel, güzel ve faydalı davranışlarla toplum hayatına huzur, neşe ve seviye kazandırır. Toplum içerisindeki her insan, toplumla kendisi arasında bir bağ ve iletişim kurmak durumundadır (Adler, 1997: 298). Mü'min toplum içinde, kendinden emin, kararlı, taviz vermeyen bir tutum içinde olmalı, iyiliği önce kendisi uygulamalı sonra başkasına tavsiye etmeli, örneklik teşkil etmelidir.

Topluma ve ferdin davranışlarına kalite kazandıran unsur, ortamı algılama ve gerektiği gibi davranabilme kabiliyetidir. Toplum hayatının düzeninin ve devamlılığını sağlayan en önemli unsur ise, birlikte yaşayabilme yeteneğidir. Birlikte yaşayabilmek için toplumu oluşturan kişilerin birbirlerini anlamaları ve empati gerekmektedir. Bunun için de iyi bir iletişim şarttır. İletişim, insanlar arasındaki duygu ve düşüncelerin çeşitli yollarla diğerine bildirimidir. İnsanın en önemli gereksinimlerinden biri iletişimdir. İletişimi üçe ayırabiliriz:

Sözlü İletişim: İnsanlarla konuşarak sağladığımız iletişimidir.

Yazılı İletişim: Ekonomik ve kültürel değişimler sonucu yaygınlaşan bu iletişim çeşidi, insanların yazı yoluyla anlaşmalarını kapsar.

Bedensel İletişim: Bedenimizi kullanarak iletişime geçmektir. Konuşurken, el, yüz, mimiklerden faydalanmak suretiyle sağlanan iletişim çeşididir.

Sosyal bir varlık olan insan, yaşadığı toplumda huzurlu ve mutlu olabilmek için bu iletişim çeşitlerinden faydalanmak zorundadır. Topluma önderlik ve örneklik eden mü'min de dolayısıyla iletişim kurmada hep bir adım önde olmalıdır. İnsanlarla sağlıklı iletişim kurmalı, kendini iyi ifade edebilmeli, insanların saygınlığını kazanmalı ve toplum içerisinde hak ettiği yere gelmelidir. İnsanlar arasında iletişimi kolaylaştıran bazı unsurlar vardır. Bunları, hoşgörü, affedicilik, cömertlik, adalet, samimiyet, sır saklayabilmek, doğru ve güvenilir olmak şeklinde sıralayabiliriz. Bu unsurlardan birkaçına değineceğiz.

3.1.2.1. Dayanışma ve Cömertlik (İnfak)

Dayanışma duygusu, merhamet ve yardımlaşma, sevgi ve saygının olduğu yerde mümkündür. Sevgi ve dayanışma, yaşanan topluma birlik, beraberlik ve kardeşliği getirir. Sevgi, b,r şeye, bir kimseye muhabbet beslemedir. Kur'ân kalplerin sevgi ile birleşmesini öğütler. Toplum sevgi sayesinde ayakta durabilir. İnanan insan, inancın verdiği muhabbetle kalbinde kin ve nefret, kıskançlık barındırmaz. O yaratılanları yaratan için sever. Kur'ân'ı Kerîm de bu gerçeği şöyle dile getirmektedir: **“Mü'minler ancak kardeştir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup düzeltin ve Allah'tan korkup sakının. Umulur ki esirgenirsiniz.”** (Hucurat, 49/ 10). Bu âyetle Allah tüm mü'minleri kardeş ilân etmiştir. Mü'minler de artık kardeşliklerinin gereğini yerine getirmeleri, dayanışma içinde olmalıdırlar. İslâm'ın emrettiği, takvânın gereği olan da budur.

Âyetten açıkça anlaşılan, ancak imân bağıyla bir araya gelenler kardeş olarak kabul edilmektedirler. Buna göre yeryüzünün neresinde yaşıyor olurlarsa olsunlar, hangi dili konuşuyor olurlarsa olsunlar, hangi renge sahip olurlarsa olsunlar kelimenin tam manâsıyla bütün mü'minler birbirlerinin kardeşidirler. Birbirlerinin

sâdik dostlarıdır. Bu kardeşler kendi aralarında apayrı bir topluluk oluştururlar. Kendi akîdelerine saldıran veya imâna karşı küfrü tercih eden kimselere asla sevgi beslemezler, bu anlamda sadece akîde kardeşliğini esas alırlar (Metiner, 2000: 266).

“Allah’ın ipine sımsıkı sarılın. Dağılıp ayrılmayın ve Allah’ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz. O kalplerinizin arasını uzlaştırıp ısındırdı ve siz O’nun nimetiyle kardeşler oldunuz. Yine siz tam bir ateş çukurunun kıyısında iken, oradan sizi kurtardı. Umulur ki, hidâyete erersiniz diye, Allah, size âyetlerini işte böyle açıklar.” (Âl-i İmran, 3/ 103).

Allah’ın ipi O’nun tarafından belirlenen hayat tarzıdır. O bir iptir. Çünkü, mü’minlerin Allah ile olan ilişkilerini sağlam tutar ve aynı zamanda onları birbirlerine bağlayıp, toplum halinde birleştirir. Bu ifade, mü’minlerin Allah yoluna en büyük önemi vermeleri, dini tüm ilgilerinin merkezi yapmaları ve onu yaymak için işbirliği yapmaları gerektiği söylenmektedir. Bu ipi gevşettikleri zaman bölünmekten şikayet edeceklerdir (Mevdûdî, 1986: 248). Yüce Rabbimiz bize, cahiliye döneminde birbirlerine düşmanlıklarıyla ün salmış Medineli Evs ve Hazreç kabilesine mensup fertleri imân bağıyla nasıl kardeşler haline getirdiğini hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma, insanlığı kumanda edecek insanların mutlaka akîde bağına esas alan, yani hep birlikte Allah’ın ipine içtenlikle sarılan insanlar olmaları gerektiğini öne çıkarmaktadır. Dahası ve en önemlisi, mü’minlerin başarısını, kardeşlik şartına bağlamaktadır (Metiner, 2000: 266).

“Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu düşmana teslim etmez. Din kardeşinin ihtiyacını karşılayanın, Allah da ihtiyacını karşılar. Müslümandan bir sıkıntıyı giderenin Allah da kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Bir Müslümanın ayıbını örtenin, Allah da kıyamet gününde ayıplarını örter.” (Nevevî, 2005: 242).

Toplumun ve özellikle diğer mü’minlerin özelliklerini dert edinmek kaliteli mü’minin önemli özelliklerindedir. İnsanlara iyi davranabilmek, onları sevmeyi ve onlar için bir şeyler yapmayı gerektirmektedir (Sert, 2004: 216). Mü’min kardeşi için fedakârlıkta bulunan mü’minin mükâfâtı ise Allah katındadır. Ve bu karşılık kıyamet gününde, mü’minin yardıma en çok ihtiyaç duyduğu zamanda olacaktır.

Bir başka hadiste Hz. Muhammed (s.a.v.) mü'minlerin dayanışma içinde olmalarını imân etmiş olmanın şartı olarak şöyle açıklamaktadır: “***Hiç biriniz, kendiniz için istediğinizi kardeşiniz için de istemedikçe gerçekten imân etmiş olmazsınız.***” (Buharî, İman, 7).

Dayanışmanın en belirgin sonuçlarından birisi de toplumda kıskançlığın, cimriliğin ortadan kalkmasıdır. Cömertliğin ve bunun bir tezahürü olan infakın yaygınlaşmasıdır. Mü'minlerin en önemli ve Kur'ân'da sıkça geçen vasfı infakta bulunmasıdır. Cömertlik cimriliğin zıddıdır. İnfak da cömertliğin göstergesidir.

İnfak; nafaka verip, geçindirme, besleme, Allah yolunda harcama demektir. “Tükenmek, tamamlamak, son bulmak” anlamlarına gelen *nefk* kökünden türetilen infâk; bitirmek, yok etmek, para veya malı elden çıkarmak anlamlarına da gelir. (İsfahanî, 1986: 523). İnfak, zarurî ihtiyaçlar için yapılan harcamayı ihtiva eder. Keyfî ve zevkî harcamalar infaka girmez. Verilirse infak sayılmaz. İnfakta bu yüzden israf olmaz. Allah israfı sevmez, israflı harcamaya da infak – nafaka denmez.

“***Mallarını gece gündüz, gizli açık Allah yolunda verenlerin ödülü Rabpleri yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.***” (Bakara, 2/274).

“***Allah yolunda mallarını harcayanların durumu, kendisinden yedi başak çıkan ve her başakta yüz tane bulunan bir buğday tohumuna benzer; Allah dilediğine kat kat verir, ve Allah her şeyi kuşatan, her şeyi bilendir.***” (Bakara, 2/261).

Allah cömert ve geniş yürekli insanları sever. Cimri insanları sevmez. Çünkü O, cömerttir, bağışlayıcıdır. Hayat için gerekli olan şeyleri insanlara sınır tanımadan veren Allah, cimri ve başa kakan insanları sevmez. Servet biriktirmek için yaşayan ve ölen, her şeyi kâr ve zarara göre değerlendiren materyalistlerden, yüce bir amaç uğruna bir şeyler harcamaları beklenemez. Böyle bir düşünce yapısıyla Allah yolunda bir adım bile ilerlenemez. İlâhî ilkelere uygun bir şekilde ve Allah rızası için yapılan her harcama Allah yolunda harcanmış demektir. Kişi Allah yolunda harcama yaparken ne kadar samimi olursa Allah'ın vereceği mükâfât da o denli büyük olacaktır. Kişi, bir tohumdan yedi sekiz yüz tane üreten Allah'ın, yapılan iyilikleri de

bunun gibi yedi yüz misli ile artıracığını ve mükâfâtlandırmaya kâdir olduğunu, inanarak söyleyebiliriz (Mevdûdî, 1986: 181).

Allah'ın verdiği rızıktan, insanların hayrına harcamak cömertliktir. Cömertlik, mü'minin takvâsının önemli bir yanını oluşturur. İsrâfı, tutumlulukla ve cimriliği yerinde infak ve harcamalarla terbiye edince, orta yol bulunur; ki bu cömertliktir. **“Rahmân'ın kulları harcadıklarında ne israf eder, ne de cimrilik ederler; ikisi arasında bir yol tutarlar.”** (Furkan, 25/ 67). Kınanma, hasret, şeytanın kardeşliği ve pişmanlık gibi insanın psikolojik ve sosyal hayatını olumsuz etkileyen davranışların ortadan kalkması için orta yol gösterilmektedir. Orta yol, aşırılıktan uzak olma yani cömertliktir. Bu cömertlik de toplumun sosyal bağlarını güçlendirir. İnfak sayesinde, kıskançlık, çekememezlik, hased ortadan kalkar. İnfak edilmeyen yerde bütün bu kötü özellikler görüleceğinden, bütün bu kötülükleri önleyecek infaktır. **“Allah yolunda infak edin. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın; iyilik yapın. Allah iyilik yapanları sever.”** (Bakara, 2/ 195). İnfak kavramının “tükenmek” anlamına geldiğini söylemiştik. Fakirin zengine karşı olan hasedini ve düşmanlık duygusunu azaltıp tüketmekte, toplumdaki sınıf farklılıklarını azaltmakta ve böylece sosyal dengeyi kurmaktadır (Bayraklı, 2003: 181- 185).

“Hayır olarak yaptığınız infak kendinize aittir, kendi iyiliğinizdir. İnfaki sadece Allah rızasını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak yaptığınız infakin karşılığı size ödenir. Asla haksızlığa uğratılmazsınız.” (Bakara, 2/ 272).

“Onlar seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler (Yedirdikleri kimselere şöyle derler) ‘Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.’”(İnsan, 76/ 8-9).

İnfak yapılırken dikkat edilmesi gereken iki husus vardır. Birincisi yukarıdaki âyetlerde bahsi geçen infakın usûlüdür. Önemli olan sadece Allah rızası gözetmek, gösteriş yapmamaktır. İkinci husus da infak edilecek şeyler konusudur. Sevmediğimiz, beğenmediğimiz şeylerden değil aksine sevdiklerimizden vererek iyiliğe ulaşabileceğimiz anlatılmaktadır.

“Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, hayra ulaşamazsınız. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.” (Âl-i İmran, 3/ 92). Aynı noktaya Bakara 267. âyette de dikkat çekilmektedir.

İnfakın kişiyi kötülüklerden arındırdığı **“Temizlenmek için malını hayra veren, en muttakî (Allah’a karşı gelmekten en çok sakınan) kimse o ateşten uzak tutulacaktır.”**(Leyl, 92/ 17-18) âyetiyle açıkça anlatılmakta ve böyle kişilerin ateşten uzak tutulacakları müjdelenmektedir.

“Herhangi birinize ölüm gelip de ‘Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam’ demeden önce size rızık olarak verdiğimiz şeylerden harcayın.” (Münafikûn, 63/ 10).

İnfakla ilgili âyetlere baktığımızda öncelikle rızkın asıl sahibinin Allah olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Bu, kişilerin kibre kapılmamaları içindir. Mü’min, sadece Allah’ın rızasını gözeterek, usûlünce gerçek ihtiyaç sahiplerine infakta bulunur ve asla başa kakmaz. Fakirlik korkusuna kapılmaz; çünkü bilir ki Allah ona karşılığını fazlasıyla verecektir. Son örnek verdiğimiz âyette de mü’minlerin ölümü her an hissettikleri için infakta bulunmada geç kalmadıklarından bahsedilmektedir.

3.1.2.2. Emr’i-bi’l Maru’f- Nehy’i ani’l- Münker

Emr’i-bi’l maru’f- nehy’i ani’l-münker’in karşılığı, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktır. Maruf yani iyilik, dinin emrettiği iş ve davranışları, münker (kötülük) ise; dinde yasaklanan iş ve davranışları ifade eder. Kur’ân’da mü’minlerin özellikleri sıralanırken bu vasıf ilk sıralarda yer alır.

“Sizden hayra çağırın, iyiliği emreden, kötülükten vazgeçirmeye çalışan bir ümmet bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.” (Âl-i İmran, 3/ 104). Allah bu âyetle, bütün ümmete iyiliği emretmeyi kötülükten sakındırmayı vacip kılmıştır. Her mükellefin ister eli ile, ister dili ile kötülüğü düzeltmesi ve kalbiyle kötülüklere buğz etmesi vaciptir.

“Onlar Allah’a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar. Hayırlara koşuşurlar. İşte onlar salihlerdendir.” (Âl-i İmran, 3/ 114).

Mü'minlerin özelliklerinin anlatıldığı bu âyette onların iyiliği emredip, kötülükten sakındırdıkları anlatılmıştır. İmân ettiklerini belirttikten sonra hemen bu özellik söylenmiştir ki bu da ne kadar önemli olduğunu gösterir. İmânın bir gereğidir. Mü'min toplumdan bağımsız değildir. Kendisini diğer insanlardan sıyramaz. Toplumun dertleriyle dertlenmek zorundadır. Her koyun kendi bacağından asılır mantığıyla olaylara yaklaşamaz ve boşvermiş bir tutum sergileyemez. Gördüğü yanlışlıkları düzeltmek, bunun karşısında iyilik ve güzellikleri teşvik etmesi ve dolayısıyla örnek bir mü'min olması görevi gereğidir.

Mü'minlerin birbirlerinin dostu oldukları ve bu dostlukları gereği kendilerinde olması gereken nitelikleri Kur'ân şöyle belirtiyor:

“Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir. Bunlar iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne de itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Şüphesiz Allah, Azizdir, Hakimdir.” (Tevbe, 9/ 71).

Mü'minler Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olarak ibadetlerini eksiksiz ve samimi bir şekilde yerine getirir, birbirlerini veli ve dost edinir, imân edip, Allah'a ve peygambere itaat ederler. Bu özellikleri sayesinde kurtuluşa erecekler, Allah'ın rahmetine kavuşacaklardır.

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredip kötülükten men eder ve Allah'a imân edersiniz.” (Âl-i İmran, 3/ 110).

Mü'minler liderlik için gerekli olan tüm niteliklere sahip olduklarından bu göreve lâyık görülmüşlerdir. Bunlar; pratikte iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak, Allah'tan başka ilâh olmadığına inanmak ve bu inancın ifade ettiği gereklilikleri pratikte uygulayarak göstermektir. O halde mü'minler kendilerine emanet edilen görevin sorumluluğunun bilincine varmak ve kendilerinden öncekilerin düştükleri hatalara düşmemelidirler (Mevdûdî, 1986: 251).

“Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir.” (Nesaî, İman, 17).

Hadiste, kötülüğü değiştirmenin önemi ve yolları belirtilmiştir. Eliyle kötülüğü değiştirmeye çalıştığı halde bunu yapamayan, karşısına engeller çıkan kişi aynı şeyi sözle denemelidir. Söyleyerek de bunu başaramazsa son olarak kalbiyle buğzmelidir. Yani o davranışa ve yapana karşı sevgi beslememeli, aksine tiksinti duymalıdır ki bu da imânın korunması bakımından çok önemlidir. Eliyle düzeltme imkanı varken diliyle söyleyen, diliyle düzeltme imkanı varken kalbiyle buğz edenin imânı zayıftır. Eliyle düzelten, zaten diliyle de söyler. Diliyle düzelten, zaten kalbiyle de buğz eder. Hiç imkanı olmayanın kalbiyle buğz etmesi yeterlidir. Fakat eliyle ve diliyle düzeltme imkanı varken sadece kalbiyle buğz edenin neredeyse imânı yok gibidir. Kötülüğe buğz etmeyenler kâfirlerdir.

İyiliği emretmek ve kötülüklerden sakındırmak görevi mü'minlere verilirken onların örnek olmaları göz önünde bulundurulmuştur. Kişi, insanlara sözünü dinletebilmek için öncelikle söylediklerini kendisi de yapmalıdır. Aksi takdirde insanlar üzerinde etkili olması düşünülemez. Bu durum Allah katında da hoş görülmemiş, cezası olduğu belirtilmiştir. Bu konu Kur'ân'da şöyle belirtilmektedir:

“Siz ey İmâna ermiş olanlar! Niçin bir türlü söylüyor, başka türlü yapıyorsunuz; yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allah nazarında tiksinti ve öfke verici şeydir.” (Sâf, 61/ 2).

Bu önemli görevi lâıykıyla yerine getirebilmek gerçekten zor bir iştir. İnsanlarda yerleşen davranışların değiştirilmesi oldukça güçtür. Sabır ve mücadele gerektirir. Mü'minler de bu süreçte kesinlikle sıkıntılarla karşılaşacaklardır. Ama bunlardan yılmadan, inanç gücü ile sorumluluklarını yerine getirmelidirler.

3.1.2.3. Hoşgörü ve Affedicilik

“Kötülük veya haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme” (Çağrıcı, 1988: 394) anlamlarına gelen *affetmek* (Afüvv), Allah'ın güzel isimlerinden biridir.

Affetmenin de sebepleri vardır. İnsanlar bilmeden hata ve günah işlerler. Farkına varınca özür dilerlerse affedilmelidir. İnsanlar bilerek hata ve günah işlerler, pişman olup özür diler ve bir daha yapmayacaklarına dair söz verilerse gene

affedilmelidirler. İnsanlar bilerek, isteyerek kötülük yaparlar. Sonra onlar affedildikleri taktirde, bir minnet hissi duyacak, ciddi bir pişmanlıkla, tevbe ile iyi bir mü'min olacakları kanaati varsa, akıllı, bilgili ve karakter sahibi kimselerse onları affetmek büyük bir kazanç olur. Bunların dışındaki karakersiz alçaklar affedilmez cezalandırılır.

“Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.” (Nisâ, 4/ 43). Allah, Kur’ân’da çokça affedici olduğunu vurgulamıştır. Allah’ın sıfatlarından biri olan affetme, mü'minlerin de en önemli özelliğidir. Kulları bir çok hata yapmasına rağmen Allah bağışlıyorsa, mü'minler de birbirlerini affetmesini bilmelidirler. Mü'minin kalbinde kin, nefret, intikam gibi duygulara yer yoktur. O, güzel ahlâklı, güzel sözlü, merhametli ve affedicidir.

“Onlar ki Allah ile beraber başka bir tanrıya tapmazlar. Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa cezaya çarpar.” (Furkan, 25/ 68). İslâm dinin, tüm insanların güvenliğini sağlamıştır. Mü'minlerin, birbirlerinin can, mal ve namuslarında asla gözleri yoktur. Birbirlerinden emindirler. Toplumun huzurunu bozacak eylemlerden kaçınırlar. Hiç kimsenin canına haksız yere kıymazlar. Merhamet sahibidirler. Mü'minler sevgi bağlarıyla birbirlerine yaklaşırlar, birbirlerinin dostu ve kardeşidirler.

“Mü'minler ancak kardeştir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup düzeltin ve Allah’tan korkup sakının. Umulur ki esirgenirsiniz.” (Hucurat, 49/ 10).

“Allah’a ve ahiret gününe imân eden hiçbir topluluk bulamazsınız ki onlar Allah’a ve Rasûlü’ne karşı başkaldıran kimselerle bir sevgi bağı kurmuş olsunlar. Bunlar ister babaları, ister çocukları, ister kardeşleri, isterse kendi aşiretleri olsun. Onlar, öyle kimselerdir ki, (Allah) onların kalplerine imânı yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir.” (Mücadele, 58/ 22).

Mü'minleri birlerine kardeşlik bağı ile bağlayan en önemli unsur imân ve takvadır. Onlar imân paydasında buluşurlar ve birbirlerine muhabbet beslerler. İmân temeline dayanan sevgi ve saygıları sağlamdır, değişmez. Birbirlerinin kusurlarını affederler, kin tutmazlar, merhamet sahibidirler.

Peygamberimiz merhamet sahibi olmanın önemini **“Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”** (Buharî, Edep, 18) buyurarak ifade etmiştir. İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmeyecektir.

İnsanlarla iyi bir iletişim kurabilmenin yolu hoşgörülü olmaktan geçer. Bazı kusurların görmezden gelinmesi, kapatılması gerekir. İmânın toplumsal yansıması, mü'mine beşeri münasebetlerinde sevgiyi aşılmalı,,Yaratandan dolayı yaratılanı hoş görme kabiliyetiyle, “insanların kalplerine yol bulmak” için çaba sarf etmelidir.

“Muhammed (s.a.v.) Allah'ın elçisidir. Onun beraberinde bulunanlar inkarcılara sert, birbirlerine merhametlidirler.” (Fetih, 48/ 29).

Mü'min mü'min için birbirini destekleyen bir yapı gibidir. Mü'minlerin kâfirlere karşı sert olması imânlarının sağlamlığı, ileri görüşlülüklerinin şaşmazlığı sebebiyle kâfirler karşısında sağlam durmalarındandır. Mü'minler, kâfirlerin istediklerini yaptıracakları, şahsiyetsiz kimseler değil, mü'minlere karşı merhametli, şefkatli dostlardır. Gaye ve inançlarının bir oluşu aralarında uyum, sevgi meydana getirmiştir (Mevdûdî, 1986: 165).

“Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder, barışırsa onun mükâfâtı Allah'a aittir. Doğrusu O zalimleri sevmez.” (Şurâ, 42/ 409. Âyet-i Kerîme bazı kırgınlıkları unutup, affedip barışmanın önemine dikkat çekmektedir (Sert, 2004: 217-219).

Toplumsal davranışların olgunlaşması için, hoş görü ve nezaketli muamele, taviz verilemeyecek kadar değerlidir. Ülfet etmeyen, başkalarıyla iyi geçinmeyen kimselerde, hayır olmadığı bildirilmektedir. **“Allah'a yemin ederim ki, Müslüman olmadıkça cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de tam anlamıyla Müslüman olmazsınız.”** (İbn Mâce, Mukaddime, 9). Sevgi ve saygı sağlıklı bir iletişim için olmazsa olmaz şartlardır. Kâmil anlamda mü'min olmak için, mü'minlerin birbirlerini Allah için sevmeleri gerekmektedir. Aynı durum şöyle teşbih edilmiştir:

“Mü'minler; birbirini sevmekte, birbirine merhamet etmekte ve her konuda yardımlaşmakta, bir beden gibidirler.” (Buharî, Edep, 41).

3.1.2.4. Öfkesine Hakim Olma (Hilm)

Hilm, yumuşak huyluluk, yumuşak karakterlilik, sakin tabiatlılık, nefse hakim olma hâli demektir. Hilm sahibi kimseye *halîm* denir. Allah'ın sıfatı olarak geçer; isyanlarına rağmen isyan eden kişilere ceza vermekte aceleci olmayan, gazabın kendisini kızdırmadığı anlamındadır (Kumanlıoğlu, 2000: 297-298). **“...Allah halîmdir, çok bağışlayıcıdır.”** (Fâtır, 35/ 41).

Hilm, akıllı ve kültürlü olmakla kazanılan, beşerî münasebetlerde hoşgörülü, bağışlayıcı ve medenî davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlâkî erdemdir (Çağrı, 2010: 33).

“...ama o berikinin Allah'ın düşmanı olduğu açıklandığı zaman (İbrahim) hemen ondan uzaklaştı. Zaten İbrahim çok ince ruhlu, yumuşak huylu biriydi.” (Tevbe, 9/ 114). **“Çünkü İbrahim, ince ruhlu, yumuşak başlı, çok içli, merhametli ve dönüp dönüp Rabb'ine yönelmek, O'na yakın olmak isteyen biriydi.”** (Hud, 11/ 75).

Âyetlerde Hz. İbrahim (a.s.)'in yumuşak huylu, merhamet ve hilm sahibi olduğu vurgulanmıştır. Kur'ân'da hilm kavramı çok geçmemektedir. Bu kavramın az geçmesinin nedeni olarak, bu fazîletin önemli ve ulaşılması zor bir iş olduğu gösterilebilir. Mü'min imânında güçlü, kararlı ve yumuşak olan kişidir. İmânı sağlam olduğu gibi bilgili, kültürlü, halîm, zeki, anlayışlı olmaya özen göstermelidir.

“Onlar ki, bollukta ve darlıkta infak ederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını bağışlarlar. Allah, ihsan edenleri sever.” (Âl-i İmran, 3/ 134).

Öfkenin yenilmesi tabiri, kişinin öfkesini yutup ses çıkarmaması, düşmanına bunun gereğini yapabilecek gücü bulmakla birlikte, öfkesini açığa vurmamasıdır. Mü'minler, öfkelerine hâkim olup insanların kusurlarını bağışlarlar. Öfkeleri kabardığı zaman onu yener ve kendilerine kötülük yapanları affederler. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), cesur ve yiğit, insanların yenemediği kimsenin, öfkelenildiği zaman öfkesine hâkim olan kimse olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber öfkelenmemeyi

tavsiye etmişlerdir. Çünkü, öfke insanı adalet yapmaktan alıkoyabilir (İbn Kesir, 1990: 1353).

“O imân edenler, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar. Onlar öfkelenedikleri zaman da kusurları bağışlarlar...Bir kötülüğün cezası yine bir kötülüktür. Ama kim affeder, bağışlarsa onun mükâfâtı Allah’a aittir. Şüphesiz ki Allah, zalimleri sevmez...Her kim de sabreder ve kusuru bağışlarsa, işte bu elbette azmedilecek işlerdendir.” (Şurâ, 42/ 37,40,43).

Onlar öfkeli değil, sakin bir mizaca sahiptirler. Kinci değillerdir. Kulların eksikliklerine göz yumarlar, öfkelerini bastırırlar. Bu vasıf imânın en önemli özelliklerindedir (Mevdûdî, 1986: 244).

İmân edenlerin özelliklerinin bazılarının sayıldığı bu âyette, mü’minlerin öfkelenedikleri zaman öfkelerini yenip affedici olmaları tavsiye edilmiştir. Kötülüğe iyilikle karşılık vermek gerçekten zor bir iştir. Kim bunu başarabilirse o kişi, samimi ve kâmil bir mü’mindir. Böyle kişiler için Allah’ın vereceği ecir çok fazladır. Bunun farkında olan mü’min, kızgınlık, kin, öfke gibi duygulardan kendini arındıracak, şeytandan Allah’a sığınacak, öfkesini yenmede kendine telkinlerde bulunacak, sabırlı ve merhametli davranmağa özen gösterecektir.

Peygamberimiz de gerek davranışlarında gerekse sözlerinde hilm sahibi olmanın önemini anlatmıştır. **“Çok kuvvetli pehlivan, birçok güreşçiyi yere serip galip gelen değildir. Asıl kuvvetli pehlivan öfkelendiği sırada nefsine mâlik ve iradesine hâkim olan kimsedir.”** (Buharî, Edep, 76).

İnsanda üç kuvvet vardır. Bunlar; kuvve-i gazabiyye, kuvve-i şehviyye, kuvve-i akliyye’dir. Bu üç kuvvet her insanda vardır. Buna dayalı olarak Peygamberimiz de insan olduğunu ve doğal olarak öfkelenebileceğini söylemiştir. Ama burada dikkat edilmesi gereken nokta, Efendimiz haddi ve doğru yolu asla aşmazdı. Sınırları çok iyi gözetirdi ve kırmış olabileceği insanlar için Allah’tan aff dilerdi.

Mü’min toplumun huzur ve mutluluğunu düşünmeli, çabuk sinirlenmemelidir. Sabırlı ve tahammüllü olmalıdır. Öfke insanı bütün kötülükleri

bünyesinde toplar ve öfkeyle kontrol kötülüğe ve adaletsizliğe sürükler. Öfkeli insan kontrol dışı davranışlar sergileyebilir. Bu yüzden kişi, öfkelendiği zaman öfkesini dağıtacak işlerle meşgul olmalıdır. Konumunu değiştirmeli, abdest almalı, namaz kılip dua etmelidir. Böyle yaparsa şeytan kişiden uzak durur. İbadetlerle meşgul olan mü'min samimi ruh haliyle bütün insanlara nazik ve anlayışlı davranır.

Yumuşak huylu ve güzel söz sahibi olmak Hz. Muhammed'e de öğütlenmiştir. Tebliğ görevini yaparken insanlar üzerinde etkili olabilmesi için, muhataplarının kalplerini İslâm'a ısındırabilmek için nazik olması gerekmektedir. Bu husus Kur'ân'da şöyle belirtilmiştir:

“Ey Peygamber! Senin Yumuşak davranman Allah'ın rahmetinin bir eseriymi. Zira, eğer onlara karşı kırıcı ve sert olsaydın, senden uzaklaşırlardı. Artık onları bağışla ve affedilmeleri için dua et.” (Âl-i İmran, 3/ 159).

Mü'minler her konuda olduğu gibi İslâm'ı anlatmada da Hz. Muhammed'i örnek almalıdırlar. Bir fikri savunurken ve karşımızdakini ikna etmeye çalışırken kullandığımız üslup çok önemlidir. Kırıcı ve sert bir tutum takınılırsa bu, insanları uzaklaştırmış olmaktan başka bir işe yaramaz. Amaca ulaştıran ise, nazik, güzel söz sahibi olmak, karşımızdakini dinlemek, saygılı ve yumuşak huylu olmaktır.

3.1.2.5. Şûrâ

Şûrâ, bazı kişilerin, bazılarına danışarak ortak ve uygun bir görüş etrafında uyuşmalarıdır (İsfahanî, 1986: 277).

Herhangi bir konuda doğruya ulaşmak veya yaklaşmak için başkasının görüşüne başvurma, işbirliği yapma anlamına gelen istişare; en doğru ve en uygun kararlar almak, için gereklidir. Sonunda pişmanlık duyulacak, toplumda zararlara yol açacak yanlış ve yararsız kararlardan korunmak için emredilen İslami bir prensiptir. İstişare; değişik görüş ve tecrübeleri dinleyip değerlendirerek en uygun kararı almayı kolaylaştırdığı gibi, kişiler arasındaki güven ve muhabbeti güçlendirmesi bakımından da, önemli bir emirdir.

“...Ve eğer (anne-baba) her ikisi, (anne ile çocuğun) ayrılmasına karşılıklı rıza ve danışma ile karar verirlerse....” (Bakara, 2/ 233).

“...Ve (Ey Peygamber) toplumu ilgilendiren her konuda onlarla müşâvere et; sonra da bir hareket tarzına karar verince de Allah’a güven. Zîrâ Allah, O’na güven duyanları sever.” (Âl-i İmran, 3/ 159).

“Rabb’lerinin çağrısına karşılık verenler ve namazlarında dikkatli ve devamlı olanlara; ve (bütün ortak meselelerini) aralarında istişâre ile karara bağlayanlara; kendilerini rızık olarak verdiğimizden başkalarına harcayanlara” (Şurâ, 42/ 38).

İstişâre mü’minlerin en iyi özelliklerindedir. Bu husus, Âl’i-İmrân’da emir şeklinde geçmektedir. İslâm toplumunda şûrâ önemli bir yere sahiptir. İslâm toplumunda istişâre yapmaksızın işleri halletmeye çalışmak Allah’ın koyduğu düzene karşı çıkmaktır. Bir mesele iki veya daha fazla kişiyi ilgilendiriyorsa, iki kişi birlikte karar vermek zorundadır. Aksi takdirde diğerine haksızlık yapılmış olur. Adil bir sonuca varabilmek için herkesin ortak karar vermesi gerekir. Kimse kendi menfaatini ve çıkarlarını düşünmemelidir. Allah korkusu olan kişi ise, bu büyük sorumluluğu üstlenmez, kendi başına karar vermekten kaçınır. İslâm büyük ve küçük her işin istişâre ile halledilmesini ister. Bu konuda bazı kriterler de vardır:

1- Karara bağlanacak bir mesele ile ilgili olan ve karardan etkilenebilecek herkes mesele hakkında aydınlatılmalıdır. Her türlü hak herkese adilce verilmelidir.

2- Toplumsal sorumluluk alacak kimseler halkın oyuyla seçilmelidir. Gerçek lider, halkın sevdiği ve özgür iradesiyle seçtiği kimsedir.

3- İstişâreyi yapacak kişiler güvenilir, adaletli, dürüst olmalıdır.

4- Verilen kararlar imân, ilim, ahlâka uygun olmalıdır (Mevdûdî, 1986: 231-233).

İslam’da her hangi bir hareketin makbul ve geçerli olması için, o işin emredildiği şekilde, İslami usûl ve ölçüler içerisinde ve ibadet niyetiyle yapılmış olması önemlidir. Bu bakımdan istişârenin de bir kısım İslami esaslar ve şartlara uygun olması gerekmektedir. Danışılan kişide de bazı özellikler aranır. Bunlar; akıllı, bilgili, takvâli olması, cesaret sahibi olması, doğru, dürüst ve güvenilir olması, sır saklayabilmesi, adil olması, cömert olması gibi niteliklerdir.

İstişâre İslâm'da emredilir ama bu yetki sınırsız değildir. İstişâre edilecek konular dinin kuralları dışında olmamalıdır. Mü'minler Kur'ân ve sünnetten çıkardıkları yorumlar ve bunlarla amel etme noktasında fikir alış verişinde bulunabilirler. Naslarda açıkça belirtilmiş konularda istişâre yapmazlar.

3.1.2.6. Diğerkâmlık (İsâr)

Başkaları için özveride bulunma. “Bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme” anlamlarına gelen isâr terim olarak “Bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile, sahip olduğu imkanları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkalarının yararı için fedakârlıkta bulunması” demektir (Çağrı, 2000: 490).

Muhataba empati ile yaklaşmak ve hoş görü ile davranmak gerekir. Onun bir sonraki versiyonu empati/diğerkâm davranıştır. İsâr ise; kendisi muhtaç olduğu halde din kardeşini kendi nefesine tercih edebilmektir ki, bu Kur'ânî bir davranış modelini yansıtır. Diğerkâm davranış, dünyayı muhatabın gözüyle görmeyi gerektirir. Öncelikle karşımızdaki kişi için neyin önemli olduğunu keşfetmeli, onu yapmalı ve kendimizi onun yerine koyarak davranışlarımızı ayarlamalıyız (Sert, 2004: 224-225).

Şahsî eğilimleri başkası için feda edebilmek gerçek dindarlığın özüdür (Gölcük, 2000: 124). Muhatap ile özdeşleşme mümkün olmazsa, o kimseyi anlama imkansızlaşır (Adler, 1997: 168).

“Kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek anlamda imân etmiş olmaz.” (Buhârî, İman, 7) prensibi ve öğüdü diğerkâm davranışın özünü oluşturur. Kardeşlik bilincini taşıyan mü'min, kendisi için istediğini mü'min kardeşi için de ister. Mü'min için en önemli olan şey kâmil anlamda imândır. Bu imân *isâra* bağlanarak, mü'minlerin birbirlerini düşünmeleri, empati yapmaları istenmiştir. Mutlu ve huzurlu bir toplum için en önemli şart da budur. Güven duygusunun oluşumu buna bağlıdır. Diğerkâm davranış tarzı, hem ferdin kendisi hem de etrafındaki kişiler için rahatlatıcı bir düşünce şeklidir.

“Dünya hayatını ruh temizliğine tercih edenin...” (Nâziat, 79/ 38) âyetinde isârın sözlük anlamı kullanılmıştır. Aşağıda ise terim anlamına değinilmiştir:

“Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (Haşr, 59/9).

Kendi ihtiyacı olduğunda bile kardeşini düşünme, kendi, hakkında feragât etme ancak mü'mine yakışır. Nefsine gâlip gelip, cimrilikten sakınanlar kurtulmuşlardır. İsbâr, fedakârlık ve verme ahlâkının en yüce derecesidir. İsbâr yapmamak haram değildir. Yapmak ise büyük bir olgunluktur.

Mü'minler inancı gönüllerine yerleştirmişlerdir. Din kardeşlerine kendilerinden daha fazla imkan verilince kıskançlık hissetmezler, onları kendilerine tercih ederler. Zevklerinden, isteklerinden imânları sayesinde, Allah rızası için vazgeçerler.

3.2. KUR'ÂN'A GÖRE KÂFİRLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

İslâm dininin prensiplerini kabul etmeyip Allah'ın ve Hz. Muhammed'in isteği doğrultusunda harekette bulunmayan insanlar Kur'ân'da yerilmişlerdir. İslâm'ı bilmesine veya öğrenme imkanı olmasına rağmen, inadından dolayı İslâm'ın emir ve nehiyelerini kabul etmeyen kişiler kâfir olarak nitelendirilmiştir.

İnsanların tutum ve davranışları imâna veya imânsızlığa delâlet eder. Zâhire göre hükmetme prensibi göz önüne alındığında, davranışların bu noktada ne kadar anlamlı olduğu daha rahat anlaşılacaktır. Çünkü imân, davranışlarda belirleyici unsurdur (Sert, 2004: 249).

Dinin koymuş olduğu kurallar kolaylıkla uygulanabilecek esaslardır. Dinin mürşidi ve öğreticisi olan peygamberler bunun en güzel örnekleridir. Hem dünya hem de ahiret hayatının mutluluğunu sağlayacak olan kurallar bu denli ortada iken yerilenlerden ve azaba uğrayanlardan olmamak için gene Kur'ân'a kulak verilmelidir. İşte inançsızlık da dinin emirlerine karşı ortaya konulan tepkinin ifadesidir.

İnsanın Yaratıcıyı reddi olarak küfr; en tipik biçimde küstah, hoyrat ve düşüncesizce çeşitli eylem ve davranışlarla kendisini belli eder. Küfür, bireyin

hakikate ulaşamamaktaki zihinsel yetersizliğinden değil kendi iradî tavırlarından, tercih ve eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. (Sert, 2004: 252).

Çalışmanın bu bölümünde, özellikleri sayılan küfrün ve kâfirlerin, Kur'ân'da nasıl geçtiği, Kur'ân'ın böyle kişileri nasıl anlattığı âyetlerle anlatılacaktır. İnkarcı bir tutum sergileyen insanın, duygu ve düşünce dünyası nasıldır, hedefleri nelerdir, insanî ilişkilerini nasıl yürütür? Bu bölümde aynı zamanda b gibi sorulara cevap bulunmaya çalışılacaktır.

3.2.1. İNKÂR

İnkâr kişinin önce, zihninde ve düşünce dünyasında başlar. Orada kendine göre bir yer edinir ve oraya hakim olmaya çalışır. Bu da zamanla kişinin, söz, tutum ve davranışlarına yansımaya, kişiyi etkisi altına almaya başlar (Yolcu, 2004: 203).

İnsanın inkâra sapmasının nedeni, fitratından kaynaklanan değerleri göz ardı ederek; nefsinin ona empoze ettiği kötülükler ve suflî hislere göre hareket etmesidir (Gölcük, 2000: 40). Günümüzde çok yaygın olan helali haram, haramı helal sayma da küfrün en önemli sebeplerindedir. Dinî hükümleri yok saymaya çalışmak ve dini hafife almak da küfür çeşitlerinden biridir. Kur'ân'da bu hususlara sıkça değinilmiştir.

Küfür, tekzib, inkarla eş anlamlıdır. Küfür kalpteki inancı değil, haricî delil, âyet ve hakikati kalbe sokmama şeklinde bir red olayıdır. Kâfir hakkı bâtil ile örtterek reddeder. Küfür nimeti inkârdır. İnkâr, bilmeme ve reddetme anlamındadır.

“Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!” (Bakara, 2/ 152).

Nankörlük ve inkâr, küfür kavramı ile ifade edilir. İnkâr ve nankörlük birbirine yakın iki kötü davranıştır. Nankörlük, inkârın bir alt basamağıdır. Nankörlük ve inkâr psikolojisi aynı kaynaklı olduğu, sebep ve sonuçları arasında da benzerlik bulunduğu için, aynı kavramla ifade edilir (Bayraklı, 2003: 313).

“Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah'ı,

meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkar ederse tam manasıyla sapmıştır.” (Nisâ, 4/ 136).

Allah’ı anmak ibadet etmekle olur. O’na şükürümüzü de ancak bu şekilde gösterebiliriz. Bunun aksi O’na nankörlük etmek, âyetlerini inkâr etmektir. Allah’ı peygamberlerini, indirdiği kitabı, ahiret gününü reddetme doğru yoldan sapmış olmanın göstergesidir. Böyle kişilerin yaptıkları iyiliklerin ve harcamaların Allah katında kabul edilmeyişinin nedeni gene inkârlarıdır.

“Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen, onların Allah ve Resulünü inkar etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka bir şey değildir.” (Tevbe, 9/ 54).

“Eğer inkar ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden bunu kabul eder. Hiçbir günahkar diğerinin günahını çekmez. Nihayet hepinizin dönüp gidişi, Rabbinizedir. Yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, kalplerde olan her şeyi hakkıyla bilendir.” (Zümer, 39/ 7).

“İnkâr edenler: Bu Kur’an’ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırarsınız, dediler.” (Fussilet, 41/ 26).

Hz. Muhammed (sav) Kur’ân okurken ıslık çalma, söz karıştırma gibi şeyler yapın ki bastırasınız. Bu âyet kâfirlerin Kur’ân karşısındaki tavırlarını anlatır (İbn Kesir, 1990: 7056). Allah mü’minlere tersini öğütler. *“Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.”* (A’raf, 7/ 204).

İnkâr kapsamında değerlendirilecek kavramlardan birisi *yalanlama*’dır. Kur’ân yalanlamadan sıkça söz eder ve bunların başında Allah’ın âyetlerinin yalanlanması gelir.

“(Onların yolu) Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin tuttuğu yola benzer. Onlar bizim ayetlerimizi yalanladılar, Allah da kendilerini günahları yüzünden yakalaytıverdi. Allah’ın cezası çok şiddetlidir.” (Âl-i İmran, 3/ 11), *“İnkâr eden ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar cehennemliklerdir.”* (Mâide, 5/ 10). Âyetlerin yalanlanması küfür (inkâr)’dür. Karşılığı da ebedî cehennemdir.

Kâfirlerin temel özelliği olan yalanlama Allah'ın âyetlerinin yanı sıra, kıyamet ve peygamberler hususunda da görülmektedir. Onlar dinle ilgili olan her şeyi körü körüne yalanlamışlar, inkâr etmişlerdir.

“Onlar üstelik kıyameti de yalan saydılar. Biz ise, kıyameti inkar edenler için alevli bir ateş hazırladık.” (Furkan, 25/ 11).

“Onların her biri gönderilen peygamberleri yalanladılar da bu yüzden (kendilerine) azabım hak oldu.” (Sâd, 38/ 14).

“Allah’a karşı yalan uyduran, kendisine gelen gerçeği (Kur’an’ı) yalan sayandan daha zalim kimdir? Kafirlerin yeri cehennemde değil mi?” (Zümer, 39/ 32).

Yalanlama tavrı ve davranış şekli her zaman geçerli olmuştur. Geçmişten beri her peygamber aynı muameleye maruz kalmıştır. Bu tavır içinde olan kişilerin ise akıbetleri hep aynı olmuştur.

“Sonra biz peyderpey peygamberlerimizi gönderdik. Herhangi bir ümmete peygamberlerinin geldiği her defasında, onlar bu peygamberi yalanladılar; biz de onları birbiri ardından yok ettik ve onları ibret hikayelerine dönüştürdük. Artık iman etmeyen kavmin canı cehenneme!” (Mü’minûn, 23/ 44).

“O gün (Peygamber’i ve ahireti) yalan sayanların vay haline!” (Mürselât, 77/ 15-19-24).

İnkâr başlığı altında ele alabileceğimiz bir diğer davranış biçimi de “bir düşünceye, eyleme karşı çıkmak” anlamına gelen *itiraz*’dır. Kâfirlerin özellikleri arasında Kur’ân’da yerini bulan itiraz, genellikle peygamberlere yönelik olmuştur. İnkârcılar peygamberlere ait her türlü özelliği yok saymak için bahaneler ileri sürmüşler, inatlarından asla vazgeçmemişlerdir. Onlar Allah’ın elçisinin bir insan olamayacağını söylemişlerdir. Peygamberin -onlara göre- asil, soylu ve zengin olmaması, inananların ise fakir halktan kişilerin olması inkârlarında ileri gitmelerini sağlamıştır. Kâfirler peygamberlerden hep bir mucize isterler ve mucize gerçekleşikten sonra inatlarından vazgeçmezler, peygamberin melek olması

gerektiğini ileri sürerler. Bu cahilce tutum öteden beri kâfirlerin küfürlerine bahane teşkil etmiştir.

“Onlar: “Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağı olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah’ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız.” De ki: “Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.” Zaten, kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını surf, “Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” demeleri engellemiştir. Şunu söyle: “Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.” (İsrâ, 17/ 90-95).

İnanmayanlar hakkı reddetmede inatçı bir tutum içindedirler. Bu tavırlar inkâr edenleri, meselelere sâlim bir düşünce sistemi ile yaklaşmaktan alıkoymaktadır. Bundan dolayı, inanmayanların hakikati sezmeye, düşünüp bulmaya yahut dinleyip işitmeye ve onu güzelce algılamaya istekleri olmaz. İnançsızlıkları onların içine iyice yerleşmiş, huy ve tabiatları haline gelmiştir (Sert, 2004: 262).

3.2.1.1. Nankörlük

Nankörlük ikiye ayrılır. Birincisi, insanlara karşı yapılan nankörlüktür. İkincisi ise, Allah’a karşı olan nankörlüktür. İkinci tür nankörlük insanı küfre götürür. Kur’ân’da insanların nankörlüğü anlatılırken de *küfr* kelimesi kullanılır.

Nankörlük, inkârdan gelmektedir. Allah’ın verdiği nimetleri yok sayma, görmezden gelme, şükretmemedir. Küfrün; örtme, gizleme olduğunu daha önce belirtmiştik. Cimri de Allah’ın verdiği nimetleri örter, gizler. Allah nimeti kullarının üstünde görmek ister. Allah, mallarıyla cimrilik edip de, emretmiş olduğu şekilde anne-babaya, yakınlara, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine infak etmeyen, Allah’ın onlar üzerindeki hakkını vermeyen ve aynı zamanda insanlara cimriliği emredenleri kötölemektedir (Mevdûdî, 1986: 1691).

“Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah’ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz, kafirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.” (Nisâ, 4/ 37).

Mü’min şükreder, Allah’ın verdiği nimetlere değer verir ve onları doğru şekilde kullanır. Allah’ın emirlerine karşı gelmez, itaat eder. Bu aynı zamanda Allah’a olan teşekkürün bir göstergesidir (Mevdûdî, 1986: 506).

“Hatırlayın ki Rabbiniz size: Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirmişti.” (İbrahim, 14/ 7)., **“O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah’ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!”** (İbrahim, 14/ 34).

Allah insana bedenî ve ruhî bakımdan varlığını sürdürmesi için sayısız nimetler vermiştir. İnsanın bu nimetler karşısında iki tür tepkisi vardır; birincisi mü’mine yakışan davranış şekli olan şükürdür. Diğeri ise kâfirin temel niteliği olan nimete karşı olan nankörce ve zalimce bir tavidir. Nimeti inkar eder, değerini bilmez (Bayraklı, 2003: 234).

Kur’ân’da insanların nankörlüğünden bahsedilirken, onlara mutluluk sağlayacak bir durum isabet ettiğinde veya Allah’ın rahmeti geldiğinde kendisinden bilir, bununla sevinir. Ama arkasında hoşlanmayacağı bir durumla karşılaşırse hemen nankörlüğe başlar, Allah’tan ümidini keser. Bu durum aşağıdaki âyetlerde açıkça bildirilmiştir:

“Ve şayet insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra da onu kendisinden geri alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör bir kimse olur.” (Hud, 11/ 9).

“Allah bir şehri misal olarak verdi: Bu şehir güvenli, huzurlu idi, Oraya her yerden rızık bol bol geliyordu. Ne var ki onlar Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıkları işler yüzünden açlık ve korku elbisesini (felâketini) tattırdı.” (Nahl, 16/ 112).

“Andolsun ki biz, bir rüzgâr göndersek de onu (rahmetin eseri olan ekini) sararmış görseler, mutlaka onun arkasından nankörlüğe başlarlar.” (Rûm, 30/ 51).

“Ey Muhammed! Eğer onlar yüz çevirirlerse bilsinler ki, biz seni onların üzerine bir bekçi olarak göndermedik. Sana düşen sadece tebliğdir. Gerçekten biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırırsak ona sevinir, ama elleriyle yaptıkları yüzünden kendilerine bir kötülük isabet ederse, o zaman görürsün ki insan çok nankördür.” (Şurâ, 42/ 48).

Allah’ın nimetlerini inkâr konusu, Rahmân Sûresi’nde ısrarla vurgulanmıştır. Âyetlerin aralarında 21 defa *“Rabb’inizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?”* âyeti geçmektedir.

3.2.1.2. İmânda Duyarsızlık

Körelme insanın kendisinde bulunan yetenekleri, potansiyel güç ve imkanları kullanma konumunu yitirmesidir. Duyarsızlık, kör olma, karıştırma, kalp gözünün dumura uğraması, ile hakikati seçememe anlamlarına gelir. İnsanın körelmesine etki eden faktörlerin başında aşırı sevgi, aşırı kin, aşırı kıskançlık ve aşırı öfke gelmektedir (aktaran: Yolcu, 2004: 158).

Kur’ân’da duyarsızlık anlamına gelen çeşitli kavramlarla kâfirler nitelenmiştir. Bunlardan en çok kullanılan, Rabb’lerine imân edenlerle kâfirlerin karşılaştırıldığı şu gibi âyetlerdir:

“De ki: Kör olanla, gözleri gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu?” (Ra’d, 13/ 16). *“Kör olanla gözleri gören bir olmaz. İmân edip Salih amel işleyenlerle kötülük yapan da bir değildir. Ne kadar az düşünüyorsunuz.”* (Mü’min, 40/ 58).

“Gerçek şu ki, kafir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.” (Bakara, 2/ 6-7).

İnkâr psikolojisi içine düşen kişinin en önemli eylemi, peygamberlerin uyarılarına karşı aşırı tepki göstermesidir. Bütün peygamberler için bu durum

aynıdır. Kesin inanmayanlar için uyarının yapılması veya yapılmamasının bir olacağı önemle vurgulanmıştır (Bayraklı, 2003: 197). Allah durup dururken kullarının kalbini mühürlemez. Bu zalimlik olur ki Allah bundan münezzehtir. Kalbin mühürlenmesi imâna kapalı olan kulun yaptıklarından kaynaklanır. Allah'a imân etmeyen, uyarılara kulak asmayan kişi kalbinin mühürlenmesini istemiş, bunu hak etmiştir. Uyarılara kulak asmayacak kadar inkâr psikolojisine saplanmış insanların kalpleri mühürlenir (Bayraklı, 2003: 202-203).

Bakara Suresi'nin yukarıda bahsi geçen âyetleri öncesinde, mü'minlerin özellikleri olarak sıralanan inanç esaslarının birini veya hepsini reddedenler kâfirler olarak anlatılmıştır. Onların gözlerinin, kalplerinin ve kulaklarının mühürlenmesi Hakkı kabul edememelerinin nedeni değil, bilakis reddetmedeki inatlarının bir sonucudur.

Allah'ı inkar edip Kur'ân'ı yalanlayan kâfirleri uyarmakla uyarmamak arasında fark yoktur. Çünkü onlar bu uyarılardan faydalanıp da imâna gelmezler. Kalpleri hakikate kapalı olduğu için onun nurundan istifade edemezler. Kulakları, hak çığılığına karşı sağır olduğundan hakkı işitmezler. Onlar, ilerde farkına varmadan elim bir azap ile azaplandırılırlar. Onlar şeytana itaat ettikleri için Allah onların gözlerine ibretle bakma imkanına perde koydu. Bu durum aynı zamanda onların gizlenmelerini, davet edilen Hakkı dinlemekten kaçınmalarını haber verir (İbn Kesir, 1990: 182-183).

“(Hidayet çağrısına kulak vermeyen) Kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.” (Bakara, 2/ 171). **“İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın. Şüphesiz Allah katında hayvanların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir. Allah onlarda bir hayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Fakat işittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi”** (Enfâl, 8/ 21-23).

Allah kâfiri hayvana benzetmektedir. Hayvanlar çobanın sesini duyarlar ama ne dediğini anlamazlar. Peygamberin çağrısını duyan ama ne dediğini anlayıp gerekeni yapmayan insan hayvana benzer. Duyu organlarının taşıdığı ham duyuları

işleyip, düşünce denen ürünü meydana getirecek olan aklın çalıştırılması burada esas olandır. Psikolojik kabiliyetleri kullanmamanın insanı ne kadar kötü hallere düşürdüğü ortadadır (Bayraklı, 2003: 381).

Küfredenlerin yanlışlıktaki örneği, kendisine ne denildiğini anlamayan hayvanlar gibidir. Sahibi ona bağırdığı zaman ne denildiğini anlamaz. Sadece sesini işitir. Onlar da hakkı işitmekte sağır, doğruyu söylemekte dilsiz, ibretle bakmada kördürler. Hiç bir şeyi dinleyip anlamazlar (İbn Kesir, 1990: 677). Körelmiş, duyarsız insanın sağduyu ile hareket etmesi, sağlıklı kararlar vermesi, doğru sonuçlara ulaşması elbette düşünülemez. Kâfirler de inatlarında ısrar ederek, haktan ısrarla yüz çevirerek kendi sonlarını hazırlamaktadırlar.

“Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, hep alaya alarak dinlerler. Kalpleri hep eğlencede(gaflette),hem o zalimler şu gizli fısıltıyı yaptılar: Bu (Muhammed), sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki! Siz şimdi gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?” (Enbiyâ, 21/ 2-3).

Kâfirler ne uyarılara kulak asarlar ne akıbetleri konusunda kafa yorarlardı ve ne de Rasûl’ün mesajını dinlerler. Onlar bu hayatı oyun sanarak Allah’tan ve ahiret gününden gafildirler. Onlar Kur’ân’ı da ciddiye almazlar, O’na bir oyun ve eğlence gözüyle bakarlar (Mevdûdî, 1986: 267-301).

3.2.1.3. Gaflet

Duyarsızlıkla eş anlamda kullanılabilecek bir diğer kavram da *gaflet*’tir. “Dalgınlık, dikkatsizlik, yanılma, bir şeyin gerekliliği ortada iken bunun idrak edilememesi, yeterince dikkat edilememesi, zamanın boşa geçmesi” (Kademoğlu, 2000: 15) anlamlarına gelen gaflet, Kur’ân’da şöyle geçmektedir:

“Ve gerçek vaad (ölüm, kıyamet) yaklaşınca, birden, inkar edenlerin gözleri donakalır! “Yazıklar olsun bize! (derler), gerçekten biz, bu durumdan habersizmişiz, gaflet içindeymişiz; hatta biz zalim kimselermişiz.” (Eniyâ, 21/ 97). ***“Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma.”*** (A’raf, 7/ 205).

İnsanın kendisine verilmiş olan akli gerektiği gibi kullanamaması sonucu doğru olana karşı kör, sağır, dilsiz hale gelmesi, gerçeklere duyarsız kalması, karanlıklardan kurtulamaması küfrün ve kâfirliğin en önemli gafleti ve bir özelliğidir.

3.2.1.4. Şeytanla Olan Yakınlık

Şeytan kavramı, kötülükle birlikte anılma, kibir, azgınlık, doğrudan sapmışlık anlamlarını akla getirir. Şeytan kelimesi, Allah'a inkâr etmeyi, insanları doğruluktan uzaklaştırmayı, kişilik bozukluğunu ifade eder.

Kur'ân şeytandan şöyle bahseder:

“Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir (Şeytanların) dostlarına gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler. Sonra da yakalarını bırakmazlar.” (A'raf, 7/ 200-202), *“Şeytan onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde buldukları (cennetten) onları çıkardı. Bunun üzerine: Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır, dedik.”* (Bakara, 2/ 36), *“De ki: Allah'ı bırakıp da bize fayda veya zarar veremeyecek olan şeylere mi tapalım? Allah bizi doğru yola ilettikten sonra şeytanların saptırıp şaşkın olarak çöle düşürmek istedikleri, arkadaşlarının ise: “Bize gel! “ diye doğru yola çağırdıkları şaşkın kimse gibi gerisin. geri (inkarcılığa) mı döndürüleceğiz? De ki: Allah'ın hidayeti doğru yolun ta kendisidir. Bize alemlerin Rabbine teslim olmamız emredilmiştir.”* (Enam, 6/ 71), *“Derken şeytan onun aklını karıştırıp “Ey Adem! dedi, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?”* (Tâhâ, 7/ 22-30).

Âyetlerde şeytanın; insanı günaha teşvik ettiği, insanları doğruluktan uzaklaştırdığı, günaha sürüklediği, kötülükleri insanların gözüne güzel gösterdiği, insanları şaşkınlık içine çektikten sonra kendi hallerine bıraktığı, vesvese verdiği anlatılmaktadır. Daha pek çok âyette şeytanın buna benzer özellikleri sıralanmıştır.

Şeytan inananların en azılı düşmanı, kâfirlerin ise en iyi dostudur. *“Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara:*

Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nida etti.... O, bir gurubu doğru yola iletti, bir guruba da sapıklık müstehak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler. Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar.” (A'raf, 7/ 22-30). Kendisine inananlara öğütler verir, imân edenlerin karşısına çıkarır. Şeytan, insan dostlarını ilerde kendisine en yaman düşman olmaya namzet kâfirler olarak yetiştirir.

Allah'ı anmaktan uzak duranlara, âyetlerini inkâr edenlere şeytanların görevlendirildiği de açıkça belirtilmektedir. Bu onların günahlarını daha da artırmalarına vesile olacaktır. **“Kim Rahman'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.”** (Zuhruf, 43/ 36).

Kur'ân şeytanın özelliklerini sıraladıktan sonra onun kâfirlerin dostu olduğunu bildirir ve mü'minlerin şeytandan ve tuzaklarından uzak durmalarını anlatır. Şeytan inkârın temellerini atmıştır. Dolayısıyla küfrün öncüsüdür. Bunun bir gereği olarak da kâfirlerin en yakınıdır. Ama kâfirler en büyük zararı şeytan dostlarından görecektir. İnananlara bir şey yapamayacaklardır. Mü'minler bu dünyada, kâfirler öbür dünyada şeytanın düşmanıdır.

Şeytanın en büyük zararı kendisine kanan ve inanan kâfir dostlarıdır. **“İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Şu halde, eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun.”** (Âl-i İmran, 3/ 175) âyeti çok güzel özetlemektedir.

3.2.2. KİBİR

Büyüklenmek, büyüklük taslamak, ululuk iddia etmek, kendini başkalarından yüksek görerek onları aşağılamak anlamlarına gelen kibir, tevâzunun zıddıdır. Küfür ve inkarın en önemli sebebi kibirdir. İstikbâr ve müstebkir kavramları kibrin türevleridir (Tekkeşin, 2000: 351).

Kibrin en ileri derecesi, Allah'a ve peygambere karşı üstünlük taslamak, O'na boyun eğmeyi kendine yedirememektir. Kur'ân'da kibirle ilgili kavramlar genelde cahiliye dönemi anlayışıyla benzer topluluklara özgü olup hamiyet, sefeh, asabiyet gibi terimlerle ifade edilen; soyluluk, zenginlik, siyasî ve içtimâî statü gibi

motiflerle beslenen bir zorbalık olarak yansır ve bir haksızlık olarak ortaya çıkar. Allah'ın ismi olarak geçen *Mütekebbir*, büyüklüğün sadece O'na ait olduğunu ifade eder (Çağrı, 2002: 562).

Kur'an terminolojisinde kibir; kâfirin en tipik özelliğidir ve mü'minlere yakışmaz ve onlarda güzel huyların oluşmasını engeller. Dolayısıyla cennete girmeye de engeldir.

“Hani biz meleklere (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kafirlerden oldu.”
(Bakara, 2/ 34).

Şunu belirtmek gerekir ki melekler, Âdem'in zâtına secde etmediler. Secdeyi, O'na verilen bilgi ve marifet nuru adına Allah'a yaptılar. Yani, O'nun bilgisi de Allah'tan geldiğine göre secdeyi Allah'a yapmış oldular (Bayraklı, 2003: 310). İblis Hz. Âdem (a.s.)'e secde etmeyi reddeden, kıyamete kadar insanları saptırmak için Allah'tan mühlet isteyen cine verilen isimdir. İblis, büyüklük taslaması, kibirlenmesi ile kâfirlerden olmuştur. Bu durum kibrin, kâfirlerin en belirleyici özelliği olduğunu gözler önüne sermektedir. İblis, kibirden dolayı secde etmemiştir, nefsin gurur boyutu ona, insanın üstünlüğüne karşı boyun eğdirmemektedir. Kibir ve gurur yönü ağır basan insanlar da daha çok şeytana yakın olmaktadır. Kibirden uzaklaşan Allah'a yaklaşır, kibre düşen şeytana yaklaşır.

Kibir ve gurur ile hareket eden insanlar, herhangi bir ibret işaretinden nasihat almazlar, kendilerine ders verebilecek herhangi bir şeyden hiçbir şey öğrenmezler. Kur'an'a göre, kendisinin Allah'a boyun eğmekten, kul olmaktan daha üstün olduğunu düşünen, O'nun emirlerine aldırış etmeyen, kendisi Allah'ın kulu, Allah da onun Rabb'i değilmiş gibi tavır takınan kimse mağrur ve kibirlidir. Bu tavır hiçbir gerekçeye dayandırılmaz ve kabul görmez (Mevdûdî, 1986: 85). Bu durum âyette de şöyle belirtilmiştir:

“Yeryüzünde haksız yere böbürleneni ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen ona saparlar. Bu durum, onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri

gelmektedir.” (A’raf, 7/ 146). Allah’a itaatten kaçınan, insanlara büyüklük taslayanların kalpleri Allah’ın emirlerini ve büyüklüğünü anlayacak idrakten yoksundur.

Kur’ân’da kibirden bahsedilirken Firavun ve Hz. Mûsa’dan sıkça örnek verilir. Firavun servetinden ve iktidarından ötürü büyüklendi, kendini vahyin muhatabı saymadı, mesajın hakikatine teslim olup, itaat edeceği yerde kibirlilik tasladı (Mevdûdî, 1986: 327). *“Sonra onların ardından da Firavun ve toplumuna Musa ile Harun’u mucizelerimizle gönderdik, fakat onlar kibirlendiler ve günahkar bir toplum oldular.”* (Yunus, 10/ 75), *“ Musa da: Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım, dedi.”* (Mü’min, 40/ 27).

İnkâr edenler, anlamadıkları veya Kur’ân’da bir eksiklik buldukları için itiraz etmiyorlar. Onların itirazlarının asıl nedeni, gurur ve kibirlidir. Allah, hiç kimseni kalbini haksız ve sebepsiz yere mühürlemez. İnsanı Allah’a teslim olmaktan alıkoyan sahte bir büyüklük duygusu kalbin mühürlenmesinin en önemli sebebidir.

“Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah’ın ayetleri hakkında mücadele edenler gerek Allah yanında, gerekse iman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.” (Mü’min, 40/ 35), *“Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah’ın ayetleri hakkında münakaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah’a sığın. Kuşkusuz O, işiten ve görendir.”* (Mü’min, 40/ 56). İşte bu büyüklük taslamaları, kâfirleri hak ve hakikate karşı duyarsız hale getirerek hayvanlık derecesine indirmektedir (Bakara, 2/ 171).

Allah’ın dinini yalanlayıp, inkâr edenlerin sonlarının ne olacağı ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Kibirleri yüzünden gidecekleri yer cehennemdir.

“Onlar, Kitab’ı ve peygamberlerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Onlar yakında (gerçeği) anlayacaklar! O zaman boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde, sürüklenecekler, Kaynar suda, sonra da ateşte yakılacaklardır. Sonra onlara: Allah’ı bırakıp da koştuğunuz ortaklar nerededir?

denilecek. O Allah'tan başka (taptıklarınız). Onlar da: "Bizden uzaklaştular, zaten biz önceleri hiçbir şeye tapmıyorduk", diyecekler. İşte Allah kafirleri böyle şaşırır. Bu, sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür. İçinde ebedi kalmak üzere cehennem kapılarından girin! Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne çirkindir!" (Mü'min, 70/ 76).

Onlar, Allah'ın kitabını ve elçisini inkâr ettiler, O'nun getirdiği âyetler üzerinde düşünmediler. Aksine elçiyle tartışmak yoluna gittiler. Bu yüzden hidayet kapıları kapanmıştır (Mevdûdî, 1986: 165).

Hz. Lokmanın kibirle ilgili öğütlerinin önemi çok daha iyi anlaşılmalıdır.

"Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez." (Lokman, 31/ 18).

Mü'min, kâfirler gibi kibir ve büyüklük taslayarak, başkalarını küçük görerek yüzünü insanlardan çevirmez, gururla başkalarına kendi üstünlüğünü kabul ettirmek için kendini beğenerek yürümez. Her zaman alçak gönüllü, ağırbaşlı, her işinde orta yollu olur.

Kâfirlerin, en temel özellikleri olan kibirlerinin meydana getirdiği bazı kişilik bozukluğu, onların özelliği insanlarla alay etmeleri onları küçümsemeleri ve onları suçlayıcı, hakaret içeren sözler söylemeleridir.

3.2.2.1. Alay (İstihzâ)

Başkasının söz ve davranışlarını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onu küçük görmeye istihzâ denir. İstihzâ alay etmek demektir. Kur'ân'a baktığımız zaman âyetlerin çoğunda alay konusu, gerek Hz. Muhammed'in gerekse önceki peygamberlerin tebliği ve peygamberliklerini başarısız kılmak için başvurduğu psikolojik bir savaş taktiği olarak zikredilmekte, eski topluluklardan örnekler verilmekte, başlarına nelerin geldiğini anlatılmaktadır (Çağrı, 2001: 347).

İstihzâ kavramının tersi ciddiyettir. Önem verilen, titizlik gösterilen, üzerinde durulan iş ve eylemler bu kavramla ifade edilir. Kur'ân bu konuda insanları ciddi bir şekilde uyarır.

İnanmayanlar haktan ve hakikatten hoşlanmadıkları için hak ve hakikatten yana olanlarla dalga geçerler (Zuhruf, 43/ 78). Kâfirlerin peygamberlerle ve ona inananlarla dalga geçmeleri yeni bir şey değildir. Onlar öteden beri bu davranışlarını sürdürmüşlerdir. Onların kişiliklerinin ve kibirlerinin bir parçası olan alay etmek, onların sonlarını hazırlamıştır.

“Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, hep alaya alarak dinlerler.” (Enbiyâ, 21/ 2).

“Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, bu yüzden onlarla alay edenleri alay ettikleri şey (azap) kuşatıvermişti.” (En'am, 6/ 10).

“Onlara bir peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi.” (Hicr, 15/ 11).

“Ne yazık şu kullara! Onlara bir peygamber gelmeyegörsün, ille de onunla alay etmeye kalkışsınlar.” (Yâsin, 36/ 30).

“Sonunda yaptıklarının cezası onlara ulaştı ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatıverdi.” (Nahl, 26/ 34).

Allah dünya hayatını kâfirlere süslü göstermiş, onların bu hayata razı olup, güvendiklerini, dünya hayatında mal, mülk toplamaya çalıştıklarını, fakat Allah'ın razı olacağı yerlerde harcamaktan kaçındıklarını, mü'minlerle alay ettiklerini haber veriyor. Ne var ki mü'minlerin gidiş yerleri ve akıbetleri onlardan çok daha iyidir (İbn Kesir, 1990: 817).

“Kafir olanlar için dünya hayatı cazip kılındı (Bu yüzden) onlar, iman edenler ile alay ederler. Oysa ki, (iman edip) inkardan sakınanlar kıyamet gününde onların üstündedir. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.” (Bakara, 2/ 212).

Kişilerle, değerlerle alay etmek ve dînî meseleleri hafife almak inanmayanların en tipik özelliklerindedir. Bilgisiz, cahil insanların genel karakteri, muhataplarını alaya alarak kendi derecelerine çekerler. Böylelikle güçlü olanı zayıf düşüreceklerini zannederler. İnanmayanlar, inanan insanları küçük düşürmeyi hedefler. Bu tutumlarıyla aslında kendi basitliklerini ve hafifliklerini ortaya koyarlar. Bu gibi durumlarda ağırbaşlılık, yerine göre sükût etmek cahile verilecek en güzel cevaplardandır (Sert, 2004: 265). **“Sen bırak onları, kendilerine söz verilen günlerine kavuşuncaya kadar batıla dalsınlar, oynaya dursunlar.”** (Zuhruf, 43/ 83).

Dünya hayatı bütün güzelliğiyle kâfirleri etkiler ve kendine çeker. Kâfirler de dünya hayatına sıkıca bağlanır, vazgeçemezler. Dünya malı, sevgisi, hırsı bütün hayatını kapsar. Sonra da bunlarla övünür, kibirlenir ve diğer insanları küçümser. **“Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği ziraatçıların hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer çöp olur. Ahirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah’ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir.”** (Hadîd, 57/ 20).

Kur’ân’ın bu konudaki tutumu, insanlara öğüdü kesin ve açıktır. **“...Allah’ın ayetlerini eğlenceye almayın. Allah’ın sizin üzerinizdeki nimetini, (size verdiği hidayeti), size öğüt vermek üzere indirdiği Kitab’ı ve hikmeti hatırlayın. Allah’tan korkun. Bilesiniz ki Allah, her şeyi bilir.”** (Bakara, 2/ 231).

İnkârcıların alay konusu yaptığı konuların en başında peygamberlerin insan olması gelmektedir. Bununla beraber mü’minlerin, zayıf, mal ve mülk sahibi olmayan insanlar olması onların alay konusu ettiği şeylerden bir diğeridir.

İnsanlar inkâra bulaşmışlarsa, ne olursa olsun inanan insana tahammülleri yoktur ve her fırsatta onunla dalga geçerler. Çünkü onların gerçekleri duymaya tahammülleri yoktur. Bu onların düşünce yapılarının temel sonucudur.

3.2.2.2. Öfke ve Saldırganlık

Engellenme, incinme ve göz dağı karşısında gösterilen şiddetli kızgınlık duygusu; gazap, hiddet anlamlarına gelen öfke, ahlâkî eksiklikten kaynaklanabilmektedir. Öfke hilm kavramının karşıtı olan bir terimdir (Köten, 2000: 301). Öfke, kâfirlerin mü'minlere karşı takındıkları genel bir tavidir.

Tarih boyunca inanan ve inanmayanlar arasındaki mücadele gizli veya aşikâr şekilde süregelmektedir. İnanmayanların en belirgin vasıflarından biri, bilhassa, muhtemelen kendi aleyhlerine olabilecek şeyleri hissettiklerinde saldırıya geçmeleridir. Onlar, bazen de açık bir saldırganlıkla harekete geçmekte ve sınır tanımamaktadırlar (Sert, 2004: 263).

“Onlar, güçleri yeterse, sizi dininizden döndürmek için sizinle savaşmaktan hiçbir zaman geri durmazlar. Sizden de her kim, dininden döner ve kâfir olarak can verirse artık onların bütün amelleri, dünyada ve ahirette boşa gitmiştir. İşte onlar, cehennemliklerdir. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır.” (Bakara, 2/ 217).

Kâfirler inananlara karşı birlik içinde gibi görünseler de aslında kibirleri sayesinde ayrılık içindedirler. ***“İnkâr edenler (boş) bir gurur ve bir parçalanma içindedirler.”*** (Sâd, 38/ 2). Burada asıl görev, mü'minlere düşmektedir; onlar inkarcıları iyi tahlil etmeli, davranışlarını ona göre düzenlemelidirler.

İnanmayanların dine karşı gösterdikleri bir diğer saldırganlık şekli de Kur'ân'adır. Onlar Kur'ân okunmasına tahammül edemezler, her fırsatta bunu engellemeye çalışırlar, dikkatleri dağıtmaya çalışarak Kur'ân'ın anlaşılmasına izin vermek istemezler. Allah'ın âyetlerini ciddiye almaz tavır takınarak inananlarla alay ettiklerini düşünürler. ***“Hakikati inkar edenler [birbirlerine]: “Bu Kur'an'ı dinlemeyin, ve onun hakkında saçma, anlamsız şeyler uydurun ki onu(n gücünü) basturasınız!” derler.”*** (Fussilet, 41/ 26).

Kâfirlerin ruh hallerini yansıtan bu saldırgan tavır zamanla şiddete dönüşmüştür. Müslümanların artması ve güçlenmesi ile çaresiz kalan kâfirler bu yola başvurmaya başlamışlardır.

Şiddet; fiili saldırıları, cana ve mala kastetmeyi ifade eder. Aynı zamanda azgınlık, taşkınlık, isyân ve tuğyanın davranışa yansımaları da şiddet diye tanımlanır. İnananlar ile inkârcıların tarihteki mücadelesinde son aşamayı şiddet oluşturmaktadır (Önkâl, 1981: 85).

Kur'ân kâfirlerin, peygamberlere ve onlara inananlara karşı gösterdikleri şiddeti sıkça vurgulamıştır. Hz. İbrahim (a.s.)'in Nemrut tarafından ateşe atılması, Hz. Musa (a.s.) ve Firavun arasında geçen mücadele ve Firavun'un yaptığı eziyetler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in müşrikler tarafından Mekke'den hicret etmek zorunda bırakılması şiddet örneklerinden en belirgin olanlarıdır.

İnkâr fikri, kişinin tüm hayatından etkilenen ve gene tüm hayatını etkileyen bir olgudur. İnsan, yersiz istekleri, olumsuz duygu ve düşünceleri, yaşadığı çevrenin ve insanî ilişkilerin bozukluğu sonucu olarak inkâr yolunu seçer. Bu seçiminden de tüm hayatı, istekleri etkilenir ve o kişide davranış ve kişilik bozukluğu özelliği olarak kendini gösterir.

3.3. KUR'ÂN'A GÖRE MÜNÂFIKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Münâfığın; küfrünü gizleyerek, kendini mü'min gösteren veya iman ile küfür arasında bocalayan kişiyi anlatan bir terim olduğunu daha önce söylemiştik. Münâfık kelimesi, Cahiliye devrinde mevcut olmakla birlikte, terim manasıyla kullanıldığı görülmemektedir. Nifak kelimesi de Kur'ân'da kök halinde, münâfık şeklinde, münâfık erkeklerle münâfık kadınların özelliklerinin anlatılması sûretiyle sıklıkla geçmektedir. Münâfıklarla ilgili müstakil bir sûre de mevcuttur. 8Alper, 2006: 565). Bu âyetlerle genel olarak, münâfıkların inanç şekilleri, ferdî ve sosyal hayattaki durumları, psikolojik ve ahlâkî yapıları vurgulanmıştır.

Bu ana başlık altında Kur'an-ı Kerim'de karakter özellikleri anlatılan münâfıkların psikolojik yapıları üzerinde durulacaktır.

3.3.1. FERT OLARAK MÜNÂFIK

Münâfık kavramı, hem psikolojik hem sosyal açıdan çok yönlü bir kavramdır. İnsanların eski inanışlarını ter edip, İslâmiyet'i benimsemesi çok kolay olamamıştır. Hızlı değişime ayak uyduramayan kişilerde nifak hastalığı görülmüştür.

Kur'an'a baktığımızda nifak ve münâfıkların halleri anlatılırken Medine döneminde nâzil olan âyetler dikkat çekmektedir.

Mekke döneminde münâfıkların bulunmaması ve Medine döneminde ortaya çıkmaları da onarın hayata hangi gözle baktıklarının ve münâfıklıklarının temel nedenini ortaya koyması bakımından anlamlıdır. Mekke'de Müslümanlar güçsüz ve baskı altındaydılar. Medine'de ise güç sahibi olmuş, devlet kurmuş, çevreye da hakim olmaya başlamışlardır. Münâfıklar böyle bir dönemde ortaya çıkıp, Müslümanların bu gücünden faydalanmak istemişlerdir. Hiçbir münâfik Mekke'de mü'min görünüp olmadık zulüm ve hakarete katlanamazdı. O yüzden zorluk zamanında münâfik olmaz. Medine döneminde, mü'min olmanın avantajları varsa; münâfik sürüsü bundan pay almak için mü'min gözükür.

Kur'an'a baktığımızda iki tür münâfıktan bahsedildiğini görürüz. Birinci tipteki münâfıklar gerçekte inanmazlar ama inandık derler. Bunlar hâlis (gerçek) münâfıklardır.

“Ve öyle kimseler var ki gerçekte inanmadıkları halde “Biz Allah’a ve ahiret gününe inanıyoruz” derler.” (Bakara, 2/ 8).

İkinci türdeki münâfıklar ise, imanla küfür arasında bocalayan, hangisine dahil olacağını bilemeyen kimselerdir. Kur'an bir âyette bu kişilerden şöyle bahseder:

“..bu taraftakilerle diğerleri arasında bocalayıp dururlar, ne o tarafa ne de bu tarafa [sadık] kalırlar. Allah'ın saptırdıkları için asla bir çıkış yolu bulamazsın.” (Nisâ, 4/ 143). İtikatta münâfik kâfirle eşittir. Amelde münâfik, zâlimdir. Müslüman olduğu halde yalan söyleyen, zina yapan, emanete hıyanet eden, rüşvet alanlar gibi zâlimler böyledir.

Kur'an'ın problemlili bir kişilik olarak üstünde durduğu münâfik karakteri şahsiyet bütünleşmesine erememiş, ahlâkî açıdan zaafı bulunan, imân hayatları açısından sürekli bir ikilem yaşayan kişilerdir. Kur'an-ı Kerîm'deki münâfıklarla ilgili âyetler incelendiğinde, her biri başka bir ahlâkî bozukluk ve kötülük olan pek çok tutuma dikkat çekildi görülmektedir. Zaten insanın en temel psikolojik özelliği

olan imân alanında aynı esas üzerinde sabit kalmayı başaramamış birinin, istikrarlı şekilde faziletli bir ahlâkî hayat sürmesi de beklenemez. Yani, imân hayatlarında gösterdikleri bu ikili tutumun ahlâkî yapılarındaki bozukluktan kaynaklandığını söylemek de mümkündür (Alper, 2001: 14-19).

Münâfiklar bu belirgin kişilik özellikleri başlıklar halinde incelenecektir.

3.3.1.1. Yalan Söylemeleri ve Yalan Haber Yayımları

Yalan, kişiyi gerçeği saklayıp, bildiğinin aksini söylemesidir. Gerçeğe aykırı beyan, yalan yere şahitlik yapmak, gerçeği gizlemek de yalan kapsamına dahildir. Zıttı ise sıdk (doğruluk)' tır. Yalan Allah'ın bildiği hakikati ve yarattığı şeyi inkar olduğu için Kur'ân'da en çok zikredilen alçaklıktır. Sıdkın şeref olması gibi, yalan da alçaklıktır.

İslam dininde yalan kesinlikle haramdır ve mü'minde olmaması gereken özelliklerin başında gelir. Bununla birlikte üç yerde yalan söyleyebilme ruhsatı verilmiştir. Peygamberimiz bu üç yeri şöyle açıklamıştır:

“Ey insanlar, pervanenin ateşe atılması gibi sizi yalanın peşine düşmeye sevk eden şey nedir? Hâlbuki üç yer hariç yalanın her çeşidi Âdemoğluna haramdır. Bu üç yere gelince: Kişinin rızasını sağlamak için eşine yalanı; harpte söylenecek yalan; İki Müslüman'ı barıştırmak niyetiyle söylenen yalan.” (Tirmizî, Birr, 26). Bu üç yerin dışında yalan söylemek veya yalan kapsamına giren fiillerde bulunmak Müslümana asla yakışmaz. Münâfikların gerçek yalancılar olduğunu Kur'ân şöyle anlatır:

“Ve öyle kimseler var ki gerçekte inanmadıkları halde “Biz Allah'a ve ahiret gününe inanıyoruz” derler.” (Bakara, 2/ 8).

“Münafıklar sana geldikleri vakit: “Şahitlik ederiz ki sen muhakkak Allah'ın elçisisin.” derler. Senin mutlaka kendisinin elçisi olduğunu Allah bilir ve Allah münafıkların yalancı olduklarına şahitlik eder. Onlar yeminlerini [yalan ve sahtekarlıklarına] kalkan yapmakta ve böylece başkalarını Allah yolundan saptırmaktadırlar. Yaptıkları, gerçekten çok çirkindir.” (Münafikûn, 63/ 1-2).

İnandım dediği halde inanmamak, gönül ile dilin aynı olmadığını, aralarında birlik olmadığını gösterir. Bu birlik tevhitir. Birliğin olmadığı durumlarda kişi çift şahsiyetli olur, böyle insanlara da münâfık denir. Kalpte olmayanın dille söylenmesi insanın kendisini yalanlamasıdır. Kendi kendisiyle çatışan psikolojik yapıyı rencide eden bir durumdur (Bayraklı, 2003: 207).

Âyette görüldüğü gibi münâfıklar, hakikate inanmadıkları halde, yalan söyledikleri şeyler üzerine “şehadet ederiz” diyerek yalanlarını meşrulaştırmaya çalışan kimseler durumundadır. Yalan söyledikleri halde yalan yere yemin de etmektedirler. Münâfıklar, nifak kelimesinin anlamında bulunan, “örtme, gizlenme” eylemlerine uygun olarak, sürekli eylemlerini yalanla gizleme ve kendilerini yeminle mazur gösterme gayreti içinde içindedirler. Yemin onların kalkanıdır. Yalanlarının ortaya çıkması durumunda can ve mallarını korumak için bu kalkanı kullanırlar (Taberî, t.y.: 2536).

Lüzumsuz ve yalan yere yemin etmek münâfıkların en tipik özelliğidir. Tevbe Sûresi’nde de bu durum geçmektedir: ***“İkiyüzlüler, kötü] bir şey söylemedikleri konusunda Allah’a yemin ediyorlar; oysa, onların hakkı inkara varan bir söz sarf etmiş oldukları ve (böylece,) önce Allah’a teslimiyetlerini ifade edip sonra da hakkı inkar etmiş oldukları bilinen bir şey: böyle yaparken onlar, ulaşamayacakları bir amaç peşindeydiler. Allah’ın, ve O’nun lütuf ve cömertliği sayesinde Elçisi’nin kendilerini (ruhen ve manevî olarak) zengin ve yetkin kılmasından başka bir hata (ya da eksiklik) bulamazlardı [dinde]. Bundan sonra, eğer pişman olup tevbe ederlerse, bu onların kendi iyiliklerine olacaktır; ama yüz çevirirlerse, Allah onları hem bu dünyada hem de öte dünyada pek çetin bir azaba uğratacak; ve onlar da bu dünyada kendilerine ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.”*** (Tevbe, 9/ 74).

Diğer bir âyette münâfıkların bu durumları ve görecekları karşılık anlatılmıştır. Bu dünyada iken uğruna yalan söyledikleri hiçbir şey onlara fayda vermeyecek, ebedî olarak cehennemde kalacaklardır. Son bir çareyle Allah huzurunda da yemine başvuracaklar ve bu sadece onların günahlarını artıracaktır. Bu durum şöyle belirtilmektedir:

“Onlar ahidlerini [yalancılıklarına ve sahtekarlıklarına] örtü yaptılar ve böylece başkalarını Allah yolundan alıkoydular: bu nedenle onları alçaltıcı bir azap beklemektedir. Ne dünyevî servetleri ne de soy soplaları onları Allah’a karşı koruyamayacaktır: Onlar, kalıcı meskenleri olan cehenneme mahkum edilmişlerdir! Allah’ın onların tümünü tekrar dirilteceği Gün, [şimdi] senin önünde yemin ettikleri gibi, [varsayımlarında] haklı oldukları zannıyla O’nun önünde de yemin edecekler. Gerçek şu ki, [en büyük] yalancılar onlardır!” (Mücadele, 58/ 16-18).

Münâfıkların yalancılıklarını yalan haber yayma konusunda da görmekteyiz. Mü’minlerin arasına korku salmak, onların azim ve sebatlarını sarstmak, manevî kuvvetlerini zaafa uğratmak ve şevklerini kırmak için duyduğunu çarpıtarak anlatmaktadır (Yıldız, 2000: 137). Bu fitneye ve toplum içinde üzüntüye sebep olmaktadır. Münâfıkların böylesi bir durumdan hoşlandıkları Kur’ân’da şöyle anlatılır:

“Andolsun ikiyüzlüler, kalplerinde hastalık olanlar ve yalan haberler yayarak [Peygamber’in] kent[ın]de huzursuzluk çıkaranlar...” (Ahzâb, 33/ 60), **“Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar...”** (Nisâ, 4/ 83).

Hz. Muhammed (s.a.v.) de pek çok hadisinde münâfiklardan bahsetmiştir. Münâfıkların özelliklerinin sayıldığı hadis dikkat çekicidir. Yalan söylemeleri, münâfıkların en temel vasfıdır. Diğer ikisi de sözünden dönme ve emanete hıyanet etmek sûretiyle güveni boşa çıkarmadır:

“Münâfığın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünden cayar, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder.” (Buharî, İman, 26).

Dikkati çeken husus, münâfıkların yalanlarında inandırıcı olmalarıdır. Muhatabını inandırmada özel bir yetenek gerektirir. Münâfıklar bunu güzel bir şekilde başarmışlar, sözlerini etkileyici bir biçimde söylemişlerdir. Kur’ân bize bunu şöyle haber vermektedir:

“...konuşurlarsa sözlerini dinlersin...” (Münafikûn, 63/ 4), “...Onları konuşma üsluplarından muhakkak tanırsın...” (Muhammed, 47/ 30). Münâfiklar, sözlerini dinletecek kadar tumturaklı ve güzel konuşurlar, muhatabı etkilerler. Onların üslubu kendilerini ele verir ve onları tanırsın.

İnsanları etkileme yolunda güzel konuşmanın önemini idrak etmiş olan münafık, bu meziyetini her fırsatta müminleri aldatmada kullanmıştır. Mü'minler bunun farkında olmalı ve uyanık olmalıdırlar. Münâfiklara inanmamalı, aldanmamalıdırlar.

3.3.1.2. Riyâ (Gösteriş)

Allah için yapılması gereken amel ve ibadeti kullara gösteriş olsun diye yapma, saygınlık kazanmak, çıkar sağlamak gibi nedenlerle sahip olduğundan üstün özellikler taşıdığına başkalarını inandırmak şeklinde tanımlanan riyâ insanın Allah'ın rızasından başka bir şey elde etme çabasıdır (Çağrıcı, 2008: 137).

Riyâ duygusunun dışa yansımalarının 5 şekli vardır. Bunlar; beden, dış görünüş, söz, amel, sosyal çevreyle ilişkide dindarlık süsü verme şeklinde sıralanabilir (Çağrıcı, 2008: 138).

Beden ile yapılan riyâ; yorgunluk, bitkinlik, sararıp solma gibi haller göstererek, ahiret hususunda fazla korkulu olduğunu, bunun sonucu olarak da az yiyip içtiğini göstermek amacı güdülen riyâ şeklidir. Vücudun bakımsızlığı, saç ve sakalın karışıklığı ile ahiret işleriyle meşguliyetini gösterir. Rengin solması, yorgunlukla sürekli oruç tuttuğunu göstermesi gibi...

Dış görünüşü ile yapılan riyâ; kılık kıyafeti ile ilgilidir. Giyimine dikkat etmeyip, dağınık ve pis giyinerek dünyaya ilgi duymadığını, ahiret için çabaladığını göstermeye çalışmak şeklinde kendisini gösteren riyâ çeşididir.

Sözle riyâ da ise; emri maruf yaptıklarını göstermeye çalışırlar.

Amelle riya; yalnızken namaz kılmadıkları halde başkalarının yanında namaz kılmaları, namaz kılarken rükunlarını uzatmaları, huşûlu gibi görünmeleri, sürekli oruç tuttıklarını söylemeleri bu riyâ sınıfına girer.

Sosyal çevreyle riyâ ile kastedilen de, arkadaşlarının çokluğu ile riyâ yapmaktır. Çok fazla insan tarafından sevildiğini, arkadaşlarının ve çevresinin çok olduğunu göstermeye çalışmak... (Gazalî, 1987: 648- 650).

Riyâ gizli şirk, münâfıklıktır. Amellerde esas olan gizlilik, sadece Allah'ın rızasını kazanmaktır. Peygamberimiz **“Allah'tan başkasını kastederek amel etmeyin, riyâdan kaçınınız; çünkü riyâ, Aziz ve Celil olan Allah'a karşı şirktir.”** (İbn Mâce, Fiten, 16) buyurarak konunun önemini göstermiştir. Riyânın zıddı, ihlastır.

Riyânın nifakla ilişkisine gelince, riyâ da nifak da kalpte olandan başkasını göstermektir. Anlam olarak birbirlerini tamamladıkları gibi, riyâ münâfıkların vasfıdır. Riyâ ihlasın zıddı olup, insanın kalbinin ve aklının en dip köşesinde yaşayan, onu kötü sona götüren tehlikeli bir düşmandır (Yıldız, 2000: 97). Münâfıkların gösteriş için ibadet ettiklerini gösteren bir âyette şöyle denilmektedir:

“Şu namaz kılanların vay haline ki, onlar namazlarında gaflet ederler (kıldıkları namazın değerini bilmez, ona önem vermezler). Onlar gösteriş (için ibadet) yaparlar.” (Mâûn, 107/ 4-6).

Âyette de belirtildiği üzere, münâfıklar namaz başta olmak üzere ibadetlerde isteksizdirler. Onların namazları bir musîbeti üstlerinden atmak gibidir. Namazlarında başka şeylerle ilgilenirler, elbiseleriyle oynarlar. İbadetlerinin Allah'ı anmakla en küçük bir ilgisi yoktur, sadece şekilden ibarettir. Kalbinde Allah'ı zikretme şeklinde bir niyet yoktur. Hangi düşünceyle namaza başlamışsa o düşünceyle de namazını bitirir (Mevdûdî, 1986: 107).

Bir başka âyette de bu durum şöyle anlatılır:

“İkiyüzlüler, güyâ Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Oysa O, onları aldatır. Namaza kalktıkları zaman da üşenerek kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar.” (Nisâ, 4/ 142).

Namazı cemaatle kılmak, samimi bir Müslümanla münâfığı ayıran bir kıstastır. Hz. Peygamber zamanında bir kişi düzenli ve vaktinde namaz kılmadıkça İslâm toplumunun bir ferdi sayılmazdı. Eğer bir kişi, sürekli olarak cemaatten uzak durursa, bu o kişinin İslâm'dan da uzaklaştığına delâlet etmekteydi. Burada gerçek

mü'minle münâfîğı birbirinden ayıran husus, namazlarında üşenmemeleri ve istekli olmaları, namazlarını cemaatle ve düzenli kılmalarıdır (Mevdûdî, 1986: 371).

Verdikten sonra başa kakan ya da gösteriş için sadaka veren kimselerin verdikleri şeylerin, sert kayalar üzerinde bulunan az bir toprağa benzeyip; az bir yağmur yağınca, toprağı sildiğı ve üzerinde ot, ekin, hiçbir şeyin bitmediğı; Allah rızası için yapılan iyiliklerin ise bayır üzerinde verimli toprağa benzeyip yağmur görünce bol bol meyve verdiğı aşağıdaki âyetle çok güzel ifade edilmiştir:

“Siz ey imana ermiş olanlar! Servetini gösteriş ve övgü için harcayan, Allah’a ve Ahiret Günü’ne inanmayan kişinin yaptığı gibi, iyiliğini başa kakarak ve [muhtaç kimsenin duygularını] inciterek yardımlarınızı değersiz hale sokmayın: Onun hali, üzerinde [biraz] toprak bulunan yumuşak bir kayanın hali gibidir, bir sağanak vurunca onu sert ve çıplak bırakır. Bu gibilerin, yaptıkları [hayırlı] işlerinden hiçbir kazançları olmaz: zira Allah, hakikati reddeden bir toplumu hidayete erdirmez.” (Bakara, 2/ 264). İşte münâfiklar gibi gösteriş yapmayan mü'minlerin sadakaları da her hâl ve halükârda ürün verecek, sahibine dünya ve ahirette fayda sağlayacaktır. Gösteriş yapan kimseler ise şeytanı dost edinmişlerdir. Böyle kimseler Allah'ın sevgisinden uzaktır.

“Allah’a ve Ahiret Günü’ne inanmadıkları halde mallarından başkalarına [sırf] insanlar görüp takdir etsinler diye harcayanları Allah sevmez; yakın dostu şeytan olan kişi, ne kötü dost sahibidir.” (Nisâ, 4/ 38).

Münâfîğın ibadetinin amacı, sadece insanların beğenisini kazanmak, kişisel menfaat elde etmektir. Allah emrettiğı veya hesap vereceğı için değil, dünyevî hesaplar uğruna ibadet eden münâfık bununla Allah'ı ve inananları kandırdığını zanneder ama, asıl aldanan kendisidir ve o da bunun farkında değildir. Çünkü, başkaları görsün diye yapılan ibadetin derecesinde eksilme vardır.

3.3.1.3. Bencillik ve Cimrilik

Bencillik, kişinin kendi çıkarlarını her şeyden ve herkesten üstün tutmasıdır. Kur'ân'da ve günümüzde ahlâk ve psikoloji terimi olarak kullanılan “insanın sadece

kendisiyle ilgilenmesi, ilişkide bulunduğu herkesi ve her şeyi kendi yararına kullanma isteği (egoizm)” pek çok şekilde ifade edilmektedir (Hökelekli, 2000: 170).

Kibir, cimrilik, kindarlık gibi duygularla yakından ilişkili olan bencillik âyetlerle kınanmış, bunların yerine sevgi, dostluk, yardımlaşma gibi ahlâkî davranışlar öğütlenmiştir.

Münâfıklar menfaatlerine aşırı derecede düşkündürler. İmân eder görünmelerinin altında yatan temel neden de budur. Münâfıkların neden Medine döneminde ortaya çıktığına daha önce değinmiştik. Onlar çıkarları gereği, İslâm Devleti’nin gelişmesi üzerine beklemiş ve pay kapma adına harekete geçmişlerdir. İbadetlerindeki gösteriş de gene çıkarları öyle gerektirdiği içindir.

Mü’min kardeşini kendisine tercih ederken; münâfık her türlü menfaatin kendisinin olmasını ister ve her zaman kendi çıkarları peşindedir (Sert, 2004: 277).

Can ve mallarına zarar geleceği endişesiyle cihattan geri durmak da bencillik kapsamında düşünülebilir. Çünkü, cihat tüm bu dünyevî menfaatlerden geçebilmeyi, fedakârlıkta bulunabilmeyi gerektirir.

İmânı zayıf kişilerin, imândaki samimiyeti ve sabrı ölçen savaş günlerinde daha da belirginleştiği görülmektedir. Söz konusu Tebük Seferi’nde Müslümanlar, Rum askerleriyle savaşmak üzere davet olunduklarında zayıf imânlı kişilerin ve münâfıkların, sefere katılma ağır davrandıkları, geri durdukları görülmektedir (Yıldız, 2000: 151). Allah onlara şöyle seslenmektedir:

“Ey iman edenler! Size ne oldu ki “Allah yolunda savaşa çıkın” denildiği zaman yere çakılıp kaldınız. Ahiretin yerine dünya hayatına mı razı oldunuz? Oysa dünya hayatının geçimliği ahirete göre çok azdır. Eğer Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir. Siz ise O’na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (Tevbe, 9/ 38-39). Âyetler Tebük Seferi ile ilgilidir. Tebük Seferi’nin hazırlıklarının yapıldığı sırada kıtlık sıkıntısı, mesafenin uzak oluşu, Medine’de meyvelerin olgunlaşma ve toplanma zamanının gelmesi gibi nedenler Müslümanlardan bazılarında ve münâfıklarda isteksizlik yarattı. Âyette böyle

kişilerden bahsedilmektedir (Mevdûdî, 1986: 209). Allah bencillikleri yüzünden savaştan geri kalanları uyardıktan sonra, onarın kötü durumlarını ve içinde buldukları ruh halini göstermek için şöyle buyurur:

“Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, “Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık” diye Allah’a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah, biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar.” (Tevbe, 9/ 42). Savaş gibi zor ve kişinin imânını sınavacak bir durum münâfıkla gerçek mü’mini birbirinden ayırmaktadır.

Münâfıklar, Tebük Seferi’nin zor olacağını tahmin ediyorlardı. Mevsim şartları da bunu gösteriyordu. Eğer bu zor şartlar olmasaydı onlar da gelebilirlerdi. Bu durum münâfıkların psikolojisini ortaya koymaktadır.

Bencillikle yakından ilişkili ve bencilliğin doğal bir sonucu olan cimrilik; servet edinme tutkusuyla karşılıksız harcama ve hayır yapmaktan kaçınma eğilimidir. Farsça “cimri” kelimesinden gelmektedir. Pintilik anlamında kullanılmaktadır. Zıttı cömertlik ve eli açıklıktır. Dil bilimciler, mal varlığı konusundaki cimriliğe “*buhl*”, genel olarak iyiliğin her türlüünden kaçınmak haline gelen köklü bir huy olan cimriliğe de “*şuh*” demişlerdir (Çağrı, 1993: 4).

Cimrilik insanın yaratılışında vardır. Bu gerçeği **“Gerçekten insan hâris ve cimri yaratılmıştır”** (Meâric, 70/ 19) âyetiyle görmekteyiz. Ama bu özelliği iyi ayarlamak, sınırını iyi değerlendirmek kişiye düşmektedir.

“O halde gücünüz yettiğince Allah’a isyandan kaçının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” âyeti cimrilikten kaçınmanın gerekliliğini kurtuluşa ermek olarak göstermektedir. Kim nefsinin her türlü cimriliğinden, kıskançlığından korunursa kurtulmuştur.

“Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindedir. Kötülüğü emrederler, iyilikten meneder ve ellerini sıkı tutarlar. Allah’ı unuttular, O da onları unuttu. Münafıklar; işte yoldan çıkanlar onlardır.”(Tevbe, 9/ 67).

“Fakat böyleleri, daha Allah cömertliğiyle kendilerine [bir şey] verir vermez, hemen ona hasisçe (cimrilik ederek) sarılır, [ettikleri bütün o yeminlerden] inatla geri dönerler.” (Tevbe, 9/ 76).

Sonuç olarak, cimrilik ve bencillik duyguları birbirleriyle irtibatı olan kavramlar olup genel anlamda Kur’an ayetlerinde Allah tarafından yerilen özelliklerdir. Mü’mine düşen mümkün olduğunca bu özelliklerden uzaklaşarak münafıklara benzemekten kendini alıkoymaktır.

3.3.1.4. İmânda Kararsızlık ve İbadetlerde Gevşeklik

“Münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: “Siz alay ede durun! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır.” (Tevbe, 9/ 64).

Konuya bu âyetle başlamamızın sebebi; âyet-i kerîmenin münâfıkların inanç durumlarını ortaya koyması bakımından önemli olmasıdır. Münâfıklar hiç imân etmemiş olsalardı, bir sûre inmesinden korkmazlardı. Ama onlar, kalplerindeki haber verecek doğru bir sözden korkuyorlar; bu da onların zaman zaman imâna yakın olduklarını göstermektedir. Yani onlar vahyin gerçekliğine ihtimal veriyorlar ki böyle bir korku yaşıyorlar.

Münâfiğin bir hal olarak yaşadığı bu kararsızlık psikolojisi, insanın hayatının çeşitli merhalelerinde imân ettiği konuları bir sorgulama süreci geçirmesi anlamındaki şüpheden tamamen farklıdır. Böyle bir süreç kişinin hayatında her zaman görülmez, geçicidir. Ama imân ve inkârdan birini tercih etmeyerek kararsızlık içinde bocalamak insan psikolojisine zarar veren bir tavidir. Kur’ân’da münâfıkların kalplerinde hastalık bulunduğu ifade edilmesini (Mâide, 5/ 52) bu açıdan değerlendirebiliriz (Alper, 2001: 16). Onlar, İslâm’ın yükselmesine bel bağlamayıp, tersine kâfirlerin üstün gelmesini menfaatlerine daha uygun olduğunu düşünürler ve İslâm’ın gerçeklerinden şüphe duyarlar.

“Yalnızca, Allah’a ve Ahiret Günü’ne [yürekten] inanmayanlar senden bağıışıklık isterler; ve bir de kendilerini şüphe ve tereddüdün eline kaptırıp da kararsızlık içinde bir o yana bir bu yana gidip gelenler.” (Tevbe, 9/ 45).

Kararsızlık, münâfığın kalbinde bir yara haline gelmiştir. Bu şüphe ve kararsızlık rûhî bir tavır haline gelmiş ve kişiyi esir almıştır. Münâfığı mahfeden şey, kalbindeki sürekli şüphelerdir.

“Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (mü’minlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar. Allah, kimi saptırırsa ona asla bir çıkar yol bulamazsın.” (Nisâ, 4/ 143).

İmândan sonra inkâra, inkârdan sonra imâna sonra gene inkâra düşmelerindeki kararsızlık, itibar için mü’minleri atıp, kâfirleri dost edinmeleri, Allah’ın âyetlerini inkâr edip alaya almaları, güçlünün yanında olup onun başarısını paylaşmak için fırsat kollamaları, Allah’ı aldatmak için yaptıkları davranışlardır. Yanlış olduğunu bildikleri halde ikiyüzlülük yapmaları kendilerini aldatmaları anlamında kullanılmaktadır. Münâfıklarda şaşkınlık psikolojisi vardır. Bir eyleme götüren sebep dünyevî bir amaç olunca hareket ve gidip gelmeler çoğalır. Çünkü bu dünyanın menfaat ve sebepleri süratli bir şekilde değişir. Eylem sebebine, sebep de amacına bağlıdır. Amaç değişirse insanın isteği de değişir. Amaç, kalıcı işler yapmak, manevî huzur olunca insanın psikolojisi de istikrarlı olur. İnsanın psikolojisindeki istikrar, eylemi hangi amaç için yaptığıyla doğrudan ilgilidir. Kul sağlam inanca, imâna sahip olursa Allah da onun şaşkınlığını giderir, davranışları tutarlı hale gelir (Bayraklı, 2003: 399-402).

İnanç hayatlarında bu kararsızlık görülen münâfıkların bu tutumları dinî pratiklere de yansımıştır. İnanırları gibi yaşamaya başlayan münâfıklar kararsızlıklarını ibadetlerinde de göstermişlerdir. Kur’ân-ı Kerîm’de münâfıkların Allah’ı pek az andıkları söylenmektedir. Allah’ı hiç anmamaktan değil de az andıklarından bahsedilmesi ilgi çekicidir. Eğer onlar tamamen inkâr etmiş olsalardı Allah’ı hiç anmazlardı; ama arada bir Allah’ı hatırlamaları sözü edilen kararsızlıklarına işarettir.

“İkiyüzlüler, güyâ Allah’ı aldatmaya çalışırlar. Oysa O, onarlı aldatır. Namaza kalktıkları zaman da üşenerek kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar.” (Nisâ, 4/ 142).

Yukarıdaki âyete daha önce değinmiştik. Bu âyet ibadetlerde üşengeçlik yapanların Allah'a ve mü'minlere karşı ikiyüzlü davrandıklarını haber veriyor. Münâfiklar gerçek ve samimi olarak Allah'a imân etmedikleri ve imânın tadını almadıkları için, amellerin en şerefli, en hayırlı ve en yücesi olan namaz ibadetinde üşengeçtirler, namaz onlar için alışkanlıktan öteye geçmez.

Münâfikların gerek zekât, gerekse namaz ve cihat konusundaki tutumları daha önce geçen ilgili başlıklarda ayrıntılı olarak anlatıldığından burada tekrar edilmemiştir. Münâfikların bütün ibâdetlerini imânlarından kararsızlıklarından ve ferdî çıkarlarından dolayı üşenerek, gösteriş olsun diye yapmaları, bununla başka şeyler amaçladıkları bilinmelidir.

“Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen, onların Allah ve Resulünü inkar etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka bir şey değildir.” (Tevbe, 9/ 54). Allah rızası için değil de gösteriş için yardım ettikleri ve verdikleri sadakaların makbul olamayacağı bildirilmektedir. Çünkü onlar, hayrı istemeyerek ve namazı üşenerek yerine getirirler.

İmânı zayıf ve kalbinde nifâk bulunan kimselerin namazda, camiye ve cemaate devamda zayıf oldukları gibi, zekât ve sadakada, Allah yolunda cihatta da ağırlaştıkları görülmektedir (Yıldız, 2000: 151).

“(Münâfiklar arasında) bir de (müminlere) zarar vermek, (hakkı) inkar etmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resulüne karşı savaşmış olan adamı beklemek için bir mescid kuranlar ve: (Bununla) iyilikten başka birşey istemedik, diye mutlaka yemin edecek olanlar da vardır. Halbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder.” (Tevbe, 9/ 107).

Âyetten de açıkça anlaşılıyor ki, münâfiklar mescidi namaz için değil, mü'minlere zarar vermek, inkâr etmek, toplumun huzurunu bozmak halkı bölmek için yapmaktadırlar. Bu yüzden onların yaptığı “Mescid-i Dırar” Efendimiz tarafından yıktırılmıştır. Burada da menfaatlerinin peşinde ikiyüzlü bir davranış sergiledikleri ve buna da ibadetleri âlet ettikleri görülmektedir.

3.3.1.5. Şüphencilik ve Korkaklık

Şüphe, herhangi bir olay veya durum karşısında gerçeğin ne olduğunu kestirememekten dolayı olan kararsızlık hâlidir. Kur'ân'da **“kalplerinde hastalık vardır”** (Bakara, 2/ 10) şeklindeki ifadeye bakıldığında bu hastalığın konumuzda bahsi geçen şüphe ve tereddüt olduğunu söyleyebiliriz. İlâhî buyruklar ve Peygamberin nübüvveti karşısında duyulan şaşkınlık ve şüphe hem inanmalarına engel olmuş hem de hastalık olarak nitelendirilmiştir.

Münâfıklardaki şuarsuzluğun, hileciliğin sebebi kalplerindeki yok edici manevî ve ahlâkî rahatsızlıklardır. Maraz (hastalık), bedeni sağlam alışkanlığından döndürüp, dengesini bozan ve görevini istenilen şekilde yapmamasına sebep olan bir aksama durumudur. Maddî hususlarda kullanıldığı gibi, manevî hususlarda da kullanılır. Kalplerin ilk yaratılışı sağlamdır, ama kalplerinin sıhhatini muhafaza edemeyenlerin kalpleri büyük bir hastalığa mübtelâ olmuştur. Bu hastalık müfessirlerin çoğuna göre şek, şüphe, kuşku yani münâfık hastalığıdır. Bütün kötü niyet ve amellerin başıdır. Fıtrî olan inanç, şüpheye düşmek için değil şüpheden kurtulmak içindir (Yazır, t.y.: 206-208). Kalbi hasta olan insana bir şey öğretemez, onu herhangi bir konu üzerinde yoğun bir şekilde düşündüremezsiniz. O hasta kalbinin meseleleri ile yoğundur. Meselenin özünü anlayamadığı gibi küfrü de artar. İnkâr eden kalp hastalanır, hastalanan kalp küfrünü daha da artırır (Bayraklı, 2003: 212). İnkâr ile manevî kalp hastalığı arasında derin bir ilişki olduğu da böylece kendini göstermektedir.

Din psikolojisinde ise şüphe, apaçıklık ve kesinlik arzusunun önceki inançla ya da sebepleri karşılıklı ve denk olan iki inancın birbiriyle çatışması sonucu ortaya çıkan, kararsız ve sabit olmayan bir ruh halidir. Şüphe, duruma ve şartlara göre şuurlu iman ya da kararlı inançsızlığa geçişi bulunan iki gelişme yoludur. Hökelekli, 2003: 195).

Münâfığın imânda şüphe içinde olduğu Hadîd Sûresi 14. âyetinde şöyle bildirilmiştir:

“Münâfıklar onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler (Müminler de) derler ki: Evet ama, siz kendi başınızı belaya soktunuz; fırsat

beklediniz; şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan) sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihayet Allah'ın emri gelip çattı!”

Buna mukâbil Kur'ân Müslümanların şüphe içinde olmamaları gerektiğini de belirtmekte ve şöyle buyurmaktadır: ***“O halde sen, şüphe edenlerden olma.”*** (Bakara, 2/ 147).

Münâfiğin içinde bulunduğu zihnî karışıklık, onun duygusal yapısı üzerinde de tesir ederek orada güvensizlik hali şeklinde ortaya çıkar. Bu etkileşimin tek yönlü değil, karşılıklı olduğu gerçeğini düşündüğümüzde, zihniyetin iç dünyasını etkilediği gibi, duygusal yapının da zihnî faaliyetlere ve davranışlara tesir ettiği görülür (Alper, 2001: 18).

Böyle bir tereddüt içerisinde olan münâfıklar her şeyden ürken, korkak bir kişiliğe sahiptirler. Kur'ân'da bu durum şöyle bildirilir: ***“Kesinlikle sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Oysa onlar sizden değildir. Fakat onlar korkudan ödleri patlayan bir topluluktur.”*** (Tevbe, 9/ 56).

Cesaret ve atılganlık gösterilmesi gereken durumlarda ileri atılmaktan çekinme hâli korku olarak tarif edilmektedir. Bu hal üzere olan kişiler telaşlıdır, ruhî zaafı vardır. Kur'ân'da *“havf”* kelimesi ile karşılığını bulan korku; daha çok ahlâkî ve dinî sebeplerden dolayı hissedilen şuurlu endişeyi, Allah'a karşı gelmekten, O'nun koyduğu yasakları ihlal etmekten ve bunun sonucunda cezalandırılmaktan duyulan endişe olarak da ifade edilir (Çağrı, 2002: 203). Korkaklık hali, mü'minin özelliklerinden olan cesaret (şecaat)'in karşıtı olan bir kişilik özelliğidir. Münâfiğin korkusu, şüphe ve vesveselerinden kaynaklanmaktadır. Korkak insan hayatta doğru kararlar alamaz, başarısızdır. Karşısına çıkan güçlülere karşı koyamaz. Mü'min ise Allah'ın yarattıklarından değil, sadece Allah'tan korkar. Allah'a olan güven ve ümidi onun korkularını giderir. Kim Allah'tan korkarsa yaratılmışlardan o derece korkuları azalır. Allah'tan korkmayan münâfıklar her şeyden korkarlar.

Münâfıkların yemin edip yalandan mü'minlerle olduklarını söylemeleri korku psikolojisidir. Münâfıklar korktukları için, sevmedikleri insanlarla beraber olduklarını yeminle söylerler.

Onlar, bu vesveselerle bütünleşmiş bir ruh haline sahip oldukları için meydana gelen her şeyi kendi aleyhlerine zannedip korkarlar. Her olayda, kendileri aleyhine bir durum varmış gibi tavır çıkarırlar. Dolayısıyla onların inananlara karşı hissettikleri korku, Allah'â hissettiklerinden kat kat fazladır. **“...her gürültüyü kendi aleyhlerine zannederler...”** (Münafikûn, 63/ 4), **“Onların içlerinde size karşı duydukları korku, Allah'a olan korkularından daha şiddetlidir. Böyledir, çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.”** (Haşr, 59/ 13) âyetleri bu durumu açıkça belirtmiştir. Onların bu korkakça tavırları en çok savaşlarda kendisini göstermektedir. Münâfikların savaşlara katılmamak için türlü türlü bahaneler ileri sürdükleri, savaştan geri kaldıkları ve samimiyetsiz tavırlarına Kur'ân'da yer verilmiştir. Biz de Tevbe Sûresi'nin ilgili âyetlerine daha önce değinmiştik.

Korku reaksiyonu, insanın bütün bünyesini tesir altına alan etkili bir tedirginlik halidir. İnsanın korktuğu şeyler çoktur. Korkma olgusu, insan tabiatının koruyucu ve sakındırıcı özelliklerindedir. Kur'ân ayetlerinde de insanın farklı şeylerden korkup ürperdiğine değinilir (Necati, 2004: 64-69). Korku halini en yoğun yaşayanlardan münâfikların durumu ise şöyle örneklendirilmiştir:

“Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak hâlinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, şimşek (gök gürültüsü) seslerinden parmaklarını kulaklarına tıklarlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.” (Bakara, 2/ 19).

Münâfikların manevî ışık olan Kur'ân-ı Kerîm karşısındaki durumlarını anlatan bu âyetlerde kastedilen karanlıklar, kuşku ve ikiyüzlülük karanlıklarıdır. Ara sıra parlayan şimşek de onların kalplerinde zaman zaman beliren imân ışığıdır. Biraz Kur'ân ışığında yürürler ama kuşku ve nifâk bulutları kalplerindeki nuru kapatınca karanlık içinde kalırlar (Ateş, t.y.: 114).

Yazır'a göre ise, İslâm dini hayat sebebi olmakla kuvvetli yağmura, peygamberimizin gönderildiği zamanda dünyanın hali ve her zaman İslâm'a karşı olan kâfirlerin şüpheleri karanlıklara, dini vâ'di ve korkutması şimşek ve gök gürültüsüne, kâfir ve münâfikların namzet oldukları musîbetler ve ceza yıldırımlara benzetilmektedir (Yazır, t.y.: 230).

Nifâkları kalplerindeki imân, irade zayıflığı ve şüpheden kaynaklanan, kuşkuları helâklarına sebep olan münâfıklar, hadis-i şerifte şöyle anlatılır:

“Resulullah (s.a.v.) mü'min, münâfık ve kâfiri nehre atılmış üç kişiye benzetir. Mü'min suya atılır ve hemen karşıya geçer. Sonra münâfık suya atılır, tam mü'mine ulaşacağı sırada kâfir ona, “Yanıma gel! Senin durumundan endişe ediyorum” diye seslenir. Bunun üzerine karşıda bulunan mü'min, münâfiğa, “Benim yanıma gel! Hakikaten benim yanımda çok şeyler var” diyerek yanında olanları sayar. Bu durumda münâfık, mü'min ile kâfir arasında gelip gitmeye devam eder. En sonunda bir su dalgası gelir ve onu alır götürür. İşte münâfık kimse bunun gibidir. Ölene kadar şüphe içindedir. Küfür ile imân arasında bocalar durur. Nihayet ölüm ona gelip çatar ve o hal üzere ölür gider.” (İbn Kesir, 1990: 1970).

Münâfıkların temel ruh halini yansıtan tedirginlik ve onun getirdiği korkaklık duygusu ümitsizliği de beraberinde getirmektedir. Kur'ân'da “ye's” kavramı ile ifade edilen ümitsizlik; bir şeye olan güvenini kaybetme, beklentinin kalmaması, olaylar sonunda hemen karamsarlığa kapılma olarak tanımlanabilir.

İnsanın nankör olduğu ve hemen ümitsizliğe düştüğü “...*insana katımızdan bir rahmet tattırsak, sonra da onu kendisinden çekip alsak, hemen [önceki lütfumuzu] nankörce unutup umutsuzluğa düşer.*” (Hud, 11/ 9) âyetiyle açıkça belirtilmektedir.

“...*Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin: Allah bütün günahları bağışlar; çünkü yalnız O, çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır!*” (Zümer, 39/ 53) âyetiyle de yukarıda belirtilen kişilik özelliği eleştirilmekte, Allah'tan ümit kesilmemesi gerektiği, O'nun merhamet sahibi olduğu vurgulanmıştır.

Münâfıklar mü'minlerin tevekkül ve teslimiyetlerine karşı, ümitlerini yitirmiş, tereddütlerle dolu ve mutsuz bir hayat sürmektedirler. Ama onlar, ikiyüzlülüklerini burada da gösterirler ve bu git-gellerle dolu hayatlarını dışarıya yansıtmak istemezler. Dışarıdan çok mutlu, kendilerine güvenen insanlar olarak görünme çabasındadırlar. Ama kalpleri vesvese ile doludur. Sürekli rol yapmaktan yorgun düşerler. Bazen rollerini unutarak nifaklarını gösterirler.

3.3.1.6. Hırs ve Açgözlülük

Hırs, bir şeyi aşırı biçimde arzu etmek, istemektir. 8İsfehanî, 1986: 112). Münâfıkların bir diğer özelliği dünya malı konusunda çok hırslı ve açgözlü olmalarıdır. Bu durum Kur'ân'da şöyle belirtilir:

“... Korku gidip de (sıra ganimetleri paylaşmaya gelince) mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleriyle incitirler...” (Ahzab, 33/ 19). Başka bir ayette münafıkların ganimet taksimi hususunda peygamberi incitmeye varacak kadar açgözlü ve mala düşkün oluşları şöyle ifade edilir: **“İçlerinden bazıları, sadakalar hususunda seni ayıplarlar. Eğer kendilerine onlardan bir pay verilirse hoşnut olurlar. Kendilerine pay verilmezse hemen kızarlar.”** (Tevbe, 9/ 58).

Ölümün korku ve dehşetinden gözleri dönmüş korkaklar savaşta da aynı şekilde korku ve dehşete düşmüşlerdir. Korku gidince mü'minlerin iyiliğini çekemeyerek sivri dilleri ile onları incitirler. Ganimet olduğu zamanda en cimri ve paylaşmada en kötü olanlardır. Hayra karşı oldukça cimridirler. Korkaklığı, hayırsızlığı ve yalanı bünyelerinde toplamışlardır (İbn Kesir, 1990: 6486). Münâfıklar hep kendilerini düşünen bencil insanlardır, menfaatçilerdir. Zekâtların dağıtımında da Peygambere itiraz etmişler, istedikleri payı alamayınca kızmış, Peygamberi çekiştirmişlerdir.

Yukarıdaki âyetlerde bahsi geçen durum, münâfıkların ahlâklarının zayıflığına ve karakterlerinin düşüklüğüne delalet etmektedir. Zîrâ onların sadaka ve zekat alma hususundaki aşırı hırslarından dolayı Peygamberi ayıplamışlar, O'nun haksızlık yaptığını söylemişlerdir. Dünya peşinde koşanların, dinî hususlardaki işlerinin sonuçta nifâka varıp dayanacağına delalet eder. Ama Allah'ın müsaade ettiği nispette dünyalık peşinde olup bunda esas gayesi de dinî bir takım maslahat ve faydaları elde etmek olan kimseye gelince, işte bu doğru olandır (Razî, 1988: 34).

Hırs, bir amaca ulaşma hususunda kişinin bütün benliğini saran istek ve tutkudur. Bir şeyi şiddetle arzu etme, sonu gelmeyen istek, aç gözlülük anlamlarına da gelir. İstenilen şeyin meşrû veya gayri meşrû olmasına göre hırsın ahlâkî değeri belli olur. Yalın halde kullanıldığında *kötü huyu* ifade eder. Nefiste yerleşen tamahkârlığın dışa yansımaları hâlidir. Böyle bir duyguya sahip olan kişiye hâris denir

(Çağrı, 1998: 383). Başkasının canına, malına ve namusuna zarar verecek olan hırs, hiçbir şekilde hoş karşılanmamıştır. Bu hırs, sadece kişiye zarar vermekle kalmaz, sosyal hayatı da olumsuz etkileyerek, kardeşlik, barış, adalet gibi duyguların da yok olmasına sebep olur.

Münafıklar, insan karakterini ortaya çıkararak ganimet taksimi gibi kritik ve önemli anlarda açgözlü ve dünya malına karşı hırslı bir tavır takınmakta, bu tavırlarını peygamberi incitmeye kadar götürebilmektedirler. Münafık sağlam bir imâna ve ahiret inancına sahip olmuş olsaydı dünya hayatının ve malının geçiciliğine kani olup onlara böyle tamah etmezdi. Münafığın dünya hırsı ve açgözlülüğünün altında böyle bir psikolojiye sahip olması yatmaktadır.

3.3.1.7. Kötülüğü Emretme – İyilikten Sakındırma

“Emr-i bi'l Maruf Nehy-i ani'l Münker” şeklinde ifade edilen “*iyiliği emretme kötülükten sakındırma*” vasfının mü'minin en önemli özelliklerinden birisi olduğunu mü'minlerin özelliklerini anlatırken söylemiştik. Konu münâfıklar olunca bu önemli ve güzel vasıf “*kötülüğü emredip iyilikten sakındırma*” halini almaktadır.

Münker, İslâm'ın çirkin gördüğü ve yasakladığı şeylerken; mâruf, İslâm'ın hoş karşıladığı, iyi ve güzel olan davranışlardır.

Münâfıkların özelliklerine yer verilen Tevbe Sûresi'nde bu durum da anlatılmaktadır. Allah “*Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindedir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir.*” (Tevbe, 9/ 67) buyurarak münâfık kadın ve erkeklerin ancak birbirlerine benzedikleri, mü'minlerden ayrıldıkları, birbirlerinin dostu olabileceklerini anlatmak istemiştir. Kötü ameller ve çirkin fiiller konusunda kadınları da erkekleri gibidir. Çirkin olan şeylerin en büyüğü, Hz. Muhammed'i yalanlamaktır. İyilik ise zekat, sadaka, Allah yolunda infâkta bulunmak gibi her türlü hayırdır (Râzî, 1988: 77).

Münâfıkların hepsi kötülükle meşgul olur, iyiye düşmandırlar. Eğer bir kişi kötülük yapmaya niyetlense, münâfıklar tüm sempati, tavsiye, teşvik, iyi dilek ve

onaylarını bu kişiye tahsis ederler. Kötülüğün işlenmesinde elbirliği yaparlar. Başkalarını da bu kötülükte olamaya ikna ederler. İyilik yapmaya niyetli birisini, görürlerse de bu kalplerine acı verir, vazgeçirmeye çalışırlar. Hiçbir münâfık hayırlı bir amaç için harcama yapmaz (Mevdûdî, 1986: 248).

Münâfık erkek ve kadınlar karakter olarak aynı yerden beslendikleri için de birbirlerinin aynısıdırlar. Kötülüğü emredip iyilikten uzaklaştırma özellikleriyle de inanan insanlardan tamamen ayrıldıkları vurgulanmıştır. Münâfığın bu kötü vasfı toplum içindeki amacını da ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Toplumun huzur ve mutluluğunu bozmak, fesat çıkarmak onlar için mutluluk vesilesidir. Onlar, mutlu bir topluluk istemezler. Bu özellikleri neticesinde de Allah'ın unuttuğu kimseler arasında olacakları haber verilmiştir.

3.3.1.8. Düzgün Dış Görünüş ve Etkileyici Söze Sahip Olmaları

Kur'an-ı Kerîm'de münâfıkların özelliklerini haber veren Münâfıkûn Sûresi'nde münâfıkların dış görünüşleri itibariyle hoş ve dikkat çekici oldukları, güzel söz söyledikleri, kendilerini dinleyenleri etkiledikleri dikkat çekici bir biçimde şöyle ifade edilmektedir:

“Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar!” (Münâfıkûn, 63/ 4).

Ayetten anlaşıldığına göre münâfıkların içinde öyle kimseler vardı ki, beden ve dış görünüş bakımından üst düzeydeydiler. Peygamberi etkileyebilecek düzeye geldiklerine göre müminleri etkilemeleri gayet doğaldır. Bu durum her dönemdeki münâfıklar için geçerlidir. Ayette Yüce Allah, münâfıkların fizikî görüntü itibariyle hoş olabileceklerine işaret etmekle beraber, aslında iç âlemlerinin boş oluşunu onları “duvara dayalı keresteler” e benzeterek göstermektedir.

Onlar cüsselidirler, yakışıklıdırlar. Görünüşleri insanların hoşuna gider, konuşurlarsa güzel konuşurlar. Allah onları “elbise giydirilmiş kütüklere”

benzetmiştir. Kütük düşünüp anlayamaz, münâfıklar da. Anlamayı ve basiret sahibi olmayı istememeleri açısından kütükler gibidirler (Râzî, 1988: 499).

Hız. Muhammed (s.a.v.) meclise geldiğinde sırtları yastıklara dayanmış bir şekilde iddialı laflar ederlerdi. Onların bu hallerini görenler şehrin en alçak karakterli kimseleri olduklarına tahmin bile edemezlerdi. Duvara dayanarak duran kişiler, duvara dayalı kütükler gibidir. Onlar hiçbir şeye benzemedikleri ve işe yaramadıkları için odunlara benzetilmişlerdir. Halbuki kütük bile bazı şeylerin yapımında işe yarar, ama duvara dayalı kütükler bir işe yaramazlar (Mevdûdî, 1986: 331).

Münâfıklar, münafık olduklarını dış görünüşten, yeminlerden oluşan perdenin arkasına gizlerler. Bu yüzden, her an gerçek durumlarının ortaya çıkması endişesini taşırlar. Münâfık, insan ruhuna güzellik veren kişilik özellikleri yerine yalnızca dışa yansıyan ve göstermelik değerlerin gölgesinde kalan kimsedir. Sağlam bir inanca ve kişiliğe sahip olmadığı için bu acizliğini dış görünüşleri ile kapatma peşindedirler.

İnsanlar, dış görünüş ve etkileyici sözlere inanır ve bundan çabuk etkilenirler. Münâfıklar bunun farkında olarak durumu lehlerine kullanmayı başarırlar. Burada asıl önemli olan mü'minlerin tavrıdır. Yukarıda geçen âyet aynı zamanda mü'minler için uyarı niteliğindedir. Münâfıkların bu özelliklerinin farkında olan mü'min, uyanık olmalı, dış görünüşe ve güzel sözlere inanmamalı, münâfıkların oyununa gelmemelidir.

3.3.2. SOSYAL HAYATTA MÜNÂFIK

Bütün insanlar gibi münafıklar da toplumun bir bireyidir. Gerek Hız. Muhammed (s.a.v.) zamanında yaşamış, gerek çağımızda yaşayan, gerekse bundan sonra yaşayacak münafıkların, toplumun bir parçası oldukları gerçektir. Sosyal hayatta münâfıkların özelliklerine Kur'ân ayetleri ışığında baktığımızda iç dünyalarında huzur bulamamış, kendileriyle bile barışık olamayan münafıklar, sosyal ilişkilerinde de bu özelliklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Onlar toplumun huzurunu, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan bozmak, fesada uğratmak isterler. Kur'ân ayetleri ve psikoloji ilmi ışığında münâfıkların sosyal hayata ve insan ilişkilerine dair özellikleri bu bölümde ele alınacaktır.

3.3.2.1. Hile ve Aldatma

*Hud'*a, “kastettiği ve yöneldiği kötü şeyi gizleyip muhataba aksini vehmettirmek, başka bir deyişle kendisi hakkında işlediği şeyin tam tersini arkadaşına zannettirmek” demektir. *Hud'*a ve hile kelimeleri, sözlükte anlam bakımından birbirlerine yakın iki kavramdır. Aralarındaki ince anlam farkı, *hud'*a kelimesinde “gizlemek” anlamının da olmasıdır. Buna göre *hud'*a, iyi niyetli görünerek birini aldatmak olup asıl anlamında gizlilik manasını taşımaktadır. Bir kimsenin başkasına karşı görünüşte saadet ve sevgi izhar edip kalbinde onu zarara sokacak bir şeyi gizlemesidir. (Zemahşerî, t.y.: 30).

*Hud'*a nifâğın belirtisi olup itikatta küfür ve nifâk, fiillerde ise riyâdır. O, münâfikları kâfirlerden daha aşağı düşüren, daha tehlikeli ve çirkin kılan bir niteliktir. (Taberî, t.y.: 47).

Burada dikkat edilmesi gereken husus, bir şeyin iç yüzünü bilen kimseleri aldatmanın mümkün olmamasıdır. Böyle kimseleri aldattıklarını ileri sürenler ancak kendilerini aldatmış olacaklardır. Münâfikların durumlarına baktığımızda onlar Allah'ı aldattıklarını zannederler ama sadece kendilerini aldatırlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de münâfikların bu tavırlarını anlatan iki âyet dikkat çekmektedir:

“Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir.” (Bakara, 2/ 9).

“Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir.” (Nisâ, 4/ 142).

İnanmadığı halde inandım diyen insan, aslında Allah'ı ve inananları aldatma amacındadır. Aldatma gibi bütün insanlığın kötü kabul ettiği bir davranış biçimi ile Allah ve iman edenlerle iletişim kurmaya çalışmak münâfiğin önemli bir vasfıdır. Allah münâfikların bu özelliğini anlatarak mü'minlerin bilinçli olmalarını ister. Burada birbirlerine ikili oynayan Müslümanların da münâfik olacaklarının işaretini vermektedir. Aldatmanın, kendi kendini sokan akrep gibi aldatan insana geri dönüp ona zarar verdiğine işaret edilmektedir. İşte bunun farkına varmak şuur işidir ki

Allah, bunun için “şuurunda değillerdir” demektedir. Münâfıkların davranışlarının temelini şuarsuzluğa bağlamaktadır. Çifte standartlı olmak, aldatma şuarsuzluğa bağlıdır. Yüca Allah bir davranışın psikolojisinin analizini yapmaktadır. Gönül ile dilin arasındaki uyumsuzluk ve aldatma duygusu, bir şuur dağılması, bir bilinç bozukluğu, farkına varamama gibi psikolojik bir hastalık meydana getirmektedir (Bayraklı, 2003: 208-209). Münâfıklar rol yaparak aldatırken samimiyetsizlik sebebiyle kendileri aldanırlar. “Her hain korkaktır” özdeyişine göre, hilelerinin açığa çıkmasından korkarlar.

Münâfıklar Allah’ı da imân edenleri de aldatmaya çalışırlar. İmân gösterisinde bulunarak, kendilerini saklayarak, bilmeden Allah’ı aldattıklarını zannederler. Bu gösterişe bazı mü’minlerin rağbet ettiği gibi Allah rağbet etmez. Münâfıklar bu hareketleriyle sadece Allah’ın gazabını artırırılar. Her şeyi bilen Allah, aldatılamayacağını ve sadece kendilerini aldattıklarını söyleyerek reddediyor.

Onlar ikiyüzlülüklerinin çıkarların koruyacağını düşünürler. Fakat bu politikaları dünyada da ahirette de sonuçsuz kalmaya mahkumdur. Bir münâfık, bir grup insanı bir süre için kandırmayı başarabilir. Tüm insanları her zaman kandırması imkansızdır. Böyle bir kimsenin foyası ortaya çıkarıldığında, şerefi sonsuza dek ayaklar altına alınır. Ahirette ise boş laflar hiçbir işe yaramayacaktır. Çünkü orada esas olan niyetler ve buna bağlı amellerdir (Mevdûdî, 1986: 47).

Münâfıklar, küfürlerini gizleyip Allah’ı, Peygamberini ve Müslümanları aldatmaya çalışırlar ama sonunda aldanan kendileri olur. Allah’ın onların bu çabaları karşısında vereceği karşılık Kur’ân’da ifadesini şöyle bulur:

“Münafık erkeklerle münafık kadınların, iman edenlere, “Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım” diyecekleri gün kendilerine, “Arkanıza (dünyaya) dönün de bir ışık arayın” denilecektir. Derken aralarına kapısı olan bir sur çekilir. Bunun iç tarafında rahmet, onlar (münafıklar) tarafındaki dış cihetinde ise azap vardır.” (Hadîd, 57/ 13). O gün kandırma ve alay etme sırası Allah’a gelecektir. Onlar o gün, hak ettikleri azaba uğrayacaklardır.

Münâfıkların bu davranışlarının ardında psikolojik ve sosyolojik bir takım sebepler yatmaktadır. Râzî bu sebepleri şöyle sayar:

1) Hz. Peygamber ve müminlerin yanında mümin muamelesi görmek, inananların statüsüne sahip olmak.

2) Mümin görünerek müminlerin sırlarını öğrenmek ve casusluk yapmak.

3) Öldürülme korkusundan tevhit kelimesini söyleyerek uzak kalmak.

4) Ganimetlerden istifade etmek (Râzî, 1988: 32).

3.3.2.2. İhânet (Hıyânet) ve Sözünden Dönme (Hulf)

‘Gizli olarak ahdi bozmak suretiyle hakka muhalefet etmek, kendisine emânet bırakılan şeyi inkâr etmek, onu edâ etmemek’ anlamlarına gelen ihânet kelimesinin zıddı emânettir. 8İsfehanî, 1986: 162).

İhânet ve nifak birbiri ile özdeşleşmiş, birbirini tamamlayan iki kelimedir. Münâfığın alâmetlerinin sayıldığı hadis-i şerifte de emanete hıyânet etme yerini almaktadır. İhânetle ilgili Enfâl Sûresi’ndeki şu âyet akla gelmektedir:

“Ey imâna erişenler, Allah’a ve Elçisine karşı haince davranmayın; size tevdi edilen emanete bilerek ihanet etmeyin!” (Enfâl, 8/ 27). İlâhî hükümlere, Resûlün sünnetine saygısızlık ve riayetsizlik etmeyin. Bunlar size hayat veren hükümlerdir. Şükretmekten geri kalmayın. Nankörlük etmeyin, dinin emir ve yasaklarına sırf gösteriş olsun diye uymayın.

Münâfıklar hıyânet sahibi, genellikle geceleyin Allah’ın rızası dışında yalan söz ve entrikalar planlayan insanlardır (Yıldız, 2000: 114). Allah ise, bilineceğini düşünmedikleri planlarını ve hatta kalplerinin gizlediği her şeyi bildiğini şöyle beyân etmektedir: **“Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.”** (Mü’min, 40/ 19).

Münâfıkların ihâneti ile ilgili Nisâ Sûresi’nde de bazı ayetler dikkat çekmektedir. Bu âyetler de dikkat çeken bir başka husus da Allah’ın Elçi’sini uyarmasıdır. İlgili âyetler şöyledir:

“(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab’ı (Kur’an’ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah’ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin

savunucusu olma. Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Kendilerine hâinlik edenleri savunma. Zira Allah, hiçbir hâini, hiçbir günahkârı sevmez." (Nisâ, 4/ 105-107).

Kur'ân, insanların ferdî veya toplum olarak birbirleri arasındaki hukukun temelini içeren, hakkı açıklayan hidayet rehberi olarak indirildi ki insanlar arasındaki anlaşmazlıkları hallederken, Allah'ın kitabını, vahyini hükmün dayanağı yapıp, ayırım yapmadan herkese kazandığı hakkı verilsin. Kitabın iniş sebebi, insanlar arasında hükmetmek için, hakkı gösteren bir esas olmasıdır. Peygamberlere indirilişinin hikmeti ise, Peygamberin vahyi ve vahiyde elde edilen ilmi hükmün merkezi yapıp başka şeyleri dikkate almamasıdır (Yazır, t.y.: 78-80).

Münâfiklar gerek bireysel gerek kitlesel anlamda ihânetlerini özellikle savaş zamanlarında göstermişlerdir. Bunun İslâm Tarihi'ndeki pek çok örneğini âyet ve hadislerde görmek mümkündür.

Bunların yanında bir de kişinin kendi kendine yaptığı ihânet vardır. Seyyid Kutub bunun üç boyutlu olduğunu ifade eder. Birinci boyut, topluma ve ilahî sisteme ihanet etmek; ikincisi, şiddetli bir cezayı gerektiren günaha dalmak; üçüncüsü ise başkalarına iftira atmaktır ki bu üçü aynı zamanda kişinin kendisine ihânetidir (Kutub, 2000: 66). Münâfik bütün bu ihânet türlerini bünyesinde barındıran kişidir ve mü'min böyle kimselerin farkında olmalı, bunlara karşı dikkatli olmalıdır.

İhânet kapsamında incelenebilecek bir başka münâfik özelliği sözünde durmamadır. Bu özellik de hadiste geçmektedir. Hulf, 'sözünde durmamak, vaadini yerine getirmemek' anlamlarına gelmektedir (İsfahanî, 1986: 156).

Kur'ân'da ahde vefâ üzerinde çokça durulan konular arasındadır. Mü'minlerin verdikleri sözde durmaları gerektiği, bunun sorumluluk gerektirdiği belirtilmiştir. Konumuzla ilgili olarak münâfikların verdikleri sözden döndükleri de âyetlerde belirtilmiştir. *"Başüstüne" derler, ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı, senin dediğinden başkasını gizlice kurar. Allah da onların gizlice kurduklarını yazar. Sen onlara aldırma ve Allah'a dayan; sana vekil olarak Allah yeter.*" (Nisâ, 4/ 81) âyeti münâfikların bu özelliğini vurgulaması bakımından

önemlidir. Başlangıçta peygambere itaat etmiş gibi görünürler ama gizlice, ki bu işi en iyi yapacakları zaman olarak geceyi seçerler, O'nun dediğinin tersini planlarlar.

“İçlerinden, “Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz” diye Allah’a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah’a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu.” (Tevbe, 9/ 75-77). Âyeti bize münâfıkların Allah’a kendilerine mal verdiği taktirde Allah yolunda harcayacaklarını, iyi ve güzel işler yapacaklarını söylemişler, Allah istedikleri zenginliği kendilerine verince de sözlerinden cayıp cimrilemişler, Allah da bunun karşılığında onların kalplerine nifâk koyduğunu bildirmiştir. Bu âyete örnek olarak Salebe isimli kişinin hayatı verilebilir. Salebe Hz. Muhammed’e kendisine mal vermesi için Allah’a dua etmesini söylemiştir. Hz. Muhammed şükrünü yapacağı az malın çok maldan daha hayırlı olduğunu söylediye de Salebe ısrarcı olduğu için dua etmiştir. Salebe de zengin olduğu taktirde malının zekatını vereceğine cimrilik etmeyeceğine dair söz vermiştir. Zengin olunca Salebe sözünü tutmadığı gibi cemaatten uzaklaşmış, ibadetlerini aksatmış ve böylece nifâka kaymıştır. 8İbn Kesir, 1990: 3579).

“Münâfıklar, “Allah’a ve peygambere inandık ve itaat ettik” derler. Sonra da onların bir kısmı bunun ardından yüz çevirirler. Hâlbuki onlar inanmış değillerdir.” (Nûr, 24/ 47).

Münâfıkların esas aldıkları kendi arzu ve yaşam biçimleridir. Arzu ve isteklerine ters düşen bir hüküm veya değer onlar için kabul edilemez, hayata geçirilemez ve imân edilemezdir. Eğer Allah ve Peygamber onlar lehine hüküm verirse itaat edilir, aksi taktirde yüz çevirmeleri mukadderdir (Bayraklı, 2003: 417).

Ahdi bozmak, sözünü yerine getirmemek ve yalan söylemek gibi niteliklerin hepsi de yalanı oluşturmaktadır. Çünkü bu nitelikler, genel anlamda içindekinin aksini göstermek; din terminolojide inkârını gizleyip imânını izhar etmek anlamındaki nifâkın en hususî belirtileridir. Bu eylemleri Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanındaki münâfıklar da yapıyorlar, onları meşrû sayıyorlardı. Bu nitelikleri helal

saydıkları için önce küfre girdiler, sonra da küfürlerini gizleyip münâfık oldular. (Yıldız: 2000: 112).

İhânet ve sözünden dönmekle ilgili âyetler bize münâfıkların sözleri ile hareket edilemeyeceği, onlara asla güvenilemeyeceğini bize bildirirken, mü'minlere de ders vermektedir. Mü'minler bu konuda da münâfıklara karşı tedbiri elden bırakmamalı, onların iç yüzlerini görmeye çalışmalıdırlar.

3.3.2.3. İftira

“Yalan söylemek, uydurmak, asılsız isnatta bulunmak” gibi manalara gelen iftira, terim olarak “bir kimseye asılsız olarak suç, günah veya kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat etmek” anlamlarına gelir (Çağrı, 2000: 522).

İftirâ, kişinin ruh dünyasında var olan bir bozukluğun göstergesidir. Karşısındaki kişiyi, iftira ve kötü sözlerle küçük düşürmeyi ve böylece kendisini yüceltmeyi amaçlar. Bu münâfığın aşağılık kompleksinin dışı yansımasıdır.

Münâfıkların en belirgin özelliklerinden biri de iftirâcı bir karaktere sahip olmalarıdır. Münâfıklar ve iftira deyince akla ilk olarak İslâm Tarihi'nde “*ifk hadisesi*” olarak geçen olay gelmektedir.

Benî Mustalik gazvesi dönüşünde, Medine'ye bir durak mesafedeki konaklama esnasında meydana gelen, münâfıkların ortaya attığı üzücü olay şöyle gerçekleşmiştir: “Hz. Muhammed (s.a.v.), Benî Mustalik gazvesine eşi Hz. Aişe'yi de götürmüştü. Dönüşte ordu bir yerde konaklarken Hz. Aişe ihtiyacı için gittiği yerde gerdanlığını düşürdü. Sonradan farkına varınca gerdanlığını aramak için yolun yarısından geri dönüp gitti. Hz. Aişe'yi, bineğin üstündeki hevdeçte oturduğunu sanan hayvan sürücüsü kişi, ordu hareket edince o da hevdeçli devesini sürüp gitti. Hz. Aişe, karargâha döndüğünde ordu hareket etmişti. Orada bekledi, geriden gelen ve artçı olarak görev yapan Safvan b. Muattal hayvanından inip O'nu bindirdi ve karargâha yetiştirdi. Bu arada kendi gurubuyla birlikte oturmakta olan Abdullah b. Ubeyy, Hz. Aişe'nin bir adamla geldiğini görünce, en büyük iftirasını ortaya atmış; ne yazık ki onun bu iftirasına bazı Müslümanlar da inanmıştı (Bayraklı, 2003: 347). Hz. Peygamber'in de bu olay sonrasında Hz. Aişe'ye karşı iltifatı azalmıştı. Hz. Aişe

de bu durumdan çok fazla kederlendi. Sonunda Hz. Aişe'nin suçsuzluğunu bildiren şu âyet nâzil oldu:

“O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır.” (Nûr, 24/ 11).

Görülüyor ki münâfıklar en hassas, en kritik konularda bile gözlerini kırpmadan iftira atabiliyorlar, insanların akıllarına nifâk ve şüphe tohumlarını atıp, toplumun huzurunu bozabiliyorlar. Şu da unutulmamalıdır ki, Kur’ân iftira konusunu ifk hadisesi üzerinden anlatır ama münâfıklar her çağ ve her durumda bu özelliklerini göstermektedirler. Müslümanlar bunun bilincinde olmalıdır. Münâfıkların bu durumda elde ettikleri günah yükünü Kur’ân şöyle anlatır:

“Mü’min erkekleri ve mü’min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.” (Ahzâb, 33/ 58).

3.3.2.4. Kin ve Nefret

Kin, birine karşı duyulan nefret ve düşmanlık duygusudur. Kin, nevrotik bir dengesizliktir ve düşmanca tavır takınmış olan insanlarda sık rastlanan bir özelliktir. Daha çocukluk yıllarında görülen kinci davranışlar, ya çok şiddetli bir safhaya varırlar ya da yumuşak bir şekilde sürdürülürler. Bir insanın kin duyma derecesinin bilinmesi, onun kişiliği hakkında oldukça kesin bir hükme ulaşmamızı mümkün kılmaktadır. Kinci insanın şahsında çok karakteristik bir renk vardır. Kin duygusu, açıkça ve doğrudan doğruya ortaya çıkmayabilir, kendisini çok iyi gizleyebilir. Tenkitçi bir tavrın altına da saklanabilir. Bu yüzden onu tespit edip ortaya çıkarmak bir hayli güçtür (Adler, 1997: 183-184).

Münâfıkların Müslümanlara karşı besledikleri kin ve düşmanlığın boyutlarını en iyi ortaya koyan âyette Allah şöyle buyurmaktadır:

“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha

büyüktür...Onlar sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: “Öfkenizden ölün!” Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.” (Âl-i İmran, 3/ 118-119). Mü’minler milletlerinin ehinden başkasını yani gerek kâfirleri, gerekse münâfıkları özel işlerinde ve muamelelerinde kullanmaktan yasaklanmışlardır. Müslümanın şiarı herkesin iyiliğini isteyip, herkese sevgiyle bakmasıdır. Müslüman, herkesin hakkını korur, fesattan sakınır. Onlar ise mü’minlerin mukaddes kitabına inanmaz, Müslümanların bedenlerinin sıhhati ve refahları, düşmanlarına zaferleri, anlaşma ve sevgileri onları memnun etmez (Yazır, t.y.: 414).

Her kâfir Allah’a düşman olmayabilir. Küfrünü düşmanlığa, düşmanlığını da eyleme dönüştürmeyenler bulunabilir. Ölçüt, ikili oynamak ve düşmanlık yapmaktır. Onlar Müslümanları doğru yoldan çıkarmak için ellerinden geleni yaparlar. Kinlerinin ağızlarından dökülmesi düşman olduklarını gösterir. Kalplerindeki kin ise çok daha büyüktür. Kin, psikolojik bir rahatsızlıktır. İnsanın bütün erdem ve güzel huylarını yok eder. İnsan ilişkilerini ve insan sağlığını mahfeder (Bayraklı, 2003: 337-339). Kinli insan sevemez, affedemez ve barışı tesis edemez.

Bu âyetler bize münâfıkların sahip oldukları hastalıklı duyguları çok iyi anlatmaktadır. Onların kalplerinde öylesine büyük bir düşmanlık vardır ki, gizlemeye çalışsalar da öfkelerine hakim olamayıp, ağızlarından kusarlar. Hem kendilerine hem de muhataplarına zarar verirler.

3.3.2.5. Hased ve Bozgunculuk (İfsâd)

Hem mastar hem de isim olarak kullanılan haset kelimesi, “başkasının sahip olduğu maddî veya manevî imkânların kendisinde olmaması halinde kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalması yönündeki istek ve niyet”i ifade eder. Ragıb el-İsfahânî, bu istek ve niyetin gerçekleşmesi için gösterilen fiilî gayreti de hasedin tanımına katarken; Gazali hasedi bir duygu ve temenni olarak kabul etmiş, fiilî teşebbüsleri hasedin sonucu saymıştır (Çağrı, 1997: 378). Hâsid, hasediyle Allah’ın

dilediği kimseye ihsan ettiği nimetlere kızar, kaderi tenkit eder. Kendinde olmayan nimet için herkese düşman olur.

Haset denilince akla bir diğer kavram olan gıpta gelmektedir. Gıpta, bir kişinin sahip olduklarının yok olmasını istemeden bir benzerinin kendisinde de olmasını istemektir. Haset ise, birinde olan nimetin kıskançlık sonucu yok olmasını istemektir. Haset, kesinlikle caiz görülmemiştir. Hâsid, hasediyle helâk olmaya lâyıktır.

İnsanın güçlü ve başkalarından üstün olma gayreti yanında onda haset dediğimiz karakter özelliğine de rastlanmaktadır. İnsanın kendisini değersiz hissetmesi, hiçbir şeyden memnun olmaması, yetersizlik duygusuna yol açmakta ve kendisini başkalarıyla mukayese etmeye, onların kendisi hakkında neler düşündüklerini, başkalarının neler elde etmiş olduklarını ölçmeye sevk eder. Bunun sonucu olarak da kendisini yetersiz bulur ve haset duygusunu geliştirir (Adler, 1997: 179). Kur’ân-ı Kerîm münâfıkların hasedinden bahsederek onları şöyle anlatmıştır:

“Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, “Bize gelin” diyenleri biliyor. Size katkıda cimri davranarak savaşa pek az gelirler. Korku geldiğinde ise, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler. İşte onlar iman etmediler. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu, Allah’a kolaydır.” (Ahzâb, 33/ 18-19).

Allah, harbe katılanlardan başkalarını alıkoyanları, kardeşlerine, arkadaşlarına, akrabalarına, dostlarına “bize gelin” diyenleri iyi bildiğini haber veriyor. Ölümün korku ve dehşetinden gözleri dönmüş şu korkaklar da savaşta aynı şekilde korku ve dehşete düşmüşlerdir (İbn Kesir, 1990: 6486). Münâfıklar, mü’minlerin başına gelebilecek her türlü iyiliği, hayrı kıskanırlar. Mü’minlerin ellerindekinin yok olmasını isterler. Bu davranışlarının tezahürü olarak toplumda fesat çıkarıp huzuru bozmak isterler. Bozgunculuk yaparlar.

Bir şeyin istikâmet ve fayda halinden çıkması, diğer bir ifadeyle bir şeyin az veya çok itidalden ayrılması olup “salah” ve “ıslah” kelimelerinin zıddı olan ifsâd (bozgunculuk) kavramı Kur’ân’da sıklıkla geçmektedir.

Münâfıkların özelliği olarak ifsâd, en çarpıcı ifadesini Bakara Sûresi'nde bulur:

“Bunlara, “Yeryüzünde fesat çıkarmayın” denildiğinde, “Biz ancak ıslah edicileriz!” derler.” (Bakara, 2/ 11).

Yeryüzünün bozulması Allah'ın kullarının durumlarını bozan, gerek geçimleri ve gerek ahiretleriyle ilişkili işleri çığırından, hedefinden çıkaran fitneler, harplerdir. Bozgunculuk da bunları ve bunlara sevkedici şeyleri ortaya çıkarmaktır. Münâfıklar da böyle yapıyordu. Mü'minler içine karışıp, sırlarını kâfirlere açıyorlar, mü'minlere böylelikle zarar vermeye çalışıyorlar. Münâfıkların bir özelliği de öğüt dinlemezler ve biz ancak uyarıcıyız derler (Yazır, t.y.: 210-211).

Tehlike ve savaş anlarında toplum içindeki münâfıkların, Müslümanları zayıflatmak için fesât ve fitne çıkardıkları, hatta düşman tarafına büyük bir işbirliği ile geçtikleri görülmektedir (yıldız, 2000: 118). Bu durum âyette açıkça bildirilmektedir:

“Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah, zalimleri hakkıyla bilendir.” (Tevbe, 9/ 47).

Münâfıkların fitne çıkarmaya yönelik sözlerine aldanacak zayıf kimseler yahut onlara casusluk yapacak münâfıklar eksik değildi. Onların uzak olmaları, orduda olmalarından daha iyi olacaktır. Yine de hemen izin verilmeseydi daha iyi olacaktı. aynı fayda sağlamakla beraber Müslümanlara karşı nifâkları daha önceden kendileri tarafından açığa çıkarılmış olacak, evde oturmakla buldukları huzuru tadamayacak, ordu aleyhine yaydıkları kötü haberleri yayamayacaklardı (Yazır, t.y.: 357).

“Onlara sor:] “Siz, [Allah'ın buyruğundan] uzaklaştıktan sonra, [kendini eski yollarınıza dönmeyi tercih ederek] yeryüzünde bozgunculuk yapar ve [bir kez daha] akrabalık bağlarınızı koparır mıydınız?” (Muhammed, 47/ 22), ***“O, (senin***

yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez.”(Bakara, 2/ 205).

Sinsice takiyye yaparak iktidarı ele geçirmek isterler. Ele geçirince de gerçek niyetlerini ortaya koyup, toplumda fesat çıkarmaya başlarlar. İnsanların sevgiden oluşan gönül bağlarını koparmaya çalışırlar. Akrabalık bağlarını koparma değerlendirildiğinde, soy birliğinin toplum bütünleşmesindeki rolünün ne derece önemli olduğu ortaya çıkar (Bayraklı, 2003: 216).

3.3.2.6. İnkarcıları Dost Edinme:

“Farsçada “seven, sevgili, yâr” anlamındaki “dost” kelimesinden gelen dostluk, İslamî literatürde “sadakât, uhuvvet, meveddet, sohbet” gibi değişik kelimelerle ifade edilmiş, ayrıca “veli ve refik” kelimeleri başka anlamları yanında “dost” manasında da kullanılmıştır.” (Çağrı, 1994: 511).

Konumuz gereği münâfığın dost edinmesindeki durumunu incelediğimizde Kur’ân’ın bu konuda bizi bilgilendirdiğini görürüz. Nisâ Sûresi 139. âyette münâfıkların dostlarını kâfirlerden seçtiği şöyle anlatılmaktadır:

“Onlar, mü’minleri bırakıp kâfirleri dost edinen kimselerdir. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Hâlbuki bütün izzet ve şeref Allah’a aittir.”
(Nisâ, 4/ 139).

Onlarla dostluk kurarak, izzet ve şeref bulacaklarını düşünürler ama yanıhıyorlar. İzzet Allah’ındır ve ancak O’ndan alınır. Allah’ın izzet vermediği kimseler, hiçbir şekilde şerefli olamazlar. Allah mü’minleri şerefli kılmıştır (Yazır, t.y.: 107). Kur’ân’ın temel konularından biri insana dostunu düşmanını tanıtip insanları bilinçlendirmek, hata yapmalarını önlemektir. Mü’minleri bırakıp kâfirleri dost edinmek münâfıklık alâmetidir. Münâfik dost edinmede de kendini göstermektedir (Bayraklı, 2003: 391).

Bir diğer âyette münâfıkların bu özelliği şöyle anlatılır: ***“Allah’ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmez misin? Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan. Onlar bile bile yalan yere yemin ederler.”*** (Mücadele, 58/ 14).

Münâfıklar mü'minleri sevmezler, onlardan değillerdir. Zirâ Yahudiler onları gönülden sevmezler. Sadece çıkar sağlamak için onları sever görünürler. Kan ve din ayrılığı, onlara tam olarak ısınmalarına engel olur. Onlar açıkça müşrik olduklarını söyleseler mü'minlerin saldırısına uğramaktan çekinirler. Bunun için de kendilerini mü'min gösterirler (Ateş, t.y.: 329).

Daha önce geçen başlıklarda da belirtildiği üzere, münâfıkların inananlara bakış açısı bellidir. Onları kıskanırlar, iyiliklerini istemezler. Onları beyinsizlikle suçlayıp, küçük görürler. Savaş ve tehlike anlarında müminleri bırakıp kâfirlerin yanında olurlar. Bütün bu özellikler münâfıkların inananlardan çok kâfirlere yakınlık duyduklarını, onları dost edindiklerini bize göstermektedir.

SONUÇ

Allah'ın diğer canlılardan üstün olarak yarattığı insan, çok kapsamlı ve kapasiteli bir varlıktır. Aynı zamanda insan davranışları itibariyle de çok yönlü, karmaşık bir tabiata sahiptir. Davranışının değişken ve farklılık göstermesi içinde bulunduğu çevre, kültür ve psikolojik süreçlerin bir sonucudur.

İnsanın sahip olduğu bilgi, tecrübe, duygu, düşünce ve inanç gibi değerler bir araya gelerek kişiliği oluştururlar. Kişilik büyük ölçüde içinde yetişilen sosyo-kültürel şartların özelliklerine bağlıdır. Bu bağlamda kişiliğin oluşumunda en önemli faktörlerden biri de kişilerin sahip oldukları dinî inançlarıdır. Din, eskiden beri birleştirci ve bütünleştirci özelliği ile toplumların yapısında var olagelmiştir. Dinî inanca bağlı olarak hesap gününün varlığını bilen insan davranışlarını kontrol etmekte ve davranışlarında bir kontrol mekanizması oluşturmaktadır.

Kişilik ve davranış arasındaki bağ son derece kuvvetlidir. Dolayısıyla davranışlar kişiden kişiye değişiklik gösterir ve bu kişinin sahip olduğu değerler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Kişilik ve din arasında da buna benzer kuvvetli bir bağ vardır. İnsan hayatını ilgilendiren her konuda bilgi veren Kur'ân insan kişiliği ve davranışlarını nasıl olması gerektiği konusunda da bizleri bilgilendirmektedir.

Kur'ân mü'minde bulunması gereken kişilik ve davranış özelliklerini geçmiş kavimlerden örnekler vererek sıklıkla vurgulamaktadır. Mü'minde bulunması gereken özelliklerin başında imânda duyarlılık gelmektedir. Bütün hâl ve hareketlerini imânına göre yeniden şekillendiren mü'min, sahip olduğu imân sayesinde ibadetlerine bağlıdır.

İmânın en önemli göstergelerinden biri sabır ve şükür bilincidir. Mü'min, hayatı boyunca başına gelen hayır ve şerrin Allah'tan olduğu bilinciyle tüm zorluklara sabreder. Kaliteli ve olgun mü'min olmanın yolu da sabırdan geçer. Mü'min insan hayatı boyunca hep hamd ve şükür içindedir. Sahip olduklarıyla şımarmaz, Allah'ın lütfu olduğu bilinciyle hamdeder.

Mü'min adaletli, doğru, dürüst olan insandır. Asla yalan söylemez, her ne sebep olursa olsun doğrudan ve doğruluktan ayrılmaz. Kalbi Allah'a olan bağlılığı ve saygısıyla daima titrer. Allah'ın emirlerini çiğneyemez ve bu saygı neticesinde firâsetli, anlayışlı, ve temiz fitratına uygun olarak Muhammedî bir ahlakla hâyâ duygusuna sahiptir. Ki mü'min güzelliğini bu duygudan alır.

Kur'ân'ın ideal insan olarak vasıflandırdığı mü'minde bulunmasını istediği bir diğer özellik de diğerkâm davranış biçimidir. Kardeşini kendisine tercih eden, kendisi için istediğini kardeşi için de isteyen mü'min karakteri Kur'ân'da övülmektedir.

Kendisini düzeltmeyen insanın başkalarında gördüğü yanlışları düzeltmesi mümkün değildir. Kur'ân önce mü'minin kişilik sahibi olmasını istemekte ve sonra mü'min olmanın gereği olarak başkalarını uyarmasını istemektedir. Toplumdan bağımsız olmayan, başkalarının dertleriyle dertlenen ve onların iyi olması için çaba sarfeden kişi Kur'ân'da övgüyle anılmaktadır.

Mü'min insandan sonra Kur'ân'da sırayla kâfir ve münâfık insan karakterinden bahsedilmekte ve yerilmektedir. İnkârcı insan, Allah'a ve emirlerine karşı son derece duyarsızdır. Şeytanla yakınlık içindedir. Kâfir insanın en tipik karakter özelliği kibir içinde olmasıdır. O, daima kendini başkalarından üstün görür, nankördür. Öyle ki onun bu nankörlüğü başta Allah'a ve verdiği nimetleredir.

Kâfir, kibri sonucu kimseyi beğenmez, herkesle alay eder, hakaret eder. Saldırgan kişilik yapısına sahiptir. Mü'minin aksine öfkesini bastıramaz ve hem başkalarına hem de kendine zarar verir.

Dil ile inandığını söylediği halde aslında inanmayan, kalbi bunu tasdik etmeyen insan tipi münâfıklardır. Onlar iki yüzlüdür, kalplerindeki ile dillerindeki farklıdır. Onlar inananları ve Allah'ı kandırdıklarını zannederler ama aslında kendilerini kandırmaktadırlar da farkında değildirler. Münâfıklar aşırı derecede bencil ve menfaatçidirler. Sadece kendi çıkarlarını düşünürler ve bunun için yaşarlar. En tipik özellikleri hadiste de belirtildiği üzere yalan söylemeleri, emanete hıyanet etmeleri ve verdikleri sözü tutmamalarıdır.

Allah Bakara Sûresi'nin ilk âyetlerinde insanları mü'min, kâfir ve münâfık olarak üç gruba ayırmaktadır. Bunların içinde imânda kararsızlık içinde olup, gelgitler yaşayanlar münâfıklardır. Münâfıkların davranışları, karakterlerinden ve inançlarından beslendiği için, bu dengesizlik bize onun psikolojik özellikleri hakkında da bilgi vermektedir. Münâfıklar, şüpheli, bencil, iki yüzlü, dünya malına düşkün, imânda kararsızlık yaşayan, gösteriş (riyâ) düşkünü, nankör, cimri, umutsuz kişilik özelliği gösterirler. Bu ahlâkî özelliklerin her biri ciddi mânada problem arz etmektedir ve bunların hepsi de münâfıklarda mevcuttur.

Münâfıkların psikolojik ve ahlâkî yönden sahip oldukları bu şahsiyet özellikleri insan ilişkilerinde de kendini göstermektedir. İftira, yalan, yalan yere yemin etme, toplumda fitne ve fesat çıkarma da münâfıkların belirgin vasıflarındandır. Onlar, insanları birbirine düşürmekten zevk alırlar. Kendilerinde var olan bu kötü özelliklerin insanlar tarafından bilinmesinden korktukları için de aynı zamanda çok şüphelidirler.

Münâfıkların bu parçalanmış kişilik özellikleri ibadetlerinde de kendisini gösterir. Onlar bütün ibadetlerini gösteriş için yaparlar. İbadeti ağırdan alır ve üşenirler.

Kur'ânın temel konusu ve hedefi insandır. O insanı anlatmayı hedef edinmiştir. İnanç çeşitlerinin ve bu inançlara mensup kişilerin kişilik özelliklerinin anlatılması mü'minler için son derece önemlidir. Mü'min kişi, bu özellikleri bilmeli, kendisine yakışan tutum içinde olmalı ve kâfir ve münâfıkların da farkında olmalıdır. Onlara karşı uyanık olmalıdır. Övülen ve yerilen kişilik özelliklerini bilmek çok önemlidir. Böylelikle davranışların düzeltilmesi mümkün olacaktır. İnsanların bireysel ve toplumsal olarak mutlu, huzurlu ve dengeli bir hayat sürmeleri için Kur'ân ölçü ve sınır koymuştur. Bu kurallar insan hayatında mükemmellik sağlayacaktır. İnsan hayatını mükemmel ve değerli kılan da bu kurallara uyması ile doğru orantılıdır.

Kişinin inancı ister istemez onun duygu, düşünce ve mantığını etkiler ve bu inanç ilkeleri etrafında kişi bir karakter oluşturur. Belirli bir inanca sahip her insan, bir kez inandıktan sonra bu inanç şekli onun psikolojisinde kendini gösterir. Bu

açından bakıldığında inanç ve kişilik arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığı müşahede edilmektedir. Geçmişten günümüze bakıldığında dinî inanç kadar ferдин kişiliğini etkileyen başka bir unsur görülmemektedir. Davranışlarımızın dayandığı temele bakacak olursak karşımıza hiç şüphesiz inanç faktörü çıkacaktır.

Kalpte meydana gelen kötü özellikler hem ferдин bu hayatını hem de ebedî hayatını mahveder. Dinin düzenleyici rolü burada daha iyi anlaşılmalıdır. Din ideal insanın özelliklerini vermekle davranış ve kişilik özelliklerini olumlu yönde düzenlemekte, iyileştirmektedir. Böylece toplum hayatı da özlenilen şeklini alacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- ADLER**, Alfred (1997). *İnsanı Tanıma Sanatı* (Çev. Ayda Yörükán). İstanbul: Kültür Yay.
- AKGÜL**, Mehmet (2004). Yaşlılık ve Dindarlık. *Dînî Araştırmalar Dergisi*, 30, 19-56.
- ALPER**, Hülya (2006). Münâfık. *DİA*, 37, 565-569. İstanbul: TDV Yay.
- _____ (2001). Nifak ya da İmân'da Çatışma (Nifak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme). *MÜİFD*, 22, 5-24.
- ARMANER**, Neda (1980). *Din Psikolojisine Giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- ATEŞ**, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Yay.
- AYDIN**, Hayati (2001). *Kur'an'da İnsan Psikolojisi* (3. Baskı). İstanbul: Timaş Yay.
- BAHADIR**, Abdülkerim (2002). Ergen Kişiliği Bağlamında Din – Kişilik İlişkisi. *SÜİFD*, 14, 111-124.
- _____ (2002). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yay.
- BAYMUR**, Feriha (1984). *Genel Psikoloji* (6. Baskı). İstanbul: İnkilâp Yay.
- BAYRAKLI**, Bayraktar (2003). *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*, 14. İstanbul: Bayraklı Yay.
- BENEDİCT**, Ruth (1998). *Kültür Örüntüleri* (Çev. Mustafa .Topal). İstanbul: Öteki Yay.
- BİLGİN**, Beyza (1995). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Yeni Çizgi Yay.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit (1983). *Ruh Sağlığı ve Bilgisi*. Ankara: Binbaşioğlu Yay

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1989). *Sahih-i Buhârî* (Çev. Mehmet Sofuoğlu). İstanbul: Ötüken Yay.

BURGER, M. J (2006). *Kişilik* (Çev. İ. E. Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yay.

CÜCELOĞLU, Doğan (1996). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____ (2000). *Savaşç.*, İstanbul: Sistem Yay.

ÇAĞRICI, Mustafa (1993). Cimri. *DİA*, 4-6. İstanbul: TDV Yay.

_____ (1994). Dostluk. *DİA*, 511-512.

_____ (1997). Hased. *DİA*, 378-379.

_____ (1998). Hirs. *DİA*, 383-385.

_____ (2000). İftira. *DİA*, 522-523.

_____ (2000). İsâr. *DİA*, 490-493.

_____ (2001). İstihzâ. *DİA*, 347-349.

_____ (2002). Kibir", *DİA*, 562-564.

_____ (2002). Korkaklık. *DİA*, 203-204.

_____ (2008). Riyâ. *DİA*, 137-140.

_____ (2008). Sabır. *DİA*, 337-340.

ÇAMDİBİ, Hasan Mahmud (1983). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Gümüş Basımevi.

ECE, Hüseyin K (2006). *İslâm'ın Temel Kavramları*. İstanbul: Beyan Yay.

EKERİM, Esmâ S (2006). *Namaz ve Karakter Gelişimi* (3. Baskı). İstanbul: İnsan Yay.

- ERGİN**, Muharrem. *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Hayat Yay.
- ESED**, Muhammed (2002). *Kur'ân Mesajı* (Çev. Cahit Koytak). İstanbul: İşaret Yay.
- ETÖZ**, Abdülkâdir (2008). *İslâmî Psikoloji*. Konya: Ensar Yay.
- GAZALÎ**, Muhammed b. Muhammed (1987). *İhyâ Ulûmi'd-Din* (Çev. Ahmed Serdaroğlu). C. 4, İstanbul: Bedir Yay.
- GEÇTAN**, Engin (1988). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÖLCÜK**, Şerafettin (2000). *Din ve Toplum*. Konya: Esra Yay.
- _____ (1999). *İslâm Akaidi* (5. Baskı). Konya: Esra Yay.
- _____, TOPRAK, Süleyman (2001). *Kelâm (Tarih – Ekoller – Problemler)* (5. Baskı). Konya: Tekin Kitabevi.
- HAYTA**, Akif (2002). İbadetler ve Ruh Sağlığı (Ed. Hayati Hökelekli). *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 117-152.
- HÖKELEKLİ**, Hayati (1988). Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi (Ed. Halis Ayhan). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: İSAV Yay., 180-203.
- _____ (2003). *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yay.
- _____ (1985). Dînî Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü. *Diyanet Dergisi*, 22, 16-28.
- _____ (2000). Enâniyet. *DİA*, 170-172.
- _____ (1996). Fıtrat. *DİA*, 47-49.
- _____ (2002). Gençlik ve Din (Ed: Hayati Hökelekli). *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 11-29.

- ISFEHÂNÎ**, Râgıb (1986). *El – Müfrdeât Fî Garbi'l – Kur'ân*. İstanbul: Kahraman Yay.
- İBN HANBEL**, Ahmed (2005). *Müsned* (Çev. Rıfat Oral). İstanbul: Ensar Yay.
- İBN KESİR**, (1990). *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri* (Çev. Bekir, Karlığa). İstanbul: Çağrı Yay.
- İBNÜ'L- MANZUR**, Ebu'l-Fadl Cemaluddin M. B. Mükerrerem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru's – Sadr.
- İZUTSU**, Toshihiko. *Kur'ân'da Dîni ve Ahlâkî Kavramlar* (Çev. Selahattin Ayaz). İstanbul: Pınar Yay.
- KADEMOĞLU**, M. Rıfat (2000). Gaflet. *ŞİA*, 3, 15-17.
- KAĞITÇIBAŞI**, Çiğdem (1988). *İnsan ve İnsanlar (Sosyal Psikolojiye Giriş)* (7. Baskı). İstanbul: Evrim Yay.
- KANAD**, H. Fikret (1997). *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- KARAN**, M. Akif (2007). Biyolojik, Psikolojik ve Sosyal Açından Yaşlanma (Ed: M. Faruk Bayraktar). *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*, İstanbul: Karaman Ofset Yay., 19-30.
- KASAPOĞLU**, Abdurrahman (1997). *Kur'ân'da İmân Psikolojisi*. İstanbul: Yalnızkurt Yay.
- KILAVUZ**, Ahmed Saim (1984). *İmân – Küfür Sınırı* (2. Baskı). İstanbul: Marifet Yay.
- KILAVUZ**, M. Akif (2005). Anne – Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişilik Oluşumuna Etkileri. *UÜİFD*, 14, 41-58.
- KILIÇ**, Sadık (1982). *Kur'ân'a Göre Nifak*. İstanbul: Furkan Yay.

- KOÇYİĞİT**, Talat (2005). *Kur'ân – ı Kerîm Meali*. Konya: Nükte Yay.
- KOŞTAŞ**, Münir (1995). *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*. Ankara: TDV Yay.
- KÖKNEL**, Özcan (2005). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yay.
- KÖTEN**, Akif (2000). Öfke. *ŞİA*, 8, 301-302.
- KÖYLÜ**, Mustafa (20079). Yaşlılık Döneminde Eğitim ve Din Eğitimi Gerekli Kılan Nedenler (Ed. M. Faruk Bayraktar). *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*. İstanbul: Karaman Ofset Yay., 205-229.
- KRECH**, David (1982). *Cemiyet İçinde Fert* (Çev. M. Turhan). Ankara: Meb. Yay.
- KULA**, Naci (2002). Gençlik Döneminde Kimlik ve Din (Ed: Hayati Hökelekli). *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 31-70.
- KULAKSIZOĞLU**, Adnan (19889). *Ergen Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KURTUBÎ**, Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed (2003). *el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (Çev. M. Beşir Eryarsoy). İstanbul: Buruc Yay.
- KUTUP**, Seyyid (2000). *Fî Zilali'l – Kur'ân* (Çev. Salih Uçan). İstanbul: Dünya Yay.
- _____ (1987). *Tevhid – Küfür – Şirk* (Çev. İsmail Hakkı Şengüler). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- LAHBABÎ**, M. Aziz (1972). *İslâm Şahsiyetçiliği* (Çev. İsmail Hakkı Akın). İstanbul: Yağmur Yay.

- MEHMEDOĞLU**, Ali Ulvi (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yay.
- METİNER**, Mehmet (2000). Kardeşlik. *ŞİA*, 266-267.
- MEVDÛDÎ**, Ebu'l – Âlâ (1981). *Kur'ân'a Göre Dört Terim* (Çev. Osman Cilacı).(4. Baskı). İstanbul: Düşünce Yay.
- _____ (1986). *Tefhimü'l-Kur'ân* (Çev. Mehmet Han Kayânî, Yusuf Karaca). İstanbul: İnsan Yay.
- NECATİ**, M. Osman (2004). *Kur'ân ve Psikoloji*. Ankara: Fecr Yay.
- NESÂÎ**, Ebu Abdullah b. Şuayb (1981). *Sünen-i Nesâî* (Çev. Ahmet M. Büyükçmar). İstanbul: Kalem Yay.
- NEVEVÎ**, Muhyiddin (2005). *Riyazü's – Sâlihîn* (Çev. Abdullah Parlayan). Konya: Konya Kitapçılık.
- ONUR**, Bekir (1995). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ÖNKAL**, Ahmed (1981). *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yay.
- ÖZALP**, Ahmet (2000). Hayâ. *ŞİA*, 221-222.
- ÖZTÜRK**, Yaşar Nuri (1993). *Kur'ân'ın Temel Kavramları* (2. Baskı). İstanbul: Yeni Boyut Yay.
- ÖZYILMAZ**, Ömer (1987). Gençlerde Dinî Gelişim. *UÜİFD*, 2, 229-233.
- PEKER**, Hüseyin (2003). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yay.
- _____ (1986). Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din. *OMÜİFD*, 2, 101-115.
- RAZÎ**, Fahreddin Ebu Abdillâh (1988). *Mefâtihu'l-Gayb* (Çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci). Ankara: Akçağ Yay.
- SERT**, Emin (2004). *Kur'ân'da İnsan Tipleri ve Davranışları*. İstanbul: Bilge Yay.

- ŞANVER**, Mehmet (2001). Dini Eğitim ve Tebliğ açısından Kur'ân'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri. *UÜİFD*, 10, 137-164.
- ŞENTÜRK**, Habil (2000). *İbadet Psikolojisi*. İstanbul: İz Yay.
- ŞİMŞEK**, M. Sait (1999). *Kur'ân'ın Ana Konuları* (2. Baskı). İstanbul: Beyan Yay.
- TABERÎ**, Ebu Cafer b. Cerir. *Taberî Tefsiri* (Çev. Mehmet Keskin). İstanbul: Ümit Yay.
- TEKKEŞİN**, Zübeyr (2000). Kibir. *ŞİA*, 8, 351-353.
- TİRMİZÎ**, Ebu İsa Muhammed. *Sünen-i Tirmîzî* (Çev. Abdullah Parlayan). Konya: Konya Kitapçılık.
- TURGAY**, Nurettin (2000). Şükür. *ŞİA*, 8, 327-329.
- _____ (2000). Takvâ. *ŞİA*, 8, 373-376.
- TÜMER**, Günay (1994). Din. *DİA*, 37, 312-320.
- URHAN**, Veli (1988). *Kişiliğin Doğası*. Ankara: Vadi Yay.
- UYSAL**, Veysel (1994). *Psiko – Sosyal Açıdan Oruç* (2. Baskı). Ankara: TDV Yay.
- VERGOTE**, Antoine (1999). *Din, İnanç, İnançsızlık* (Çev. Veysel Uysal). İstanbul: İFAV Yay.
- YANBASTI**, Gülgün (1990). *Kişilik Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Yay.
- YAVUZ**, Kerim (1983). *Çocukta Dînî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*. Ankara: DİB Yay.
- YAZIR**, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Azim Yay.
- YILDIZ**, Abdullah (2000). *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları*. İstanbul: İz Yay.

_____ (2005). *Namaz Bir Tevhid Eylemi*. İstanbul: Pınar Yay.

YOLCU, Mehmet (2004). *Kur'ân'da İnkâr Psikolojisi*. İstanbul: Çıra Yay.

YÖRÜKOĞLU, Atalay (1986). *Gençlik Çağı*. Ankara: Kültür Yay.

ZEMAŞERÎ, Ebu'l – Kâsım Carullah İbn Ömer. *el – Keşşâf*. Beyrut.